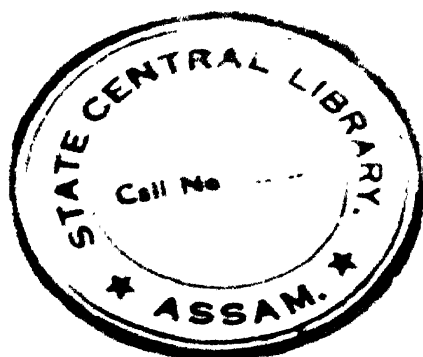

মানুহ

যুকুট ভট্টাচার্য্য

পৰিৱেশক
বকরা এজেন্সি
গুৱাহাটী—৭৮১০০১

MĀNUH: A collection of Short Story by Mukut Bhattacharyya, Published by Ila Bhattacharyya. 16, 'varsity Campus, Gauhati--781014, and Printed at SREE SARASWATI PRESS, Dighali Pukhuri Par, Gauhati--781001.

বেটুপাতৰ শিল্পী
প্ৰবোধ সেনগুপ্ত

পৰিৱেশক :
বদনচন্দ্ৰ বৰুৱা
বৰুৱা এজেকি
গুৱাহাটী-৭৮১০০১

মূল্য : চাৰি টকা মাত্ৰ

The printing paper of this book is made available by the Govt. of India at Concessional rates.

কিতাপখন ১৯৭৮ চনৰ ডিচেম্বৰ মাহতে ওলাৱাৰ কথা আছিল। এবাৰ নোৱৰা কাৰণত নোলাল। মোৰ এই অনিচ্ছাকৃত পলমন বাবে পঢ়ুৱৈ বাইজৰ ওচৰত ক্ষমা বিচাৰিছোঁ।

গল্প কেইটা ছপাশাললৈ যোৱাৰ আগতে ড° হৌবেন পো'ষ্টাই, হীৰনে গগৈ, দিলীপ বৰদলৈ আদিয়ে পঢ়ি ভুল-ভুলি লৈ আঙুলিয়াই দিয়াৰ বাবে ডেখেতসকলৰ ওচৰত মই কৃতজ্ঞ।

ততাতয়াকৈ বেটুপাতটি আঁকি দিয়াৰ বাবে শিল্পী প্ৰবোধ সেনগুপ্ত আৰু বেটুপাতৰ পৰিকল্পনাত দিহা-পৰামৰ্শেৰে সহায় কৰাৰ বাবে অনিল ৰায়চৌধুৰীৰ শলাগ ল'লো।

বৰ্ণাশুদ্ধিৰ সন্দৰ্ভত সক্ৰিয় সহযোগিতা আগবঢ়োৱাৰ বাবে শ্ৰীযুত কেশৱ মহন্তলৈ মোৰ আন্তৰিক প্ৰাৰ্থনা ব'ল।

কম সময়ৰ ভিতৰতে তৎপৰতাৰে ছপাৰ কামখিনি কৰি দিয়াৰ বাবে সবস্বতী প্ৰেছৰ গৰাকী আৰু কৰ্মীবৃন্দলৈ মোৰ ওলগ।

পঢ়ুৱৈ বাইজে মৰম কৰিলে বিভিন্ন আলোচনী/কাকতত সিঁচৰতি হৈ থকা গল্পৰ আৰু একাধিক সংগ্ৰহ প্ৰকাশ কৰাৰ আশা ৰাখিছোঁ।

মুকুট ভট্টাচাৰ্য

৩০ জানুৱাৰি : ১৯৭৯

ବଳି	...	...	...	୧
ସଂମାନ	...	...	...	୨
ଗୃହଭାଗୀ	...	...	...	୧୧
ଧନ୍ୟାୟା	...	...	...	୩୪
କଳାହିନ୍ଦେଉ ଆକ ଆମି	...	...	...	୫୧
ମାନ୍ୟତ	...	...	...	୮୭

বলি

এই ছুঁয়োগৰ মাৰেবেই জীয়াই থাকিব লাগিব। ঘৃণিত মান্নিমন্ত এটা জীৱন। বাবাৰ অক্ষমতা আৰু অৱশেষত নীৰৱ সন্মতিৰ পাছত মোৰ অস্বীকাৰৰ কোনো কাৰণ মই বিচাৰি নাপালো। যি হয় হব— এনে এটা নিলিপ্ত ভাবত মই ৰাজি হৈ গৈছিলো।

অলপ আগতে আহি ঘৰ সোমাইছোহি।

কাবুলীটো মোক বিজ্ঞাত উঠিবলৈ কৈয়ে নতুন চাইকেলখন লৈ আগে আগে গৈ আছিল। এটা সৰু ঘৰৰ সন্মুখত আমি গৈছিলো। সি বিজ্ঞাতালাটোক পইচা দিছিল।

তাৰ পাছে পাছে মই ঘৰটোৰ ভিতৰলৈ সোমাই গৈছিলো। মম গড়াল অলাই ছুৱাবখন জপাই সি বাহিৰ ওলাই আহিছিল। মমবাতি ডাল অলোৱাৰ পাছত কোঠাটো পোহৰ হৈ উঠিছিল।

তাৰ পাছত কোনোবা এজন অচিনাকি আগন্তুকৰ বাবে অৰীৰ অপেক্ষা। অৱশ্যন্তাবী ঘটনাটো সোনকালে হৈ যোৱাই ভাল। বিন্ময়ৰিত এটা মন লৈ সংহ সময় বৈ থাকিব নোৱাৰি। ভয় আৰু শংকাত মোৰ অন্তৰাশ্ব কঁপি উঠিছিল। নিজৰ বুলি মোৰো যে কিবা এটা থাকিব পাৰে মই একেবাৰে পাহৰি গৈছিলো।

প্ৰতীকাৰ সময় দীঘলীয়া নহ'ল। বেপৰোৱাত্তৰে ছুৱাবখন খুলি উদ্ভ্ৰান্ত পতিবে কোনোবা এজন সোমাই আছিল। আচৰাবৰ নামত এখন সস্তীয়া খাট থকা সৰু কোঠাটোৰ সীমাবদ্ধ বায়ুমণ্ডলৰ পূৰণি ওহোমাওহম গোছটোৰ পৰিবৰ্তে তাত দামী মদ আৰু প্ৰসাধন সামগ্ৰীৰ পেছ বিয়পি পৰিল।

বাস্থ্যজনে ঘৰৰ বিনিময়ত নিবিড়ভাৱে পাব খোজা এই সময়-বিনিৰ অলপো অপচয় কৰিব চুখুজিলে। খাটখনৰ এটা চুপত বহি ভিমিকতামাক কৈ অলা মমবাতিৰ কীণ পোহৰত তললৈ সুব কৰি চৰম

বিপর্যয়ৰ ক্ষণ গণি থকা মোৰ খুঁতৰিটোত ধৰি মানুহজন মোৰ মুখখন তুলি ধৰিলে। তেওঁক দেখাৰ লগে লগে মই চকু ছটা মুদি দিলো। এইজন যে মোৰ পুৰণি চিনাকি অমৰ চক্ৰবৰ্তী।

মই অনুমান কৰিলো, চক্ৰবৰ্তী নিশ্চল হৈ পৰিল। মোৰ সৰ্বস্ব লুণ্ঠন কৰিবলৈ উত্তত হোৱা তেওঁৰ হাত দুখন আকৌ আগৰ ঠাইলৈ ঘূৰি গ'ল। পৰিকল্পিতভাৱে এইবিলাক কাম কৰিবলৈ অহা ভদ্ৰ আৰু শিক্ষিত অমৰ চক্ৰবৰ্তী নামৰ মানুহজন নিজৰ শালীনতাবোধে আমনি কৰিব নোৱৰাকৈ মদৰ বাগীত মত্ত হৈ আহিছিল। কিন্তু অভাৱশীলভাৱে মোক লগ পাই তেওঁৰ মদৰ নিচা নাইকিয়া হৈ যোৱা যেন বোধ কৰিলো। সেইমুহূৰ্তমানৰ বাবে কোঠাটোত এটা অসহ্য নীৰৱতা বিৰাজ কৰিছিল।

কিছু সময়ৰ পাছত চক্ৰবৰ্তীক অলপ প্ৰকৃতিস্থ হোৱা যেন লাগিল। কম্পিত কণ্ঠেৰে তেওঁ সৰু সৰুকৈ কলে—“মিছ দাস……আপোনাক …”চক্ৰবৰ্তীয়ে কথা শেষ কৰি বোৱাৰিলে। হয়তো কব খুজিছিল…… আপোনাক ইয়াত এনেদৰে লগ পাম অথবা পাব লাগিব বুলি কেতিয়াও ভবা নাছিলো। কিন্তু কব নোৱাৰিলে। চমৰ বিপর্যয়ৰ সচেতন মুহূৰ্ত্ততো মানুহজনৰ প্ৰতি মোৰ পুৰো কণ্ঠিল। এটা প্ৰশ্নবোধক দৃষ্টিৰে চক্ৰবৰ্তী বৈ আহিল। কথা কোৱাৰ প্ৰয়োজনবোধ নকৰাৰ বাবে ময়ো একো কোৱা নাছিলো।

বেছ কিছু সময় এইদৰে পাব হৈ গ'ল। কেই মিনিটমানৰ পাছত স্বাভাৱিকভাৱেই চক্ৰবৰ্তীয়ে ক'লে—“মিছ দাস! বেয়া নাপায় যদি অলপ সুৰি আহোঁ বলক।” চক্ৰবৰ্তী ছুৱাবৰ কালে আগ বাঢ়ি গ'ল। মই কথা কব বোৱাৰিলো যদিও কাৰ্য্যেৰে তেওঁৰ প্ৰস্তাৱ সমৰ্থন কৰাৰ পাছ পাছ ছুৱাবৰ কালে আগ বাঢ়ি গলো। ছুৱাবৰপৰা অলপ আঁতৰলৈ গিৰালিত এটা তথা দুঢ়াত বহি হোঁকা টানি থকা কাৰুণীটো উঠি আহি মুখত এটি ব্যৱসায়ী-মূলত হাঁহি বিৰিঙাই হিন্দীতে ক'লে—“খেই আপলোক কীহা বা কথা জ্ঞান। বহিন কীকো কববনে

ওরা পচ বাধনে পৰেগা।” আমি ছরো তালৈ চাইছিলো। চক্ৰবৰ্তীয়ে অসমীয়াতে ক’লে—“ঠিক আছে মই থৈ আতিম।” উত্তৰ দিৱাৰ আগতে কাবুলীটোৱে মৌলৈ এক সপ্তম দৃষ্টি নিক্ষেপ কৰিলে। হয়তো অজানিতেই মোৰ চকুত সি বিচৰা উত্তৰটো কুটি উঠিছিল। সি চক্ৰবৰ্তীলৈ চাই “ঠিক হৈ” বুলি সন্মতি জনালে।

তুলনামূলকভাবে নিৰ্জন এটা বাটেৰে আমি আগ বাঢ়িলো। চক্ৰবৰ্তীয়ে অনৰ্গল বলকি গৈছে……“বুজিছে, মিছ দাস, আমি সমাজখন যিমান সানকালে সলাব পাৰিম বুলি ভাবিছিলো—আলোতে কাণ্টো কিন্তু ভিমান সহজ নহয়। মন কৰিছে নে?—আমাৰ নেতা-সকলৰো আজি কথা আৰু কামৰ সংগতি নাই। একো চিন-চাব নবখাকৈতো আৰু অমূল্য জীৱনটো অথলে নিয়াৰ নোৱাৰি। আজি কালি মই বাজনীতি-কাজনীতি চৰ বাদ দিছো।”

কৈকিয়তৰ সূত্ৰত কোৱা চক্ৰবৰ্তীৰ কথাবোৰ শুনি তেওঁক প্ৰথম লগ পোৱা দিনটোলৈ মোৰ মনত পৰিল। বিবোৰী মৰ্চাৰ প্ৰাৰ্থী গৌৰীবাৰুৰ বাবে ছোট বিচাৰি তেওঁ আমাৰ ঘৰলৈ গৈছিল। তেতিয়া তেওঁ নতুনকৈ বাজনীতিত নামিছে—চক্ৰবৰ্তীয়ে সমাজ সলোৱাৰ সপোনৰ জ্বিলমিলনি। অর্থনীতিত এম. এ. পাঠ থকা চক্ৰবৰ্তীক তেতিয়া অতিপাত নিৰ্ভু প্ৰকৃতিৰ আদৰ্শবান যুৱক যেন লাগিছিল।

চাহ দোকান এখনৰ ওচৰ চপাৰ লগে লগে হঠাতে চক্ৰবৰ্তীয়ে চাহ খোৱাৰ প্ৰস্তাৱ কৰিলে। প্ৰস্তাৱটো মোৰ বেয়া লগা নাছিল যদিও মোৰ সন্মতিলৈ তেওঁ অপেক্ষা কৰা নাছিল। আমি ছরো চাহৰ দোকানত সোমালো। ‘মহিলা’ বুলি লিখি থোৱা এটা কোঠাত আমি ছরো মূখামূখিকৈ বহিছিলো। “বৰ” নামৰ এটা বুঢ়া লম্বাই “বাবাৰ কি দেব” বুলি শুনিলে। চক্ৰবৰ্তীয়ে মোৰ কালে চাই কিবাকিবি আনিবলৈ কৈছিল। ‘বৰ’টোৱে ঠিক হৈ থকা পদাৰ্থকে আকৌ এবাৰ টনাৰ দৰে কৰি ওলাই গ’ল। মোৰ তেতিয়া খুব ভোক লগা যেন অনুভৱ কৰিলো। মনত পৰিল—মই, মানে আমাৰ ঘৰ

সকলোৱেই আজি ছপৰীয়া তাত খোৱা নাই। ছয়ো নিমাত হৈ বহি বেলো।

চক্ৰবৰ্তীক লগ পোৱা প্ৰথম দিনটোৰ কথা মোৰ আকৌ মনত পৰিছিল। মই তেতিয়া স্থানীয় কলেজখনৰ দ্বিতীয় বাৰ্ষিকৰ ছাত্ৰী। গৌৰীবাবুক ভোট দিবলৈ কবৰ বাবে চক্ৰবৰ্তীহঁত আমাৰ ঘৰলৈ আহিছিল। বেলৱে ইউনিয়নৰ বাবে একালত সকলো ত্যাগ কৰিব পৰা বাবাক গৌৰীবাবুক ভোট দিবলৈ কোৱাৰ কোনো প্ৰয়োজন নাছিল। বাবাৰ মুখত কেৱল “গৌৰীবাবু” “গৌৰীবাবু” কথা ছটাই লাগি আছিল। চক্ৰবৰ্তীহঁতক বাবাই কৈছিল—“গৌৰীবাবুক ভোট দিবলৈ আমাক নকলেও হব। তেখেতৰ কথা আমাৰ ক’ল’নিৰ সকলোৱেই ভালদৰে জানে। আপোনালোকে ইয়াত অযথা সময় খৰচ নকৰি অন্ত ঠাইলৈ যাওক। আমি ইয়াত যিমান পাৰিছো কৰিছোৱেই।” তেতিয়াই চাহ দিবলৈ আহোঁতে চক্ৰবৰ্তীৰ লগত মোৰ পৰিচয়। তাৰ পাছত আমি ছ’দিনমান একেলগে নিৰ্বাচনৰ কামো কৰিছিলো। ছোৱালী ছোৱালী চেহেৰাৰ এই শাস্ত-শিষ্ট লৰাজনে বামপন্থী ৰাজনীতিৰ কাঁইটীয়া বাটেৰে বেছি দিন বাট বুলিব নোৱাৰিব বুলি মই তেতিয়াই অনুমান কৰিছিলো। পৰীক্ষা দি উঠিয়েই কোনোবা এজন প্ৰভাৱশালী আত্মীয়। অল্পগ্ৰহত বিখ্যাত ব্যৱসায়ী প্ৰতিষ্ঠান এটাৰ চাকৰিত তেওঁ সোমাই পৰিল। দোপত দোপে উন্নতি কৰি এতিয়া তেওঁ সেই প্ৰতিষ্ঠানটোৰ মুখ্য বিষয়া হৈছেহি। তথাপি চক্ৰবৰ্তীৰ মাজৰ ভাল মানুহজন এতিয়াও মৰি খোৱা নাই।

বয়সোৱে এসোপাম ন খোৱা বস্তুৰে পৰিপূৰ্ণ খাল ছখন, ছসিলাহ পানী আৰু চাহৰ সামগ্ৰী এখন ট্ৰেড আনি আমাৰ আগত খোৱাত চিন্তাত যতি পৰিল। কোনো বাক্যব্যয় নকৰাকৈয়ে আমি খাল ছখন ওচৰ চপাই ললো। তুলনামূলকভাৱে কম সময়ৰ ভিতৰতেই আমাৰ চাহ খোৱা হৈ গৈছিল। চক্ৰবৰ্তীয়ে হাতৰ বড়ীটোলৈ চাই কলে—

“মিছ দাস, দহ বাজিব হ’ল। বলক, আপোনাক থৈ আহোঁগৈ।” মেনেজাৰজনক চক্ৰবৰ্তীয়ে পইচা দিছিল। আমি ওলাই আহিছিলো। হঠাতে মোক ঘৰত থৈ অহাৰ দায়িত্বটো ডেওঁৰ বাঢ়ি যোৱা যেন অনুমান হ’ল। এখন বিস্মাত মোক উঠিবলৈ কৈ ডেওঁ আন এখন বিস্মাৰ বাবে চাৰিওফালে চাবলৈ ধৰিলে। ডেওঁৰ উদ্দেশ্যটো বুজিব পাৰি মই কবলৈ বাধ্য হুগো; বহুত সময় নিমাতো থকাৰ বাবে মোৰ নিজৰ মাতটোকে কেনেবা কেনেবা লাগিছিল। “আক এখন বিস্মাৰ প্ৰয়োজন নাই। একেখনতেই যাব পাৰিম।” বিস্মাৱালাটোৰ ফালে এবাৰ এনেয়ে চাই ডেওঁ মোৰ কাষতে বহিল আৰু পাণবজাবৰ বেলৱে ক’ল’নিৰ ফালে যাবলৈ নিৰ্দেশ দিলে। অনতিদূৰত থকা ক’ল’নিৰ ঘৰটো পাওঁতে বেছি সময় নালাগিল। ঘৰৰ আগত বিস্মা বলত মই নামিলো, অনুৰোধ কৰা সন্দেশ চক্ৰবৰ্তী নামাছিল। ডেওঁক আমাৰ ফালৈ নিয়াৰ শেষ অন্ত প্ৰয়োগ কৰিলো—“আপোনাৰ উদ্দেশ্য যে অপূৰণ হৈ বল; আহক ” বিস্মাখন ইতিমধ্যে চলিবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল। ‘কমা কৰিব’ বুলি কৈ চক্ৰবৰ্তী আঁতৰি গৈছিল।

মই ক্ষতক সময় নীৰৱ হৈ বুলো। এয়া কি হল? চক্ৰবৰ্তীয়ে মোক অপমান কৰিলে নেকি? কথাটো ভাবি মোৰ গোটেই গাত পোবনি অনুভৱ কৰিলো। পুতৌ কৰাতকৈ ডাঙৰ অপমান কি হব পাৰে? ইয়াতোকৈ অমৰ চক্ৰবৰ্তী নামৰ তথাকথিত আত্মৰক্ষাবাদী যুৱকজনে সকলো প্ৰকাৰে মোৰ জীৱন-যৌৱন পিষ্ট কৰি থৈ যোৱা হলে ক্ষতিয়েই বা কি হলহেঁতেন? মই প্ৰস্তুত হৈয়েই গৈছিলো। ডেওঁ নিজেও সেই একেটা উদ্দেশ্য লৈয়ে নিশ্চয় আহিছিল। কিন্তু কি হৈ গ’ল? মোৰ মনটো বিৰতভাবে ভৰি পৰিল। হুদিন আগতে কথাটো শুনিবৰেপৰা সেই মুহূৰ্তলৈকে সমাজ-ব্যৱস্থাৰ ওপৰত বিৰক্তি আৰু বিক্ষোভ জন্মাব কাৰণে আৰু নিজৰ জেদী মনৰ বলত মই নকন্দাটক আহিলো। কিন্তু সেই মুহূৰ্তত মোৰ চকুপানী সবসৰ্বকৈ ওলাই আহিল।

দূৰত কোনোবা এটা মানুহ আগ বাঢ়ি অহা দেখিছিলো। মই গাঠৈৰ জাপখন ঠেলি ভিতৰ সোমাই গলো। মা ভেঙিয়াও শোৱা নাই। ভাতৰ কেবাহীখন আগত লৈ বহি আছে। মোক দেখি ভাত খাবলৈ কলে। ভেঙে ইমান পৰেও নোশোৱাৰ বাবে ছয়াৰমান শুনাই ভাত খাই আহিছো বুলি কৈ হাত মুখ ধুবলৈ কুঁৱাৰ পাবলৈ গৈছিলো। শোৱা-কোঠাৰ কালে আগ বাঢ়ি যাওঁতে হঠাতে মাৰ মুখলৈ চাই মই মুহূৰ্ত্তৰ বাবে স্তব্ধ হৈ গৈছিলো। মাৰ সেই চাৱনি মই কোনো দিনে দেখা নাছিলো। মোৰ দেহ-মন জ্বলি যোৱা যেন অনুভৱ কৰিলো। শোৱা-কোঠাত সোমাই সজোৰে ছয়াৰখন জপাই দিছিলো। মাই এবাৰ শব্দ কৰি হাঁহিলে। কাষৰ কোঠাত শুই থকা বেমাৰী হৈ পৰা বাবাই বাগৰ সলাই মাক শুই নথকাৰ বাবে ডৰিয়ালে। মোক কিবা সুখিব বুলি ভাবিছিলো। হুন্দুখিলে। কিনো সুখিব? জানি বুকু যি পিড়িয়ে এনে পথলৈ নিজ কস্তাক ঠেলি দিবলৈ বাধ্য হয় সেই পিড়ৰ জেৰা কাৰ অধিকাৰ অথবা মানসিক প্ৰকৃতি থাকিব পাৰে জানো? ভেঙলোকে মোৰ শুচিতা ধ্বংস হৈ গৈছে বুলি ধৰি লৈছে—কোনোবা অন্ধ কামুকৰ হাতত। অমৰ চক্ৰবৰ্তীক মাতি আনি মোৰ অন্ধত কৌমাৰ্য্যৰ প্ৰমাণ দিয়াৰ কোনো প্ৰয়োজন নাই। মা আৰু বাবা নালাগে, সেই ছাইলক কাবুলীটোৱেও মোক আৰু বিশ্বাস নকৰে।

কাপোৰ-কানি সলনি নকৰাকৈয়ে চেণ্ডেলছোৰ দলিয়াই বিচনাত দীঘল হৈ এতিয়া বাগৰ দিছো। পানী এগিলাচ খাবৰ বৰ মন গৈছে। কিন্তু বিচনাৰপৰা উঠি যাবলৈকে এলাহ বোধ কৰিছো। নাভাবিবলৈ চেষ্টা কৰিলেও বহুত কথাই চিনেমাৰ ছবিৰ দৰে ইটোৰ পাছত সিটোকৈ মনৰ দাপোনত প্ৰতিকলিত হৈ উঠিছে। সেই এৰি অহা দিনবোৰৰ কথা.....

মা-বাবাৰ অমতেই বঙীৰ ভৱিষ্যৎ এটাৰ কল্পনা লৈ কলেজত নাম লগাইছিলো। নিজৰ ভবিষ্যৎ নিজে থিয় হোৱাৰ মানসেৰে টাইপ

শিকিছিলো ডেভিরাই। বব বেছি চেষ্টা নকবাকৈয়ে “কমাচিয়েল ইন্সটিটিউট”খনৰ ইন্সট্ৰাক্টৰজনৰ চেষ্টাত চাকৰি এটাৰো যোগাব হৈছিল। দিন বাগৰিছিল। ঘৰখনৰ বহুত দায়িত্ব অজানিতেই মোৰ ওপৰত আহি পৰিছিল। সেইটো মই স্বাভাৱিক বুলিয়েই ধৰি লৈছিলো। বে আইনী ধৰ্মঘটত লিপ্ত বুলি বাবা কামৰপৰা বৰ্খাস্ত হৈছিল। দূৰ সম্পৰ্কীয় মামা এজনে ডেওৰ নামত থকা এই ঘৰ নামৰ গড়ালটোত থকাৰ সুবিধা কৰি দিছিল বাবেই আমি অমৰী জীৱন যাপনৰপৰা অব্যাহতি পাইছিলো। হঠাতে বাবাৰ অনুখটা কেনেকৈ হবলৈ পালে মই আক্ৰিও ভাবি নাপাওঁ। আক ডেভিরাই এইজনী লভিকা দাস নামৰ এসময়ৰ অমাইতং আশাবাদী ছোৱালীৰ জীৱনলৈ—মোৰ জীৱনলৈ চৰম বিপৰ্য্যয় নামি আহিছিল। পাঁচোটো প্ৰাণীৰে পৰিয়ালটোৰ সমগ্ৰ দায়িত্ব লৈ বাবাৰ বেমাৰটোৰ কাৰণে মই বিমুঢ় হৈ পৰিছিলো। মোক ছুটী আৰু টকাৰ বব প্ৰয়োজন হৈছিল। ছুটীৰ আবেদন কৰি মজুৰ নোহোৱাতো অকিচ নকৰাৰ বাবে মোক অস্থায়ী চাকৰিটোৰপৰা বিদায় দিছিল।

বাবাৰ চিকিৎসাৰ বাবে কাবুলীটোৰপৰা টকা অলপমান ধাব কৰিছিলো। তাক চাকৰি কৰো বুলি মিছাকৈয়ে কৈছিলো। এতিয়া অনুভৱ কৰিছো এজনী গাভৰু ছোৱালীয়ে চাকৰি নাথাকিলেও মহাজন বা কাবুলীবোৰৰপৰা ধাব লব পাৰে। যোৱা আঠ মাহতো কাবুলীটোৰ ধাব পৰিলোৰ কৰিব পৰা নাই। যোৱা পাঁচ মাহৰ স্তূতৰ টকা দিব নেৱৰাৰ বাবেই বাবাৰ সন্মতি সাপেক্ষে কাবুলীটোৱে আক্ৰি কেইঘণ্টামানৰ আগতে মোক ভোগৰ পণ্য হিচাপে অমৰ চক্ৰবৰ্তীৰ হাতত তুলি দিছিল। উঃ কি জীষণ সিহঁতৰ ব্যৱসায়িক বুদ্ধি! অমৰ চক্ৰবৰ্তীৰপৰা কাবুলীটোৱে কিমান টকা লৈছিল নাজানো। কিন্তু মোৰ বাকী পৰা স্তূতৰ টকা সকলো আদায় হৈ গৈছিল বুলি সি মোক কৈছিল। বেছি ললেও মোৰ জানিবলৈ উপায় নাই।

অহা মাহত নতুনকৈ আকৌ স্তূত দিব লাগিব। হয়তো

কাবুলীটো আকৌ অমৰ চক্ৰবৰ্তীৰ ওচৰ চাপিব। চক্ৰবৰ্তীয়ে অস্বীকাৰ কৰিলে তেওঁৰে নিচিনা কোনোবা ধনী বিলাসী যুৱক বা প্ৰৌঢ়ক মোৰ ওচৰলৈ লৈ আহিব। মোক বিয়া কৰাই মোৰ লগতে পৰিয়ালটোৰ ভাৰণ পোষণৰ দায়িত্ব লৈ মোৰ জীৱন-যৌৱন বক্ষা কৰিবলৈ অমৰ চক্ৰবৰ্তী আগ বাঢ়ি নাহে। সেই সাহস অমৰ চক্ৰবৰ্তীৰ নাই। থকা হলে অমৰ চক্ৰবৰ্তী কেতিয়াও এইদৰে নাহিলহেঁতেন। সাহস থকা হলে অমৰ চক্ৰবৰ্তীয়ে অহাৰ পাছতো এইদৰে মোক অপমান কৰি ঘূৰি নগলহেঁতেন।

কিন্তু মই জীয়াই থাকিব লাগিব। মোৰ কাৰণে নহলেও পৰিয়ালটোৰ বাকী চাৰিটা প্ৰাণীৰ কাৰণে মই মৰি মৰিও জীয়াই থাকিব লাগিব। নিশ্চিত যুঁজুৱাৰ ক্ষণ গণি গণি লালসাৰ কেঁচাইখাতী গোসানীৰ পূজাৰ উপচাৰ হৈ মই জীয়াই থাকিব লাগিব। মোৰ এতিয়া খুব পিয়াহ লাগিছে। পানী গিলাচ নিঃশেষ হৈ গৈছে।

মোৰ টোপনি আহিছে। আজি বাতি শুই লওঁ।.....কালিলৈ ?
.....কালিলৈ ??

সংসাৰ

এই মাত্ৰ অপৰাজিতাই তৰ তাৰপনা আহি ঘৰ সোমাইছোহি।
গ্ৰানি আৰু অপৰাধ-বোধৰ দংশনে মোৰ সমগ্ৰ চেতনা বিব্ৰত কৰি
তুলিছে। মানসিক যন্ত্ৰণাত মই পাকঘৰৰ চুৱাৰ নেমেলাটোৱে
বিচিন্তা পৰিছোহি। ভগৱান যদি আছে ধন্যবাদ ! মোৰ এই ভয়াৰ্ত্ত
বলিয়ালিৰ ৰূপ দৰ্শন কৰিবলৈ আন কোনো প্ৰাণী ঘৰত নাই। মৰম
অথবা শ্ৰদ্ধাৰ্হ কাৰোবাৰ মিছা অভিযোগ-সম্বলিত বাক্যবাণ সহি
প্ৰতিবাদ কৰাৰ খল থাকিও প্ৰতিবাদ নকৰাকৈ ঘূৰি অহাৰ
যি তীব্ৰ দংশন সেয়া উপলব্ধিৰহে বিষয়—ব্যাখ্যা অথবা বৰ্ণনাৰ
নহয়। (অমিতাভে ভুল বুজাৰ বাবে মোৰ খেদ নাই—কিন্তু
অপৰাজিতা ?)

অপৰাজিতাৰ স্বামী অৰূপ বৰুৱাৰ লগত মোৰ পৰিচয় কলেজীয়া
দিনৰ। জীৱন নৈৰ জাজীত উটি-বুৰি সংঘাত ভৰা জীৱনত
সাক্ষ্যনা লভিবৰ বাবেই আমি ছয়ো নৈল কলেজৰ তৃতীয় বাৰ্ষিকত
নাম লিখাইছিলো। কেবাগীৰ কলেজ বুলি খাত চহৰৰ বিশিষ্ট
কলেজখনৰ স্ত্ৰনাম তেতিয়া। অসমৰ ইমূৰবৰপৰা সিমূৰলৈকে। সেয়েহে
কলেজখনত ছাত্ৰৰ হেঁচা অগ্ৰানীয়ৰূপে বাঢ়িছিল। স্কুলৰ নিৰিবিলি
শিক্ষকতা বাদ দি আমাৰ দৰে বহুতেই উচ্চ শিক্ষাৰ আকাঙ্ক্ষাত
চহৰলৈ চাপলি মেলিছিল। এডমিছনৰ বাবে আবেদন কৰাৰ
পাছত এটা নিৰ্দিষ্ট তাৰিখত আমাক ইণ্টাৰভিউলৈ মাতিছিল।
ইণ্টাৰভিউ মানে শেষ পৰীক্ষাত পোৱা নিজৰ নিজৰ নম্বৰৰ তালিকা
প্ৰদৰ্শোৱা। সেই দিনাই অৰূপৰ লগত মোৰ পৰিচয় হৈছিল।
কেইটামান বিষয়ত আমাৰ ছয়োৰে মিল থকাৰ বাবে প্ৰথমে দিনাই
আমি ছয়ো ওচৰ চাপি গৈছিলো। অলেখ আশা বুকুত বান্ধি আমি
ছয়োটাই আই. এছ. ডি. পঢ়িছিলো। লিছত আশাতকৰ বেদনা লৈ

ছয়োটাই বেচ কিছু দিন শিক্ষকতা কৰিছিলো—মানে কবিৰ লগীয়া হৈছিলো। শেষত প্ৰৱেশিকা পাছৰ অৰ্হতাবে কবিৰ পৰা নিম্ন খাপৰ কেৰাণীৰ চাকৰি এটা পাই অৰূপ চহৰলৈ আহিছিল, মই আহিছিলো এটা প্ৰেছৰ চাকৰি লৈ। সেই প্ৰেছত মোৰ পৰ্য্যায়ৰ চাকৰিত মেট্ৰিক পাছ নকৰা লোকে বহুতো আছিল, সহজ কথাও, ইয়াতোকৈ কম পঢ়া নোকৰ বাবেও চাকৰিটো উপযুক্ত। আমাৰ নম্বৰ কিছু কম আছিল যদিও আই. এছ. চি. পঢ়া বুলিয়েই এডমিছনৰ ক্ষেত্ৰত অগ্ৰাধিকাৰ পাইছিলো।

অৰূপ বৰুৱাই সাহিত্য চৰ্চা কৰে আৰু মই অভিনয় কৰি ভাল পাওঁ। অৰূপৰ দৰে মই গল্প-কবিতা-প্ৰৱন্ধ-নাটক লিখিব নোৱাৰিলেও সংবেদনশীল মন এটাৰে প্ৰতিজন প্ৰথিত-যশা লিখকৰ লিখা পঢ়ি যাওঁ। আমি দুটা লগ লাগিলে পৃথিৱী জয় কৰাৰ উচ্চম গোটাব পাৰোঁ। জীৱনৰ এশ এবুৰি সমস্যাৰো আমাৰ মন ভাঙিব নোৱাৰে।

নৈশ কলেজত পঢ়া দুটা বছৰতে আমি দুয়ো অতি ওচৰ চাপি গলো। মোৰ তিনিজন বিশিষ্ট বন্ধুৰ অশ্ৰুতম হৈ পৰিল অৰূপ। কলেজ ইউনিয়নৰ নিৰ্বাচনত মই সাংস্কৃতিক সম্পাদক-ৰূপে প্ৰতিদ্বন্দ্বিতা কৰি জয় লাভ কৰিছিলো আৰু অৰূপ হৈছিল আলোচনীৰ সম্পাদক। নৈশ কলেজত পঢ়া ছয়োটা বছৰেই আমি অতি অন্তৰঙ্গতাবে পাৰ কৰিছিলো। অৰূপ বৰুৱাই লিখা এখন নাটক মঞ্চস্থ কৰি আমি দৰ্শকৰ প্ৰভুত প্ৰশংসা লাভ কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছিলো। প্ৰেছৰ চাকৰিত যন্ত্ৰৰ লগত সংগ্ৰাম কৰি কৰি ভাগৰি পৰা দিনবোৰতো অৰূপৰ সাহিত্যই মোক জীয়াই থকাৰ প্ৰেৰণা জগাই জীৱনৰ এক নতুন ব্যাখ্যা বিচাৰি পোৱাত সহায় কৰিছিল।

আমাৰ কলেজীয়া বছৰ দুটা অতি খবতকীয়াকৈ পাৰ হৈ গৈছিল। চাকৰিৰ উপৰিও সামাজিক অসন্তোষ কাম-কাজত অতীৱ ব্যস্ত হৈ থাকিব লগীয়া হোৱাত আমি তেনেকৈ পঢ়া-শুনা কৰিবলৈ সমৰ্থকৈ নাপালো।

অৰূপ বকরাই খুলত ঢাকবি কবাবেণবা অপবাজি! নামৰ ছোৱালী এজনীক ভাল পাইছিল। অপবাজিতা সম্পৰ্কে সকলোবোৰ খুটি-নাটি কথাই সি মোৰ আগত কৈছিল। প্ৰতি সপ্তাহত অপবাজিতালৈ একোখনকৈ দীঘলীয়া চিঠি লিখা আৰু তেওঁক চিৰ দিনৰ বাবে নিজাকৈ পোৱাৰ কল্পনা কৰোঁতেই অৰূপ। তালৈখিনি মূল্যবান সময় খৰচ হৈছিল। অৰূপ বকৰাৰ জীৱনৰ প্ৰতিতো মুহূৰ্ত্তই যে অপবাজিতা নামৰ ছোৱালীজনীয়ে নিয়ন্ত্ৰিত কৰিছে সেই কথা প্ৰকৃতভাৱত একমাজ ময়েই উপলব্ধি কৰিব পাৰিছিলো। সেয়ে, কেনেবাকৈ শেহান্তৰত গৈ অপবাজিতাৰ লগত অৰূপৰ মিলন নহ'বগৈ বুলি মাজে সময়ে মই লংকিত হৈ পৰিবলৈ বাধ্য হওঁ।

পঢ়া-শুনা নোহোৱাৰ বাবে বি.এ. পৰীক্ষা আমি দুয়ো সেইবাৰলৈ নিদিওঁ বুলি ভাবিছিলো যদিও অপবাজিতাৰ একেখন চিঠিয়েই অৰূপক সিদ্ধান্ত সলাবলৈ বাধ্য ক'লে। অপবাজিতাৰ মতে পৰীক্ষাত পাছ কৰাটো প্ৰস্ততিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ নকৰে; পৰীক্ষাটো এটা লাভ অৰ্থাৎ দৈব সুপ্ৰসন্ন হোৱা কথা। হঠাৎ হোৱা এটা ঘটনাৰ কথা। তাৰোপৰি অপবাজিতাই লিখিল যে আমাৰ দুয়োটাৰ যিখিনি জ্ঞান সেইখিনিৰে বি.এ. পৰীক্ষাত নশচাকৈয়ে কৃতকাৰ্য্য হব পানিম বুলি তেওঁৰ দৃঢ় বিশ্বাস। ব্যক্তিগতভাৱে অপবাজিতাৰ লগত মোৰ পৰিচয় নাছিল যদিও অৰূপে মোৰ বিষয়ে সকলো জনাইছিল। পিছলৈ অপবাজিতাই প্ৰত্যেকখনকৈ চিঠিও মোৰ কথা লিখিছিল। নিকপায় হৈ দুয়ো এমাহ এমাহৰ ছুটী লৈ পৰীক্ষাত বহিলো। ভাল ভাগ্যৰ বাবেই নে অপবাজিতাৰ শুভেচ্ছাৰ বাবেই নাজানো আমাৰ দুয়োটাৰে বোল নহ'ব কাগজত ওলাল। দিন দিয়েকলৈ নিজকে বৰ মূল্যবান মূল্যবান অনুভৱ কৰিলো। বি.এ. পাছ কৰাৰ খবৰ পাই আগৰ স্কুলৰ চেফেটাৰীয়ে অভিনন্দন জনোৱাৰ লগতে পুনৰ স্কুললৈ যাত্ৰিছিল যদিও এবাৰো পাছ নকৰাকৈ হেৰুৱাটো ঠিক নহ'ব বুলিয়েই ক'লে। অৰূপৰ বাবেতো চহৰত থকাৰ মাদকতাই বেলেগ, খাবলৈ

নাপায়ো উচ্চ অভিলাস থাকিলে মাহুহ চহবত থাকিব লাগে। গতিকে গাঠঁৰ খুললৈ পুনৰ ঘূৰি যোৱাৰ প্ৰশ্নই তুঠে। বি. এ. পাছ কৰাৰপৰা অকপৰে মোৰে লগা-লগি হোৱাটো পাতলি আহিছিল, মাজে সময়ে বজাবে-সমাবেহে লগ পাব পাৰিছিলো।

বহু দিন বিবতিৰ পাছত এদিন হঠাতে অকপ আহি মোৰ মেছ ওলালহি। অনৰ্গল কথা কোৱা অকপ নিমাত হৈ মোৰ বিচনাতে মনে মনে বহি ব'ল। বহু সময় কাৰো মুখত কথা নাই। এনে ধৰণৰ বিমৰ্ষ ৰূপত অকপক দেখি মোৰ মনটো চিৰিংকৈ গল। মনতে ভাবিলো হয়তো অপৰাজিতাই তালৈ বিয়া সোমাব নোৱাৰে বুলি চিঠি লিখিছে। অপৰাজিতা আঁতৰি গলে যে অকপৰ কি অৱস্থা হ'ব সেই কথা গভীৰ আৰু বাস্তৱৰূপে মই উপলব্ধি কৰিব পাৰিছিলো। সেয়েহে অকপৰ আসন্ন বিশদৰ কল্পনাত মোৰ মনটো অস্থিৰ হৈ উঠিল। এনে এটা পৰিণতিৰ আশংকা মই আগৰেপৰাই কৰিছিলো। তাৰ মুখেৰে সকলো শুনি নিশ্চিত হোৱাৰ অভিপ্ৰায়েৰে তাক সুধিলো—“অপৰাজিতাৰ খবৰ কি? তেওঁৰ পঢ়া-শুনা কেনে চলিছে? তেওঁলোকৰ দৰবৰপৰা চিঠি-পত্ৰ পাইছানে?” অকপে কলে—“ইমানবোৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰ একেলগে দিব নোৱাৰি। অপৰাজিতাৰ সম্পৰ্কে তোমাক সকলো কম বুলিয়েই বিচাৰি মেছ ওলাইছোহি। মোৰ বৰ্ত্তমান ছুৱন্তাত তোমাৰপৰা সহায় নেপালে নচলিব বিমল।” অকপৰ কথা শুনি মোৰ সন্দেহ দৃষ্ট হৈ আহিছিল। কিন্তু অকপৰ বক্তব্যই মাক আনন্দিত কৰিহে তুলিলে। এনে এটা শুভ বাতৰি পায়ো অকপ বিমৰ্ষ হোৱাৰ কাৰণ হুবুজিলো। অপৰাজিতাক আন কাৰোবালৈ বিয়া দিবৰ বাবে দেউতাক আৰু ককায়েকে প্ৰচেষ্টা চলাইছিল। তেওঁলোকৰ মতে শিল্প-সংস্কৃতিৰ নামত বাঙালিবোৰী প্ৰচাৰ চলাই ফুৰা অকপলৈ ছোৱালী দিয়া মানে ছোৱালীৰ ভৱিষ্যৎটো নষ্ট কৰা। তাৰোপৰি অপৰাজিতাক বেতিয়া সন্মান্ত বংশৰ কোনোবা এজন চাহ বাসিচাৰ এচিষ্টেণ্ট মেনেজাৰে উপহাচিয়েই

বিয়া কৰাবলৈ আগ বাঢ়ি আহিছে এনে অৱস্থাত এই সুযোগ হেৰুৱা
 মানে নিজৰ মূৰ নিজে খোৱা, অপৰাজিতাক এচিষ্টেণ্ট মেনেজাৰলৈ
 বিয়া দিলে তাইৰ আৰ্থিক নিৰাপত্তা সুনিশ্চিত হৈ পৰিব আৰু
 তেওঁলোকৰ মতে সুখী সংসাবিক জীৱনৰ বাবে ই অপৰিহাৰ্য্য।
 ধনৰ অভাৱত বহুত সংসাৰ অসাৰ হৈ যোৱা তেওঁলোকে দেখিছে।
 তাৰোপৰি এনে এটি সম্ভাৱ্য পৰিয়ালৰ লগত সন্ধৰ্ষ কৰিব পাৰিলে
 তেওঁলোকৰ পৰিয়ালটোৰ মানো উন্নত হয়। দেউতাক, ককায়েকৰ
 এই সকলোবিলাক অতিমত শুনাৰ পিছতো অপৰাজিতাই দৃঢ়ভাবে
 মাকক জনাই দিলে যে যদি তাই বিয়া কৰাই লাগে তেতিয়া হলে
 অৰূপকেই কৰাব—নতুবা সিহঁতে তাইৰ বিয়াৰ বাবে মূৰ ঘমোৱাৰ
 প্ৰয়োজন নাই। অপৰাজিতাৰ মতত মাকৰো নীৰৱ সমৰ্থন আছিল।
 মাকৰ মতে এচিষ্টেণ্ট মেনেজাৰ পুলিন শৰ্মাই মান-সন্মান কাক বোলে
 নেজানে। এই ক্ষেত্ৰত অৰূপ পুলিনতকৈ বহুত ওপৰত। অৰূপহঁতৰ
 ঘৰৰ মতেও অৰূপে অপৰাজিতাতকৈ বহুত ভাল ছোৱালী পাব, যিহেতু
 সিহঁতৰ ঘৰখনৰ এটা উচ্ছল ভৱিষ্ণু আছে। ইতিমধ্যে তায়েক
 অমিতাভে পোৱা ই. এ. চি. চাকৰি তাৰ স্বাক্ষৰ। অপৰাজিতাৰ
 মতত মাকৰ স্বীকৃতি দানৰ পিছত দেউতাক ককায়েকৰ প্ৰস্তাৱ তল
 পৰিল যদিও এই বছৰ আৰ্হোণতে অপৰাজিতাৰ বিয়া পতাৰ পিছৰ
 সিদ্ধান্তৰ কথা দৃঢ় কৰ্ত্তে তেওঁলোকে ঘোষণা কৰিলে। এই সকলো-
 বিলাক কথা পৰিকাৰভাৱে অপৰাজিতাই অৰূপলৈ লিখি জনাইছে।
 অৰূপহঁতৰ ঘৰো অপৰাজিতাক বিয়া কৰোৱাত বৰ বেচি ইচ্ছুক
 নোহোৱাৰ বাবে বিয়াৰ ক্ষেত্ৰত ঘৰখনৰ পূৰ্ণ সমৰ্থন অৰূপে পাব
 নোৱাৰিব, পিতৃহীন পৰিয়ালটোৰ অৰূপেই প্ৰথম সন্তান বাবে হয়তো
 তাৰ মতৰ বিৰুদ্ধে ঘৰখন ষিঃ দিব নোৱাৰিব। কিন্তু আৰ্থিক বিষয়ত
 তায়েকহঁতে পূৰ্ণ সহযোগিতা আগ নবঢ়োৱাৰ সন্ভাৱনাই বেছি।
 আৰ্হোণত বিয়া পতাৰ কথা লিখলত মাকে কোৰোণৰ বস্তাখিনি
 যোগাব কৰাৰ তাৰ তাৰ ওপৰতেই দিছে। তাৰ মানে এতিয়া তাক

কম পক্ষেও হুহেজাব টকাৰ প্ৰয়োজন। নিম্ন খাপৰ কেবাগীৰ চাকৰি কৰি সং উপায়েৰে হুহেজাব টকা জমোৱাটো যে টান, নকলেও হব। তাৰোপৰি যি কৰাৰ অপৰাজিতাক চহৰলৈ অৰ্থাৎ তাৰ লগলৈ আনিব লাগিব। গুৱাহাটীত পৰিয়াল লৈ থাকিব পৰা ভাড়া ঘৰৰ কথা বাবেই, মেছত ছিট এটা বিচাৰি পোৱাটোৱেই নৌভাগ্যৰ কথা। তাতে আকৌ উপাৰ্জনৰ পৰিমাণ মেছত থাকোঁতেই খাবলৈ নোজোৰা বিধৰ। সেয়েহে ইমান দিনে উৎকণ্ঠাবে বাট চাই থকা আকাজকাৰ বস্তুটো পোৱাৰ নিশ্চয়তাৰ বতৰায়ে অকপক বিমৰ্ষ কৰিছে। প্ৰথমতে মই উল্লসিত হৈছিলো যদিও সমস্যাসমূহৰ লগত পৰিচিত হোৱাৰ পিছত চিন্তিত হবলৈ বাধ্য হলো। তথাপি সমস্যাৰ গুৰুত্ব লাহৰ কৰাৰ প্ৰয়াসেৰে কলো—“মূল সমস্যাটোৱেই সমাধান হৈ গল যেতিয়া আত্মস্থজিক সমস্যাৰ বিষয়ে সিমান ভাবিব লগীয়া নাই।” অকপে কলে, “মোৰ সমস্যা সমাধানত তোমাৰ সহযোগিতা আগ বঢ়োৱাৰ প্ৰতিশ্ৰুতি মোক দিয়া বিমল। প্ৰথমে ঘৰৰ সমস্যাটোকে সমাধান কৰি লব লাগিব। আধোনত বিয়া পাতিবলৈ হলে আক ডেবমাহ সময়হে আছে।”

ছয়োটাই ঘৰ বিচাৰি ওলাই গলো। চহৰখনত কেবাদিনো পাক দিয়াৰ পাছত শিলপুখুৰীত এটা ঘৰৰ সন্ধান পালো—অহা মাহত খালী হব। এটা ঘৰ মানে এটা কোঠা—কাৰতে পাকঘৰৰ নামত চালি এখন। ভাৰা ৪০ টকা। ঘৰটো ভাল নহলেও পৰিবেশটো ভাল লাগিল। অপৰাজিতাক সন্দিকৈত পঢ়ালে অহা যোৱাৰ বাবেও ওচৰ হব। ৪০ টকা অগ্ৰিম দি বন্দৱস্ত পকা কৰি পেলালো। টকা কেইটামান খাবলৈ বিচাৰি গহনাৰ অৰ্জাবটোও দি দিয়া হ’ল। তেওঁলোকে ঠিক কৰা তাৰিখেই বিয়া পাতিবলৈ নিৰ্দেশ দি অপৰাজিতা আক নিজৰ ঘৰলৈ অকপে চিঠি লিখিলে।

বিয়াৰ পোন্ধৰ দিনৰ আগতে এমাহৰ ছুটী লৈ অকপ ঘৰলৈ গ’ল আক মোক অন্ততঃ এসপ্তাহৰ আগতে ঘৰলৈ নিৰ্দেশ দিলে।

এসপ্তাহৰ আগতে যোৱাৰ সিদ্ধান্ত কৰিও শেষত মোৰ যোৱাটো নহ'লগৈ। সেই সপ্তাহতে প্ৰেছলৈ এটা নতুন মেচিন অহাত মালিকৰ নিৰ্দেশানুসৰি তাৰ স্থাপনৰ কামত ব্যস্ত থাকিব লগীয়া হ'লো। বিয়াৰ আগ দিনা কোনোবাকম অকণমান সময় উলিয়াই অকপলৈ চনং সংকেতত এখন টেলিগ্ৰাম কৰিলো। মনটো অতিপাত বেয়া লাগিল। কাম শেষ হোৱাৰ পিছত সকলো বৰ্ণাই অকপলৈ চিঠি লিখিলো। সি মোৰ ছবিস্থাৰ কথা বুজিলে আৰু তাৰ পাছতে বিয়া সুকলমে হৈ যোৱাৰ বাৰ্ধা বহন কৰা তাৰ দীঘলীয়া চিঠি পালে। অতি সোনকালেই সি সপৰিবাৰে ইয়ালৈ আহিব, গঠিকে ঘৰটো চমজি লৈ প্ৰয়োজনীয় বঁটাৰস্থানৰূহে মোকেই কৰিবলৈ সি নিৰ্দেশ দিলে।

ঘৰটো বাসোপযোগী কৰিবৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় কামখিনি কৰিলো। অহাৰ দিনা সিহঁতক আগ বঢ়াই আনিবলৈ টেচনলৈ গৈছিলো। প্ৰথম সাক্ষাততেই অপৰাজিতাই মোৰ লগত আন্তৰিকতাৰে কথা পাতিলে। মই ভবামতেই অপৰাজিতাক দেখি মনটে বেচ ভাল লাগিল।

অৱহেলিত অকণমান খেৰী ঘৰটো অপৰাজিতাৰ লখিমী হাতৰ পৰলত অনন্ত হৈ উঠিল। অকপৰ অভাৱ-অনাটনৰ সংশোধনৰ জীৱনটোলৈ নানি আছিল এক গভীৰ প্ৰশান্তি; সেই প্ৰশান্তিৰ কিকিত আতাই মোৰ নিঃসঙ্গ জীৱনটোও ছুই গ'ল। অপৰাজিতাইও নুখী সাংসাৰিক জীৱন নিচেই কাষবপৰা চাই উপলব্ধি কৰাৰ সুযোগ পাই মোৰ ভাল লাগিছিল। অপৰাজিতাৰ সংগ্ৰামী মন আৰু উচ্চ শিক্ষাৰ প্ৰতি থকা আগ্ৰহে মোক আগুত কৰিছিল। সময় অসমচৰ কথা বহুবাটক প্ৰেছৰ কামবপৰা আজৰি পালেই মই অপৰাজিতাইও ঘৰলৈ আহিছিলো। অপৰাজিতাই সন্দিকৈ কলেজৰ প্ৰথম বাৰ্ষিকত নাম লিখাইছিল। ঘৰৰ দাবীৰ সকলো কাম কৰিও পঢ়া-শুনা কৰিবলৈ সময় উলিয়াব পৰা অপৰাজিতালৈ মোৰ অসীম শ্ৰদ্ধা আছিল। আৰ্থিক অৱাটনৰ বাবে বিয়া কৰাদ মোকনা, পৰিয়াল

পৰিজনবপৰা আঁতৰি থকা মোৰ বাবে অপৰাজিতাৰ সান্নিধ্য দিন বাগাৰ লগে লগে অপৰিহাৰ্য্য যেন অনুমান কৰিছিলো। প্ৰায় প্ৰতিদিনেই মই অপৰাজিতাৰ ঘৰলৈ আহিছিলো আৰু আন্তৰিকতাৰে কথা পাতি ঘণ্টাৰ পিছত ঘণ্টা কটাই দিছিলো। অৰূপৰ অফিচৰ পৰা ঘূৰোঁতে প্ৰায়ে পলম হৈছিল। অপৰাজিতাৰ অকলশৰীয়া সময়খিনি কটাবৰ বাবে মই সংগী হোৱাত অৰূপেও ভাল পাইছিল আৰু নিঃসংকোচে আবেলি ৬।৭ বজালৈকে বাহিৰত কটাব পাৰিছিল। অৰূপক ভাল পোৱাবপৰা জীৱনৰ সকলোবোৰ কথাই অপৰাজিতাই মোৰ আগত কৈছিল আৰু এটি পবিত্ৰ মনৰ অৰূপক স্বামী হিছাপে পোৱাৰ বাবে গোঁৱৰ অনুভৱ কৰাৰ কথা কৈছিল। অৰূপ আৰু অপৰাজিতাৰ বিয়া হোৱাত যে সিহঁতৰ দুয়োখন ঘৰেই সন্তুষ্ট হ'ব পৰা নাছিল সেই কথাও মোক জনাইছিল। বিশেষকৈ অৰূপৰ ই. এ. চি. ভায়েক আৰু অপৰাজিতাৰ ককায়েক 'ছাপ্লাই ইলপেট্টৰ' অৱনে এই সম্পৰ্ক ভাল চকুৰে চোৱা নাছিল। অপৰাজিতাৰ ই. এ. চি. দেওবেক অমিতাভে বোৱেক-ককায়েক দুয়োকে অলপ হেয় চকুৰে চাইছিল; অৰূপ-অপৰাজিতাই ককায়েক-বোৱেক হিছাপে পাব লগীয়া সন্মানবণ বাচিবলৈও অমিতাভে কুষ্ঠাবোধ কৰিছিল। এইবোৰ কথা কৈ মাজে মাজে অপৰাজিতাই হুখ কৰিছিল যদিও সি ক্ষন্তেকীয়া আছিল।

প্ৰেছৰ কিছুমান এবাৰ নোৱৰা কামৰ বাবে পোন্ধৰ দিনমান অপৰাজিতাহঁতৰ ঘৰলৈ যাব পৰা নাছিলো। অৰূপহঁতৰ অফিচত কাম কৰা দীপক চলিহা নামৰ কৰ্মচাৰী এজন অফিচৰ কামতে মই কাম কৰা প্ৰেছটোলৈ আহিছিল। অৰূপক লগ পাবলৈ যাওঁতে অফিচতে এদিন ডেখেতৰ লগত চিনাকি হৈছিলো। কেইবালৈ গৈ ডেখেতে মোক লগ ৰখি কলে—“কি থবৰ শৰ্মা? বকৱাৰ থবৰ লৈছেনে নাই?” মই বুজিব নোৱাৰি সুৱিলো, “কোন বকৱাৰ কথা কৈছে?” ডেখেতে ক'লে, “এতিয়া চিনিকে নোশোৱা হ'ল, এইবোৰকে কোলে 'কেৱাৰ ওৱেদাৰ ক্লে'ও, আপোনাৰ বিশিষ্ট বন্ধু অৰূপ বকৱাৰ কথা

কৈছো।” “কি হ’ল তেওঁৰ?” “আজি সাৰ দিন হ’ল ‘জন্মিচ’ত
 তুগি শয্যাশায়ী হৈ আছে। তেখেতৰ ই. এ. চি. ডায়েকজনো
 বোলে ইয়াতলৈ বদলি হৈ অহা ১৫ দিনমানহে হ’ল। তেখেতো বোলে
 ককায়েকৰ তালৈ এদিনো অহা নাই। আজিকালি দেখিছো
 সংসাৰখন একেবাৰে বেলেগ হৈ গ’ল। ভাই-ককাই, বন্ধু-বান্ধৱ
 কাৰো ওপৰত আশা বাখিব নোৱাৰি।” কথা শেষ কৰি চলিহা
 গুচি গল। এনে বিপদৰ সময়তো অকপটতৰ খবৰ লব নোৱাৰা
 বাবে বৰ বেয়া লাগিল।

কামৰপৰা গৈয়েই হাত মুখ ধুই অকপটতৰ ঘৰ বুলি ওলাই গেলো।
 মই গৈ ঘৰ সোমোৱাৰ সময়ত অপৰাজিতাই বিচনাৰ কাষত কমকৈ
 লেম্প এটা জ্বলাই ধূপ-দানিত ধূপকাঠী এডাল গুজিছিল। অকপ
 নিশ্চল হৈ বিচনাত পৰি আছে, চকু, মুখ বিবৰ্ণ। মই সোমাই
 গৈ হেল্মেল ভগা চকীখনতে বহি পৰিলো। অকপে মোৰ কালে
 চাই সক সককৈ ক’লে, “তুমি আহিছা? অনুখ হবৰ আজি সাৰ
 দিন হ’ল। চিকিৎসা চলিছে, ভাল হবলৈ কিছুদিন লাগিব। বৰ
 অনুবিধা হৈছে—দৰব-জাতি আনি দিবলৈকে-মানুহ নাই। জিতাব
 বাবেও চিন্তাহে লাগিছে আজি এসপ্তাহমান খোৱা-শোৱা বাদেই
 দিছে। চেহেৰা বেমাৰীতকৈ চাবহে হ’ল।” অপৰাজিতাৰ মুখলৈ
 চাই মই শিঞৰি উঠিলো। এটা শুয়াৰ্শ অপচিতিত চেহেৰা। সদায়
 দেখা অপৰাজিতাৰ পৰিৱৰ্ত্তে অন্য কাৰবাক দেখা যেনহে লাগিল।
 কিছু সময় ঘৰটোত এক বীভৎস নীৱৰতা। আনদিনা আগ বাঢ়ি
 কথা কোৱা অপৰাজিতায়ো একো নকৈ মোক এবাই বোৱাৰ চেঁটোৰে
 পাকঘৰ নামৰ চালিখনত সোমাই কাম কৰাৰ অভিনয় কৰিলে।
 অপৰাজিতাৰ এনে ব্যৱহাৰত মোৰ কান্দিম কান্দিম যেন লাগিল।
 অকপেই আকৌ পুনৰ কলে—“তুমি একো নকৰিলেও জিতাক
 অকপমান বুদ্ধি দি বোৱা বিমল, তেওঁ খোৱা-বোৱাটো এবিলেই,
 প্ৰতিদিনেই বাতি পুৱাবপৰা তুমি আহিবা আহিবা বুলি বাট চাই

শেষত গালি পাৰি পাৰি উচুপি থাকে। মই কওঁ, বিমলৰ নিশ্চয় কিবা বিশেষ অনুবিধা হৈছে, নহলে তেওঁ ইমানদিন নহাকৈ নেথাকে। কিন্তু ক'ত শুনিব? মোৰ ভাইটোও ইয়ালৈ বদলি হৈ অহাৰ আজি পোন্ধৰ দিন হ'ল। অকিচৰে এজনৰ যোগেদি তালৈ ফোন এটাও কৰাইছিলো, সিও অহা নাই। তাৰ নহাৰ কথা কৈ কিন্তু জিতাই এদিনো বেজাৰ কৰা নাই। মানুহবোৰ দেখিছো নোপোৱাতকৈ পাই হেৰুওৱাৰ বেদনাত বেছি ভাগি পৰে।”

ইতিমধ্যে পাকঘৰত থকা জিতাৰ উচুপনি আমাৰ কাণত পৰিলহি, মই তেতিয়াও একো মাতিব নোৱাৰিলো। অকপেই কলে, “সেয়া শুনিছা নহয়?” মই লাহেকৈ উঠি পাকঘৰলৈ সোমাই গলো। কেবাবাৰো মতাতো অপৰাজিতাই নামাতিলে। মোৰ মাত শুনি তেওঁৰ উচুপনি কাল্পোনলৈ কপাস্তৰিত হ'ল। মই নিকপায় হৈ কামতে থিয় হৈ থাকিলো। এনেতে গলিটোলৈ এখন মটৰ সোমাই আহি বৈ যোৱাৰ শব্দ শুনিলো। কোনোবা এজন গৰপ গৰপকৈ ভিতৰলৈ সোমাই আহিল। অকপৰ বিচনাৰ কামলৈ আহি আগন্তকে সুধিলে, “কেনে পাইছ?” অকপে ক'লে, “ভাল পোৱা নাই।” আগন্তকে পুনৰ ক'লে—“ভহঁতৰ অকিচৰ কোনোবা এটাই সিদিনা ফোন কৰিছিল। আহিবলৈ সময়কৈ কৰিব পৰা নাই, নতুন ঠাইলৈ আহিছো নহয়—সদায় এঠাইত নহয় এঠাইত পাৰ্টী আছেই।” আগন্তকে গম্ভীৰকৰ পেৰেকটৰপৰা চিগাৰেট এটা উলিয়াই পেকেটটোত ঠোকৰ ফুটোমান মাৰি এক বিশিষ্ট ভঙ্গীত অগ্নি সংযোগ কৰি তুলিৰ টান এটা মাৰিলে। ইতিমধ্যে মই বাহিৰলৈ ওলাই আহিছো। অকপে আগন্তকৰ লগত মোক চিনাকি কৰি দিয়াৰ অভিপ্ৰায়েৰে কলে, “এইটো মোৰ ভাই অমিতাভ, এখেত মোৰ বন্ধু বিমল।” তেওঁ মোৰ কালে এবাৰ পিৰিকিয়াই ওপৰলৈ কুণ্ডলী পকোৱা ধোৱা কিছুমান এৰি দি সেইবোৰলৈকে চাই থাকিল। মই হাত দুখন নমস্কাৰৰ ভঙ্গীত দাঙিৰ খুজিও নমাই আনিবলৈ বাধ্য হলো। অকপেই পুনৰ কলে “খিয়ৰিয়েই

খাকিলি যে বহ।” “নাই নবহো। এঠাইত নিমন্ত্ৰণ আছে।” ভিতৰত অপৰাজিতাই ভেতিয়াও উচুপিগৈ আছিল। অমিতাভে ককায়েকৰ কালে চাই কলে, “যাওঁ।” মোৰ কালে চাই ক’লে। “আপুনি অকমান মোৰ লগত আহকচোন।” মই পাছে পাছে খোজ চলালো। গাড়ীখনৰ দুৱাৰখন মেলি টিয়েৰিং ভালত হাত এখন থৈ অমিতাভে ক’লে— “আপোনাৰ এনেধৰণৰ ঘনিষ্ঠতা মই পছন্দ নকৰোঁ। আপোনাৰ আৰু অপৰাজিতাৰ বিষয়ে মই বহুত কথাই শুনিছো। বেমাৰী থবৰ কৰাৰ চেলুলৈ আপোনালোকে কি লীলা কৰে আজিও নিজ চকুৰেই দেখিলো। ভবিষ্যতে আপোনাক ইয়ালৈ নাহিবলৈ সূত্ৰধাৰ কৰি দিলো। থবৰ লবলৈ অকপৰ আপোন মানুহৰ অন্তৰ হোৱা নাই।” অমিতাভ গুচি গ’ল। মই চকুৰে একাৰ দৰি তাত কিছূ সময় বৈ থাকিলো। ঘূৰি গৈ অকপৰ ওচৰ পোৱাত অমিতাভে মাতি নি মোক কি শূৰিলে জানিব খুজিলে। এনে এজন দেৱতুল্য ককায়েকৰ পিচাচ প্ৰকৃতিৰ ভায়েক এটা থাকিব পাৰে বুলি কল্পনাই কৰিব পৰা নাছিলো। অনুহ অকপৰ মানসিক সংঘাত নবঢ়োৱাৰ মানসেৰে কলো, “তোমাৰ চিকিৎসাৰ কথা শূৰিছিল। কিবা প্ৰয়োজন হলে থবৰ দিবলৈ কৈ গৈছে।” অকপে এটা সন্তোষৰ হাঁহি মাৰি কলে, “হাজাৰ হলেও সি মোৰ সহোদৰ ভাই। আমাৰ দুয়োটাৰে দেহত একে বক্তৃকণিকা প্ৰবাহিত।” অপৰাজিতাই টানকৈয়ে কলে, “আমাক কাৰো সহায় নালাগে। মই অকলেই সকলো কৰিব পাৰিম।” সেইদিনাৰপৰা সদায় থবৰ লোৱাৰ প্ৰতিকৃতিৰে তেওঁলোকৰপৰা বিদায় লৈ গুচি আহিলো।

পাছদিনাৰপৰা পুৱা বেলাতেই গৈ বজাৰ সমাৰ কৰি দিবলৈ ধৰিলো। অমিতাভে কোৱা অপমানশূচক কথা কেইবাৰ সদায় মনত পৰিছিল। কিন্তু অমিতাভৰ বাবেহে আৰু মই নৈতিক কৰ্তব্য বিসৰ্জন দিব নোৱাৰোঁ।

এসপ্তাহৰ পাছত কামৰ সময় সলনি হোৱাৰ বাবে পুৱা বাৰলৈ সময় নোপোৱা হলো। গধূলি আজৰি পালেও অমিতাভৰ

মুখামুখি হব লাগে বুলি যাবলৈ সাহস নহয়। মই খবৰ কৰি থকা সত্ত্বেওঁচোঁত অৱশ্যে অমিতাভ এদিনো অহা নাছিল। পাঁচ দিন নোহোৱাৰ পাছত অপৰাজিতাবৰা এখন চিঠি পালো—সেইদিনা বাতি ভাত খোৱাকৈ মোক মাতিছে। অৰূপৰ কিছু ভাল হোৱা বুলিও লিখিছে। অৰূপৰ ভাল হোৱাৰ বাতৰি পাই ভাল লাগিল। ভাত খাবলৈ নগলেও এনেয়ে এপাক মাৰিম বুলি ভাবিছিলো। যদিও বিশেষ জৰুৰী কামৰ বাবে অভাৱ টাইম কৰিব লগীয়া হোৱাত যাব নোৱাৰিলো। পাছ দিনা গধূলিহে যাবলৈ সময় কৰিব পাৰিলো। গৈ পোৱাৰ লগে লগেই অপৰাজিতাই মোক বহুত কথাই শুনাই দিলে। সকলো কথা প্ৰতিবাদ কৰি প্ৰত্যুত্তৰ দিয়াৰ কথা ভাবিও একো কব নোৱাৰি মই মনে মনে থাকিলো। বকি বকি আমনি লাগি অপৰাজিতা শাস্ত হ'ল। অৰূপৰপৰা জানিব পাৰিলো যে ডেভিয়ালৈকে অমিতাভ এদিনো খবৰ লবলৈ অহা নাই, নতুন ঠাইত কাম বেছি হোৱাৰ কাৰণেই আহিব পৰা নাই কিজানি বুলি অৰূপেই ক'লে। মনতে ভাবিলো ডিনাৰ, পাৰ্টি, চুবট, ভাচ আৰু আড্ডা দিয়াই যিবিলাক তথাকথিত সম্ভ্ৰান্ত অকিচাৰৰ প্ৰধান কাম তেনে অকিচাৰ অমিতাভৰ নিয়ন্ত্ৰণৰ কেবাগীৰ চাকৰি কৰা ককায়েক অৰূপৰ খবৰ লবৰ সময় ক'ও—প্ৰয়োজনেই বা কি? অৰূপে অপৰাজিতাক উদ্দেশি কলে : “জিতা, আজিয়েইগোন বিমলক তুমি ভাত খুৱাই পঠাব পাৰা।” মই ক'লো, “নাই, মোৰ সময় নহব।” অপৰাজিতাই কঠোৰভাৱে ক'লে—“নালাগে, দৰ্কাৰ নাই। মাহুহ যে এনেকুৱাকৈ সলনি হৈ যাব পাৰে কল্পনাই কৰিব নোৱাৰি।” অপৰাজিতাক সান্ত্বনা দিয়াৰ অভিপ্ৰায়েৰে ক'লো, “তুমি অৱশ্যেচোঁ বুজাব চেষ্টা কৰাচোন।” অপৰাজিতাই টপবাই ক'লে,—“বুজালেহে বুজিম।” অৰূপৰ আগত কথাবিলাক কবলৈ অলপ বেয়া লাগিল। মই ক'লো—“অলপ পঢ়ুলিলে ওলাই যাবা নেকি?” “যাব পাৰোঁ” বুলি অপৰাজিতা ওলাই আহিল। জপনাখনৰ ওচৰতে থিয় হৈ মই ক'লো—“তোমালোকৰ

ঘৰলৈ এইদৰে আহি থকাটো আনৰ ভাল নালাগিবও পাবে।” অপৰাজিতাই কলে, “আনৰ কথাৰ প্ৰয়োজন নাই। আমাৰ ভাল লাগিছে সেয়ে যথেষ্ট।” মই ক’লো, “অকল তোমাৰ বা তোমালোকৰ ভাল লগাই যথেষ্ট হ’ব নোৱাৰে।” অভিমানৰ মূৰত অপৰাজিতাই ক’লে, “অ তাৰ মান আপোনাৰ ভাল নালাগে। আগুৱৈ লাগিছিল। এতিয়া হয়তো ভাবিছে—আমাৰ ইয়ালৈ আহিলে টকা পইচাহে খৰচ কৰিব লাগিব। প্ৰয়োজন নাই। আপোনাৰ পৰিৱৰ্ত্তনলৈ লক্ষ্য কৰিয়েই আপুনি খৰচ কৰা সকলো টকাৰ হিছাপ বাখি থৈছে। ছুটী গ্ৰাণ্ট হৈ আহিলে দৰমহা পালেই সকলো ধি দিম। আপোনাৰ দয়া বা পুতৌৰ প্ৰয়োজন নাই।” মোৰ গালত কোনোবাই সজোৰে চৰ মৰা যেন লাগিল। স্থান কালৰ কথা পাহৰি মই চিঞৰি দিলো— “অপৰাজিতা, তুমি, তুমি এইবোৰ কি কৈছা?” মহানগৰীৰ ব্যস্ততাৰ মাজত কোনেও আমাৰ চিঞৰলৈ কাণ দিয়াৰ প্ৰয়োজন বোধ নকৰিলে। সেই মুহূৰ্ত্ততে গাড়ীৰপৰা নামি কুঁ কুঁৱাই অমিতাভ সোমাই আহিল আৰু মোলৈ চাই গজি উঠিল—“Scoundrel, তোক ইয়ালৈ নাহিবলৈ সৱধান কৰি দিছিলো নহয়।” জপনাখন ধূলি গলিটো পাৰ হৈ ৰাজঅালিত উঠিলোহি। অমিতাভৰ গাড়ী সজোৰে মোৰ কাষেদি পুনৰ পাৰ হৈ গ’ল। ধলংপলংকৈ মাতালৰ দৰে আহি কোনোমতে ঘৰৰ বিচনাত আশ্ৰয় ললোহি। মোৰ এনেহে লাগিছে যেন গোটেই পৃথিবীখনেই এই মুহূৰ্ত্ততে ভূমিকম্পত ধূলিসা হৈ ৰাৰ।

উঠলি যোৱা পুঁজিবাৰী সমাজ-বাৱস্থাই মানুহৰ স্বাভাৱিক সম্পৰ্ক ব্যক্তিগত লাভ-লোকচানৰ ঠেক পৰিলে টানি আনি মৰিমূৰ কৰাব অলস্ত নিদৰ্শন মই আগুৱৈও দেখিছো। সেয়ে, তেনে ধ্যান-ৰাবণাকৈ সৱটি থকা অমিতাভে ভুল বুজাব বাবে মোৰ কোনে খেদ নাই। ফ্ৰয়ডীয় দৰ্শনৰ তবল অধ্যয়নেৰে মানৱ-মনক বুজি পোৱাৰ কুৱা এচেট্টা চলোৱা আৰু ডিবাৰ পাৰ্টিত পৰনাবীৰ সান্নিধ্যৰে জীৱন বস্ত্ত বুলি ভবা এইদল মানুহে যেন সম্পৰ্কৰ বাহিৰে নাবীৰ লগত পুৰুষৰ আন সম্পৰ্কৰ কথা কল্পনা কৰিব নোৱাৰে বুলি মই জানো। কিন্তু.....অপৰাজিতা..... ?

গৃহত্যাগী

মানুহজনৰ লগত বেয়া হোৱাৰ অকণো ইচ্ছা নাছিল। নিজ স্বাৰ্থৰ কালৰপৰা লক্ষ্য কৰিলেও ইয়াৰ দ্বাৰা মোৰ অপূৰণীয় ক্ষতি হ'ল। আজিকালি মোৰ কি হৈছে ক'ব নোৱাৰোঁ। কৰোঁ বুলি ভবা কাম-বিলাক কেতিয়াও ক'বা নহয়—আনহাতে নকৰোঁ বুলি স্থিৰ সিদ্ধান্ত লৈ থকা কামো শেহান্তৰত ক'ব নোৱাৰাকৈয়ে ক'ৰি পেলাওঁ। মোৰ এনে মানসিক পৰিবৰ্তনৰ কথা ভাবি কেতিয়াবা কেতিয়াবা নিজেই বিস্মিত হৈ যাওঁ। কেতিয়াবা আকৌ নিজকে মানসিক বোগাক্ৰান্ত বুলি ভাবিবৰ মন যায়। অৱশ্যে মানসিক বোগৰ লক্ষণসমূহৰ বিষয়ে মোৰ পৰিষ্কাৰ ধাৰণা নাই। আজি ছবছৰ মানৰপৰা প্ৰায়েই মোৰ খং উঠি থকা হৈছে। গুৱাহাটীলৈ আহি স্বভাৱৰ পৰিবৰ্তন হৈছে বুলি ভাবিছিলো যদিও এয়া মোৰ ভুল ধাৰণা। মোৰ এই খিং-খিঙীয়া স্বভাৱৰ বাবে উদ্ভৱ হ'ব পৰা বিপদৰ আশংকাত মা-দেউতা সন্তুষ্ট হৈ উঠাৰ কথা মই পাহৰা নাই। মোৰ অলক্ষিতে তেওঁলোকে এইবিলাক কথাৰ আলচ কৰা মই কেইবা দিনো শুনিছোঁ। তেওঁলোকৰ আলচ শুনা প্ৰতিটো দিনেই মই স্বভাৱৰ পৰিবৰ্তন সাধিবলৈ প্ৰতিজ্ঞাবদ্ধ হৈ বিকল হোৱাৰ কথাও মোৰ ভালকৈয়ে মনত আছে। ভাই-ভনী কেইটাই মোৰ এই পৰিবৰ্তনৰ বাবেই শেহত মোক এবাই ফুৰা হৈছিলগৈ। আনকি ভাত-পানী বাঢ়ি মায়ে মোক খাবলৈ মাতিবলৈ কোনোবা এটাক পাচিলেও সিহঁত মোৰ ওচৰলৈ নাহে। ভাত খাবলৈও মায়ে শেষত মোক নিজেই মাতিব লগা হয়। মই কোঠাৰ-পৰা ওলাই ভাত খাবলৈ যাওঁ যাওঁ মানেই সিহঁতে খোৱা শেষ কৰি হাত-মুখ ধোৱে। অথচ আজি কিছু দিনৰ আগতে সিহঁতে মোৰ লগত খাব-শুবলৈ নাপালে ক'লা-কটা লগাইছিল। মই ইউনিভাৰচিটিত পঢ়ি থকালৈকে বৰলৈ আহিলে পাল পাতি সিহঁতক

মোৰ লগত শুৱাব লগা হৈছিল ; খোৱাৰতো কথাই নাই। বন্ধত আহোঁতে মই কেতিয়াবা কাৰোবাৰ ঘৰলৈ ফুৰিবলৈ গৈ অথবা আমাৰ ঘৰৰ কাষৰ “পুৰেকণ সংঘ”ৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠিত লাইব্ৰেৰিট খেল-ধেমালি কৰি বাতি পলম কৰোঁ ; সিহঁত এটায়ে ভাত নাখাই টোপনিয়ে মুদাই নিয়া চকু বহুলকৈ মেলি মোৰ কাৰণে বৈ থাকে। মা-দেউতাই টান কথা কৈও সিহঁতক ভাত খাবলৈ সন্মত কৰাব নোৱাৰে। কিন্তু আজি এই অলপ দিনতে এনে আকস্মিক পৰিবৰ্তন কেনেকৈ সম্ভৱ হ’ল মই কব নোৱাৰোঁ।

স্কুলত পঢ়াৰেপৰা মই সবৰবৰী ছাত্ৰ আছিলো। লৰা-ছোৱালীয়ে একে লগে পঢ়া স্কুলখনত লৰা-ছোৱালী প্ৰত্যেকেই মোৰ সান্নিধ্যৰ বাবে আগ্ৰহ প্ৰকাশ কৰিছিল। আনকি শিক্ষকসকলেও মোৰ লগত কথা-বাৰ্তা হৈ সুখ অনুভৱ কৰিছিল। কলেজ আৰু ইউনিভাৰ্চিটিটো মোৰ সংগ-সুখ স্পৃহনীয় হৈ উঠা কথাৰ সাক্ষ্য বহুতে নিজৰ বহুমূলীয়া সময় আৰু টকা খৰচ কৰিবলৈ ব্যগ্ৰ হৈ উঠাটোৱেই। কিন্তু আজি নিজৰ ভাই-ভনী কেইটায়ে মোৰপৰা আঁতৰি থাকিব পাবিলেই বন্ধা পোৱা যেন দেখুওৱা হ’ল।

এম. এ. পৰীক্ষা দি উঠাৰ পাছতেই যি অন্তহীন চাকৰি বিচৰা পৰ্ব আৰম্ভ হ’ল তাৰ শেষ ক’ত ? কলেজ স্কুল অকিচ ব’তেই খালী থকা বুলি জানিব পাবিলো তালৈকে আবেদন কৰিলো। ওচৰতে থকা বৰকেৰাণীৰ ঘৰলৈ গৈ ‘আলাম ট্ৰিবিউন’ৰ দ্বিতীয় পৃষ্ঠাৰ বিজ্ঞাপন টুকি আনি কিমান ঠাইলৈ যে দৰ্খাস্ত দিলো তাৰ হিচাপ দিয়া অসম্ভৱ। ট্ৰেজাৰি চালান, ইন্টাৰভিউ দিবলৈ যাবলৈ টকা বিচাৰি অভাৱগ্ৰস্ত দেউতাক যে কিমানবাৰ বিবস্ত্ৰ কৰিলো তাৰ হিচাপ মই দিব নোৱাৰিম।

চাকৰি পাম পাম বুলি আশা পালি থাকোঁতেই পৰীক্ষাৰ খবৰ ওলাল। মই দ্বিতীয় শ্ৰেণীৰ নৱম স্থান লৈ এম.এ. পাছ কৰাৰ বাতৰি খবৰ কান্ধত প্ৰকাশ হ’ল। বন্ধু-বান্ধৱ, শুভাকাংক্ষীয়ে অভিনন্দন

জনোৱাৰ লগতে চাহ খুৱাবলৈ জুমুৰি দি ধৰি মোক আকৌ এবাৰ
বিবৰ্ত্তন কৰিলে। চাকৰি নোপোৱাৰ বেদনা দিনচেৰেকৰ বাবে পাহৰি
গ'লো। মা-দেউতা, ভাই-ভনী কেইটাৰো আনন্দৰ সীমা নাই।
প্ৰথম সন্তানক সাম্প্ৰতিক শিক্ষাৰ উচ্চতম ডিগ্ৰীটোৰ অধিকাৰী
কৰিব পাৰি দেউতাৰ মন সাধনাত সিদ্ধি লভাৰ পুলকেৰে পুলকিত।
নহবইবা কিয় ? এম. ভি. পাছ কৰিয়েই বালা শিক্ষাৰ যৱনিকা
পেলাই দেশৰ নিম্নতম বেতন ভোগী প্ৰাইমাৰী শিক্ষক হোৱা দেউতাৰ
এয়া কৃত্ত-সাধনৰ অলস্ত নিদৰ্শন।

নতুন উত্তমেৰে পুনৰ কিছু দিন চাকৰি বিচৰাৰ কহৰং চলিল।
কিন্তু সেই একেই অৱস্থা। কাৰো ক'তো সঁহাৰি পাবলৈ নাই।
শিক্ষা প্ৰতিষ্ঠান তথা চৰকাৰী চাকৰিৰ আশা পৰিত্যাগ কৰি ওচৰে-
পাজৰে থকা শিল্প-প্ৰতিষ্ঠান কেইখনৰ বৰমুৰীয়া / মালিকৰ লগত
যোগাযোগ কৰিলো। কনষ্ট্ৰাকচন কম্পেনী এটাৰ বৰমুৰীয়া এজনে
মৌখিক তাৰিখ এটা দি নিদিষ্ট সময়ত দেখা কৰিবলৈ ক'লে। লিখিত
নহয় যদিও সেয়াই ইণ্টাৰভিউৰ তাৰিখ বুলি ঠিৰাং কৰি মোৰ সকলো
প্ৰমাণ পত্ৰ লৈ যথা সময়ত ভেথোতৰ ওচৰত হাজিৰ হ'লোঁগৈ।
প্ৰথমতে তেওঁ মোক চিনি নোপোৱাৰ দৰে কথা কোৱা দেখি মোৰ
মন ভাগি গৈছিল। তেওঁ যে মোক সেই তাৰিখৰ সেই সময়ত মাতি
পঠাইছিল সেয়া ক'লত তেওঁ মোক চিনি পালে। যি কোনো এটা
চাকৰিত মকৰল কৰিবৰ বাবে নিবেদন জনাই ইংৰাজীতে লিখা
দৰ্খাস্তখনৰ লগতে মোৰ অন্ত্যান্ত সকলো প্ৰমাণ-পত্ৰৰ নকল গাঁথি
দিয়া আছিল। মোৰ কাকত-পত্ৰবোৰ পঢ়ি তেওঁ আৰা বৰ্ত্তমান
কটাই দি হিন্দীতেই কথা আৰম্ভ কৰিলে,

: আপকো চয় চাৰ্টিকিফিকেট মইনে বেখ চুকা। বিয়েলি ইউ
হেত দান ওৱেল ইন অলমষ্ট অল অফ ইঅ'ব একজাৰ। স্পেচিয়েলি
ইন দা ভাৰ্ণাকুলাৰ ছাবজেক্ট। আপ জেইসে লোগ, জো জকল জকল
কৈ না কৈ বিভালয় মে নোকৰি লেনা চাহিয়ে।

: বহুত ভেগামে কোছিছ কবকে তি বুঝকো কহি বিভালর পব নোকবি নহি মিল। বলকে আপকো পাহ আয়া।

: লেকিন হমভি মজবুব হেই। আপকো ইঞ্জিনীয়াবিং ডিগ্রী বহনেছে কুছ বাট নাহি থা। ভাৰ্ণাকুলার কা বদল ঠাব কৈ ছবজে-কটমে আপকা মাষ্টাৰ ডিগ্রী বহনেছে তি হেড অফিচ মে কুছ কব চেকতা। আপকে মাফি চাহনেছে বাগব অভি হামাবা কৈ বাস্তাই নহি হেই।

মানুহজনে কমা বিচবাৰ পাহত মোৰ আৰু অনুবোধ কৰাৰ কোনো বাটেই নবল। অথবা আমনি কৰাৰ বাবে বেয়া নাপাবলৈ অনুবোধ কৰি গুচি আহিলো। নিজ প্ৰদেশতে মাতৃ-ভাৰাই পোৱা অপমানৰ বাবে পেটে পেটে ক্ষুণ্ণ হ'লেও বাস্তৱক অস্বীকাৰ কৰাৰ উপায় নাই। অসমীয়া বিষয়ত এম.এ. পঢ়াৰ বাবে মই নিজকে নিজে যিকোনো দিবলৈ বাধ্য হ'লো।

চাওঁতে চাওঁতে পলকতে এটা বছৰ পাৰ হৈ গ'ল। চৰম দাবিত্যাৰ গ্ৰাসত পৰি থকা স্বৰখনক সকাহ দিয়াৰ সামান্ত্ৰ্যম অৱলম্বন এটাৰ ব্যৱস্থাও মই কৰিব নোৱাৰিলো। আদৰ্শ শিক্ষক দেউতা প্ৰায়েই খঙত ভিত্তিৰি তুলি হৈ থাকে। মাৰ বাহিৰে ঘৰৰ সকলোৰে লগত মই কথা-বতৰা বন্ধ কৰি পেলালো—মানে সেয়া মোৰ অভ্যানিভেই হৈ গ'ল। তেনে হোৱাটোৱেই স্বাভাৱিক। এয়া যে মা-দেউতা তথা সমগ্ৰ স্বৰখনৰ আশাভাংগৰ বেদনাৰ বিকৃত প্ৰকাশ সেয়া বুজাত মোৰ অকণো অসুবিধা নহ'ল। মই যি কোনো চাকৰি এটা পোৱা হ'লেই আজি স্বৰখনৰ লগত মোৰ সম্পৰ্ক বেলেগ হৈ গলহেঁতেন। দেউতাহঁতে মোক লৈ কিমান আকাশ কুণ্ডল বচনা কৰিছিল। নিৰ্মম বাস্তবৰ নিষ্ঠুৰ আঘাতত মই, মা-দেউতা, ভাই-ভনী প্ৰত্যেকেই জৰ্জৰিত। পৰিত্ৰাণৰ পথ মোক কোনে দেখুৱাই দিব? কথাবোৰ ভাবি ভাবি বাস্তব মোৰ প্ৰায়েই চৌপনি নৰবে। পিছ দিনা গোটেই দিনটো গা-বুৰ বিষ-জিৰাই থাকে। কেতিয়াবা কেতিয়াবা আত্মহাৰী

হোৱাৰ কথাও মনলৈ আহে। কিন্তু তেনে কাম চৰম কাপুকষালিৰ পৰিচায়ক বুলি কোনোমতে মনটো দমাই ৰাখে।

মোৰ মনৰ এই অস্থিৰতাৰ উমান ম-দেউতায়ো বোধহয় পাইছিল। এদিন এটা নাভুত-নাশ্ৰুত প্ৰস্তাৱ মায়ে মোৰ আগত সদৰি কৰিলে। দেউতাই হেনো মোৰ সৌৱৰণীখন কোনোবা এজন বিশিষ্ট জ্যোতিষীক দেখুৱাইছিল। সেই জ্যোতিষীয়ে কোনোবা এটা গ্ৰহৰ কোপদৃষ্টিত পৰা মোৰ গ্ৰহদোষ খণ্ডনৰ বাবে এজন দৈৱজ্ঞ বিশ্ৰেক জলপান এটা খুৱাই কেইপদমান বস্তু দানৰ বিধান দিছে। সকলো-বিলাক যা-যোগাৰ ইতিমধ্যে দেউতাই কৰিছেই। কেৱল মই পাছ দিনা পুৱাই কাম কেবা সমাধা কৰিব লাগে। মাৰ কথা শুনি মোৰ খঙে মূৰৰ চুলি আগ পালেগৈ। তেনে কাম মোৰ দ্বাৰা ন'হ'ব বুলি খাটাং সিদ্ধান্ত জনাই মই ঘৰৰপৰা ওলাই গ'লো।

ৰাতি বহুত পলমকৈ ঘূৰি দেখিলো—সেইদিনা মাৰ লগতে দেউতায়ো জুহালৰ কাষত বহি মই অহালৈ ৰাট চাই আছে। মই ভিতৰ সোমোৱাৰ লগে লগে কৰ্কশ শব্দত দেউতাই ক'লে,

“এই মহাৰাতিলৈকে ক'ত মহলা মাৰি কুৰিছগৈ। কালিলৈ ডোব হৈ কিবা একেবা কৰিব খুজিছোঁ। তই বোলে মাৰৰ আগত সেইবোৰ কৰিব নোৱাৰোঁ বুলি কৈছ ?”

“এইবোৰ কথাও মোৰ বিশ্বাস নাই।”

“তই বিশ্বাস নকৰিলেও আমাৰ আছে। এই বুঢ়া বয়সলৈকে আনৰ আৰ্জন খাই থকা মানুহৰ মুখত তেনেবোৰ বৰ কথাই শোভা নাপায়। আমাৰ খাই আহ যেতিয়া আমি যি কৰিবলৈ কওঁ তাকে কৰিব লাগিব। যা এতিয়া হাত-ভৰি ধুই শুই থাকগৈ।”

‘নকৰোঁ’ ‘নকৰোঁ’ বুলি মোৰ টিঞাৰি দিবৰ মন গৈছিল যদিও দেউতাৰ চকু-মুখলৈ চাই একো মাতিব নোৱাৰিলো। খটপ খটপকৈ ঘৰমৰে খোজ কাঢ়ি দেউতা ওচৰলৈ বুলি ভিতৰ সোমাই গ'ল। মাকে কিবা এবাৰ ক'ব বুলি ভাবিছিলো যদিও তেওঁ মোৰ ফালে মুখেই

হুত্বালে। পৰিবেশটো কেনেবা কেনেবা লাগিল। নিজৰ শোৱা কোঠাত সোমাই সজোৰে ছুৱাবখন বন্ধ কৰি দিলে।

বিচনাত পৰিও মোৰ চৌপনি জ্বৰা হ'ল। বাবে বাবে ম৷ দেউতাৰ পৰিবৰ্ত্তিত ব্যৱহাৰৰ কথাই মনৰ মাজত জোলপাব লগালেহি। মায়ে মোক আক্ৰি ভাত-পানী খোৱাৰ কথাও হুত্বিলে। দেউতাই আক্ৰি পোন প্ৰথমবাৰৰ বাবে তেওঁৰ উপাৰ্জন খোৱা হ'লি মোক প্ৰকাশ্যে কথা শুনালে। কথাবোৰ ভাবি ভাবি মোৰ হৃগালেদি চকু পানী বৈ আহিল। বাতি কেতিয়া মোৰ চৌপনি আহিল কব নোৱাৰোঁ।

পুহৰি পুহৰিতে সাৰ পাই দেউতাই ছুৱাবত ঢকিয়াই মতা। শুনি উঠি আহি ছুৱাব মেলিলোহি। অলপ কোমল সুৰত দেউতাই কলে,

“ভাঙৰ বাপ, সাউং কৰে গাটো তিয়াই আহগৈ। বাপুদেউ পালেহিয়েই।”

প্ৰতিবাদ কৰাৰ কোনো থলেই মই বিচাৰি নাপালো। বাধ্য হাত্ৰৰ দৰে দেউতা আৰু বাপুদেউৰ নিৰ্দেশমতে কাম কৰি গ'লো। মোক দীঘলীয়া এজোলোকা আশীৰ্বাদ দি বাপুদেৱে বিদায় লোৱাৰ পাছত মায়ে মোক চাহ-জলপান দিলে। আগ দিনা তেওঁ মোক খোৱা-বোৱাৰ বিষয়ে একো নোসোধাব কাৰণটো তেতিয়াহে মই আবিষ্কাৰ কৰিলো। পুৱাৰ শুভ কৰ্মকৰা কৰিবলৈ মই এবাতি লখোনে থাকি পৰিত্ৰ হৈ লোৱাটো প্ৰয়োজন। নিজে বিশ্বাস নকৰিও মা-দেউতাৰ সন্ততিৰ বাবেই মই এই কাম কৰিব লগা হ'লো।

ইমানবোৰ কৰাৰ পাছতো কিন্তু মোৰ কপালত চাকৰি হুত্বটিল। মাজে মাজে ব্যৱসায় কৰাৰ কথা মনলৈ আহিলেও ভেনে কামৰ বাবে টকা-পইচা আৰু অভিজ্ঞতাৰ অভাৱ। কেৱল ডিগ্ৰীটো থাকিলেই বন-বিত নোহোৱাকৈ এটা ব্যৱসায়কে কৰিব পাৰি—সেয়া ওকালতি। কিন্তু ইয়াৰ প্ৰতি মোৰ আগ্ৰহেপৰাই অনীহা।

শেষান্তৰত নিকপায় হৈ ল পঢ়িবলৈ গুৱাহাটীলৈ অহাৰ সিদ্ধান্ত লৈ কথাটো দেউতাৰ কাণ চুৱালো। দেউতাই সেই মুহূৰ্ত্তত একো নামাতিলে। বাতি মাৰ লগত আলচ কৰিয়েই নেকি পিছদিনা পুৱা মই চাহ খাওঁতেই মোৰ কালে নোচোৱাকৈ কলে।

“তই পঢ়িবলৈ যাওঁ বুলিছ হয়—টকা-পইচাৰ কি ব্যৱস্থা হব? মোৰ অৱস্থাটো দেখিছই। পা-পইচা যি আছিল আজি ছবছৰ ভোৰ পঢ়াৰ খৰচ যোগাওঁতেই সাং হ'ল।” মই মনে মনে শুনি থাকিলো। অলপ বৈ দেউতাই পুনৰ কলে—“নাম লিখাবলৈ কিমান টকা লাগিব বাক?”

“এশমান হলেই হব।”

“তাৰ পিছতো আকৌ মাহে মাহে আগৰ দৰেই খৰচ লাগিয়েই থাকিব নহয়।”

“প্ৰথম এমাহমান চলিব পানিলে পিছত খৰচব কিবা এটা ব্যৱস্থা কৰিব পাৰিম। গুৱাহাটীলৈ গলে হয়তো সৰু-মুৰা চাকৰি এটাবো ব্যৱস্থা হব।”

“মই ধান ছমোনমান বেচি কোনো প্ৰকাৰে ভোৰ নাম লিখোৱা খৰচটো যোগাব কৰি দিম বাক, বাকী তই কি কৰ কৰিবি।...তই কাহানিমানলৈ যাওঁ বুলি ভাবিছ?”

“টকা যোগাব হলে কালিলৈকে বোৱাৰ কথা ভাবিছো।”

“বাক টকা মই আজিয়ে আনি দিম” বুলি দেউতা ওলাই গৈছিল, বাতি টকা এশ আনি মোক দিবৰ বাবে মাৰ হাতত দিছিলহি। পিছদিনা সেই টকা লৈ মই গুৱাহাটীলৈ বুলি ওলাই আহিছিলো। সহপাঠী বহু কেইবাজনো চহৰতে চাকৰি কৰি থকা বুলি জানিও তেওঁলোকক নিবিচাৰিলো। কিতাপৰ দোকানৰ এজন পৰিচিত কৰ্মচাৰীৰ মেহত উঠিলোহি। এসময়ত ইউনিভাৰচিটীৰ ভাল ছাত্ৰ বুলি স্বীকৃতি পোৱা মই তেওঁ কাম কৰা দোকানখনবগৰা বহুত কিতাপ কিনিছিলো। তেওঁৰ দোকানত নথকা হুই এখন কিতাপ আন

দোকানবপৰা আনি দিও তেওঁ মোৰ চাহিদা পূৰণ কৰিছিল সেই সূত্ৰেই তেওঁৰ লগত বহুখ গঢ়ি উঠিছিল। এটা কেঠালিৰ চালি থকা সৰু ঘৰ এটাত তেওঁ থাকে। মোৰ মীথমনিত তেওঁ বিন্ময় মিশ্ৰিত আনন্দত পুলকিত হৈ উঠিল। তেওঁলোকৰ বাৰাণ্ডাত ‘হল্ড অল’ আৰু ট্ৰাংকটো নমাই থোৱা দেখি তেওঁ অধিক বিম্মিত হৈছিল। মোক বহিবলৈ বাহ-ভগা চকীখন আগ বঢ়াই দি হতবাক হৈ তেওঁ কথা আৰম্ভ কৰিছিল। মোৰদৰে এজন অভ্যাগত হয়তো তেওঁৰ কল্পনাৰ অতীত।

“দস্তবাবু! কি কথা—হঠাতে এইদৰে ওলালহি দেখোন?”

“এবা হঠাতেই আহিলো। অলপ দিন থাকিব লাগিব। আপোনাৰ ইয়াত থকাৰ সুবিধা হব জানো?”

“আমাৰ ইয়াত আপুনি থাকিব? সৰ্টাকৈ?”

“অ’ থাকিম বুলিয়েই আহিছো। আপুনি থাকিবলৈ নিদিয়ে যদি অৱশ্যে কথা বেলেগ।”

“তেনে কথা কিয় কৰ” বুলি তেওঁ বিন্মাৱালাক ভাবা দিবলৈ উজ্জত হোৱাত মই লৰালবিকৈ উঠি গৈ ভাৰাটো দি বিন্মাৱালাক বিদায় দিছিলো।

তেওঁৰ লগত থকা আনজন মানুহ কিবা বকৰা লেঠাৰ বাবে অলপ দীঘলীয়া ছুটী লৈ ঘৰলৈ গৈছে—খালী হৈ থকা শোৱা খাট-খনতে মোৰ শোৱাৰ ব্যৱস্থা হৈছিল। মোৰ একো অনুবিধা নহ’ল। ভাত-আজা তালেই হৈছিল যদিও বাৰৰ সময়ত ‘আমাৰ গৰীবৰ ঘৰত কি খাব’ ইত্যাদি মন্তব্যৰে তেওঁ বিন্মৰ প্ৰকাশ কৰিছিল। সন্তোষে তাকে থাকিল কলেজত নাৱটো লিখাই চাকৰিৰ অনুসন্ধানত ঘূৰি ফুৰিবলৈ ধৰিলো। দিনদিৱেকৰ পিছত—তেওঁৰ লগত থকা আনজন মানুহ ঘূৰি অহাত, মই তাৰপৰা বাৰ লগীয়া হ’লো। আনহাতে চাকৰিৰ ব্যৱস্থাও তেতিয়ালৈকে হোৱা নাই। অলপ অনুবিধাতে পৰিছিলো। কিতাপৰ দোকানৰ কৰ্মচাৰীজনই থাকিবলৈ দিট এটা

মাৰে দহ টকা ভাবাত ঠিক কৰি দিলে। খোৱাৰ ব্যৱস্থা নাই—হোটেলত খাওঁ। চাকৰি বিচাৰি নিৰাশ হৈ বহুজনকে কিতাপৰ দোকান, শ্ৰেছ, য'তে হওক এটা চাকৰিৰ ব্যৱস্থা কৰি দিবলৈ ক'লো। কেইবাখনো কিতাপৰ দোকানে আশা দিও চাকৰি দিব নোৱাৰাৰ বাবে এদিন ডেওঁক কৈছিলো—

“দাস ! এটা কথা নহয় ; কিতাপৰ দোকানডত্থো মোৰ চাকৰি নহলেই—আপোনাৰ চিনাকি শ্ৰেছ এটাতে কিবা এটা ব্যৱস্থা কৰি দিয়ক। শ্ৰেছবিলাকত কাম নজনা মানুহক বাক কিমান দৰম্মহা দিয়ে।”

“কাম নজনা মানুহক ৬০।৭০ টকাৰ বেছি নিদিয়ৈ। কিছুমান শ্ৰেছত প্ৰথম শিকি থকা অৱস্থাত বিনা পইচাতে খটায়। সেইবিলাক কাম আপুনি কি কৰিব ? তত্পৰি আপোনাক এম. এ. পাছ বুলি জানিলে নাৰাখিবও।”

“যতেই নহওক লাগে মোক চাকৰি এটা লাগেই। ৬০।৭০ টকা পালেও কোনো প্ৰকাৰে চলিব পাৰিম কিজানি।”

এতিয়া দেখিলো ডিগ্ৰীটো মোৰ বাবে গলগ্ৰহে হ'ল গৈ। অথচ ইয়াৰ বাবে এসময়ত কিমান দিন জুৰি সাধ্য-সাধনা চলাইছিলো।...

দাসৰ পৰামৰ্শমতেই এৱেলিকা পাছ কৰি বাতিৰ কলেজত পঢ়ি আছো বুলি শ্ৰেছৰ চাকৰিত লোমালো। কিতাপৰ দোকানৰ কৰ্মচাৰী বহু দাসক আমনি কৰি কৰি আমনি লগাৰ বাবেই টকা-পইচাৰ হুপান্ত অভাৱত ডুগিও ডেওঁৰ ওচৰত হাত পাতিবলৈ ভাল নালাগিল। আনহাতে হোটেলত খাব লগীয়া হোৱাৰ বাবে নগদ টকাৰ অভাৱত এয়োজন হ'ল। এদিন কাম কৰিয়েই শ্ৰেছৰ মালিকক কিছু আগধন বিচাৰিলো। মানুহজন বেয়া নহয় বাবেই প্ৰথম দিনাই মোক দহোটা টকা অগ্ৰিম দিলে। তিনি দিনতে মোৰ জেপ উলং হ'ল। আকৌ অগ্ৰিম খুজিলো—পালো। এইদৰে কিছু দিন পাৰ হ'ল। দিনত এসাজ ভাত আৰু বাতি হুখন বা তিনিখন শুকান কটী।

চেহেৰা পৰি আহিল। খেদ নাই। মনত কিবা এটা কৰাৰ দৃঢ় সংকল্প। বেদনা পাহৰি থাকিবলৈ ছবৰদ্বাৰ মাৰ্কেৰে মহান হোৱা ব্যক্তিসকলৰ কথা মনত পেলাওঁ।

কিন্তু আজি হঠাতে দুঘণ্টাটো বৰি গ'ল। পইচাৰ অভাৱত ভাত নোখোৱাকৈ চাকৰি লৈ আহিছো। প্ৰেছৰ মেনেজাৰজনে কিবা কিবি কামত কেবা বাৰো বাহিৰলৈ পঠালে। শেষৰ বাবে উপষাচিয়ে চাহ খাই আহিবলৈ আঠ অনা পইচা দিলে। চাহ-চিঙৰা খাই মোৰ পেটৰ জ্বালা হুগুণে চৰিল। মালিক প্ৰেছলৈ অহা নাই। মেনেজাৰকে অগ্ৰিমৰ বাবে অনুৰোধ কৰিলো। মোক অগ্ৰিম দিয়া খাটাখন উলিয়াই আনি ভালেমান সময় হিছাপ কৰি তেওঁ কলে, “মি. দত্ত, এই মাহত মই আপোনাক আৰু অগ্ৰিম দিব নোৱাৰিম। কাৰণ ইতিমধ্যে আপোনাৰ অগ্ৰিম মূল দৰমহাতকৈ বেছি হ'লগৈ।”

লাজ-মান কাটি কৰি মই পুনৰ অনুৰোধৰ পুৰত ক'লো—“কিবা এটা উপায় দিয়ক ডেকা বাবু, মই বৰ বিপদত পৰিছো।”

“মালিকৰ বিনা অনুমতিত আপোনাক এতিয়া অগ্ৰিম দিয়াৰ কোনো বাস্তৱ নাই। আপুনি তেখেতৰ তালৈকে য'ক।”

প্ৰেছৰ মেনেজাৰ ডেকা বাবুৱে দিয়া মালিকৰ ঘৰৰ অৱস্থানৰ বিৱৰণমতে মই তৎকালেই মালিকৰ ঘৰলৈ বুলি খোজ চলালো। ঘৰটো উলিওৱাত বিশেষ অনুবিধা নহ'ল। গুৱাহাটী মহানগৰীৰ সেই বিশেষ অঞ্চলটো প্ৰায় সকলোৰেই পৰিচিত। আঁতৰবপৰাই ডাঙৰ হৰকেৰে ইংৰাজীত লিখা মালিকৰ নাম-কলক মোৰ চকুত পৰিল। বাৰাণ্ডাবৰপৰা কেইবাবাৰো কলিং বেল টিপাতো কোনো ওলাই নহাত অৰ্ধেকা হৈ “আগবৱালা বাবু,” “আগবৱালা বাবু” বুলি চিঞৰিবলৈ ধৰিলো। কিয় জানো মাহুহজনক হাব বুলি মাতিবৰ মন নগল। মোৰ চিঞৰ শুনি আগবৱালা ওলাই আহিল। চুলি, কাপোৰ-কানি সকলো অসংযত, লগত এগৰাকী বোড়নী গাতক। তেওঁৰ ভগ্নীয়েই

নে পত্নীয়েই পেটৰ আলাত মোৰ লক্ষ্য কৰাৰ বৈধৰ্য্য নাছিল।
আগবঢ়ালাই কৰ্কশ মাতেৰে ক'লে,

“কি হ'ল দস্ত, আপুনি দেখোন একেবাৰে ঘৰ ওলালহি।
মেনেজাৰে কিবা বিশেষ খবৰ পঠাইছে নেকি ?”

“নহয়, মোৰ কামতহে আহিছো।”

“কি কাম তোমাৰ ?”

এয়া প্ৰথমবাৰৰ বাবে তেওঁ মোক তুমি সম্বোধন কৰিলে।
আগবঢ়ালাৰ চকুৱে-মুখে বিবক্তিৰ চিন ফুটি উঠিল। মই সান্থনয়ে
ক'লো—“মোক অলপ এডভান্স লাগিছিল।”

“সময় নাই, অসময় নাই, খালি এডভান্স, এডভান্স। এইদৰে
অসময়ে ঘৰলৈ আহি মানুহক আমনি কৰিবলৈ তোমাৰ বেয় লগা
নাই। তোমাৰ বাবে ধনৰ মোনা এটা লৈ মই ঘৰত বহি আছো
বুলি ভাবিছা নেকি ?”

“নহয়, মানে বাধ্যত পৰিছে আমনি দিছো। পইচাৰ অভাৱত
মই আজি ছপৰীয়াৰ সাজ ভাতো খাব পৰা নাই। আগবঢ়ালা বাবু,
অলপ দয়া কৰক।”

‘তুমি ভাত খাইছানে নাই সেই খবৰ বখাৰ মোৰ প্ৰয়োজন নাই।
নিযুক্তি-পত্ৰত উল্লেখ থকামতে যদি তোমাক মাহ পূৰা হোৱাৰ পাছত
দৰমহা নিদিওঁ তেতিয়া তুমি যি মন যায় কৰিবা। কিন্তু মাহটো
পূৰা নোহওঁতেই এইদৰে এডভান্সৰ বাবে জুলুম দিবা কিয় ? মই
তোমাৰ কোনো কথাই শুনিব নোৱাৰিম, তুমি ইয়াৰপৰা ঘোঁৰা।’

ভোকত থকা বাবেই নেকি—টিঙিচ কৰে মোৰ পূৰণা ঞংটো উঠি
গ'ল কঠুৱা মাতেৰে মই ক'লো—“আমাৰ নিচিনা গৰীৰ কৰ্মচাৰীৰ
ডেকা শুহিয়েই আপোনালোকৰ দৰে মানিকবোৰে বিলাসী জীৱন
যাপন কৰাৰ সুবিধা পাইছে। আমিহঁতো আক আপোনালোকৰ দৰে
আৰামত থাকিবলৈ বিচৰা নাই। ছুবেলা ছসাজ খাব পৰাকৈ
আপোনালোকে আমাক টকা দিবই লাগিব।”

“বহু, বহু তোমার ইউনা লম্বা কথা শুনিবলৈ মই প্রস্তুত নহওঁ । নৌকৰি কৰাৰ তোমাৰ মন্তলব নাই যদি কালি পুৱা মেনেজাবৰপৰা হিছাপ লৈ যাবাহি ”

‘বাম অৱতাৰ, এই বামঅৱতাৰ, ইধৰ আও’ বুলি মালিকে মন্তাব লগে লগে এজন লাঠিয়াল, দীঘলীয়া গোক থকা বিহাবী চৌকীদাৰে আহি চালাম দিলেহি ।

“চৌকিদাৰ, ইহু কন্বককো অতি হমাৰা চৌহদ সে নিকাল দ’, কথা শুনাৰ লগেই লগেই চকীদাৰে মোৰ কালে চোঁচা লৈছিলেই, কিন্তু পুনৰ মালিকে কিবা কোৱাত সি কথাটো কাণ দিলে ।

“ঐব শুন, মেনেজাব চাহাবকো যাকে ব’লো আজ উয়া কাল সবেৰে ইছকো হিছাপ চুকা কৰ বিদা কৰে । হমৰা প্রেছ যে কৈ পলিটিকেল লীডৰ কা জকবং নহি ।”

কথা কেইয়াৰ কৈয়েই উচোট মাৰি আগবঢ়ালা ভিত্তৰ সোণাল । বিকল আক্ৰোশত মই বাবাণ্ডাত বৈ থাকোঁতেই মোচাল চৌকীদাৰে মোক গতিয়াই উলিয়াই আনিলে । চৌহদৰ বাহিৰৰ ডাঙৰ লোহাৰ গেটখনত এটা মন্ত তলা লগাই চৌকীদাৰ প্রেছৰ কালে গ’লগৈ । কিংকৰ্ত্তব্য বিমুঢ় হৈ মই কিছু সময় বাজপথতে থিয় থি থাকিলো । পৃথিবীখন মোৰ ভবিষ্যপৰা এবাই যোৱা যেন লাগিল । এতিয়া মই কেনি যাম ? ঘৰলৈডো যাব নোৱাৰোঁৱেই । দেউতাই ধান বেচি যোগাৰ কৰি দিয়া টকা কেইটা এই দৰে পানীত পেলাই দৰত কেনেকৈ সুখ দেখুৱাম ? মোৰ অজানিতে কোনোবা কাহীনিত্তেই মই নিজৰ দৰতে আগহী হৈ গৈছো । এই বিশাল পৃথিবীখনত ক’তো এতিয়া মোৰ বাবে নিৰাপদ ঠাই অকল নাই, মোৰ এনে দুৰৱস্থাৰ বাবে দাৱী কোন ? মই ? মোৰ মা-দেউতা ? নে আন কিবা ??

খহনীয়া

ইটোৰ পিছত সিটোকৈ বিজুলী-জবেকনি মাৰি কলহৰ কাণেদি ঢলা বৰষুণজাক এই মাত্ৰ অলপ পাতলিছে। জহকালি যদিও, ফুটা চালেবে সবকি অহা বৰষুণৰ পানীয়ে তাৰ জাৰ লগাই দিলে; তাৰি-পাটীৰ কাষতে পৰি থকা এড়ীয়া চামৰখনকে সি মূৰে গায়ে ঘূম মাৰি লব লগা হ'ল। ভাল সি ঘৰ সোমালহি। বাটতে এইজাকে পোৱা হ'লে—ফটা ছাতিটোৰে সৈতে কি বিলাই যে তাৰ নহ'লহেঁতেন। তাৰ ঘৰ মানে? ঘৰ-বাহিৰৰতো বিশেষ পাৰ্থক্য একো নাই। বৰষুণৰ পানীয়ে ঘৰৰ ভেটিত বোকা হুতুলিবৰ বাবে বৈশীয়েকে যে কিমান ঠাইত টিন, চৰিয়া পাতিছে—কিমান বাৰ যে সোপা-কানিলৈ পানী টুকিছে, তাৰ ইয়স্তা নাই।

সকলনে এনেয়ে এবাৰ বাহিৰলৈ চাই পঠিয়ালে। বাহিৰ-ভিতৰ সকলো তেতিয়া আন্ধাৰত প্ৰায় বুৰেই গৈছে। জিলিক-জিলিককৈ মৰা বিজুলীৰ পোহৰত অ'ত ত'ত ডোঙা বান্ধি থকা পানীবোৰৰ তিৰবিৰণীয়েহে মাথোন বাহিৰখন পোহৰাই ৰাখিছে।

সকলন যোৱাবহুৰ খেতিৰ সময়তে মৌজাদাৰৰ ঘৰলৈ গৈছিল। আজিৰ মহেন্দ্ৰ মৌজাদাৰ একালত তাৰ লগবীয়া আছিল। গুৱাহাটীলৈ কলেজত পঢ়িবলৈ যোৱাৰ আগতে মহেন্দ্ৰৰ লগত তাৰ বৰ হলি-গলি আছিল। মহেন্দ্ৰ তেতিয়া কংগ্ৰেছী ভলট্টিয়াৰ আৰু সকলন মহেন্দ্ৰৰ সহচৰ। এতিয়া মহেন্দ্ৰ হ'ল মৌজাদাৰ; সি অকল নামতেই নহয় সকলো বিকলতে সকল হৈ ব'ল। তাৰ মাটিডোখৰৰ খাজনা যোৱা বেলি বহাগতে দিব লাগিছিল, দিব নোৱাৰিলে। তব-খেতিৰ দিনতে মাটি নিলামত প'ল। সি কবই নোৱাৰিলে। এতিয়া গম পাইছে—সেই মাটি নিলামত তাৰ ককায়েকেই ডাকি

ললে। মহেন্দ্ৰই নীলামত দিৱাৰ আগতে ডাক জনাব পাৰিলেহেঁতেন, ভাগ্য ভাল, আনৰ হাতত নপৰি মাটিডোখৰ তাৰ ককায়েকৰ হাততে ব'ল।

ককায়েক বলেস্ত, মহেন্দ্ৰ মৌজাদাৰ আদি গাঁৱৰ মুখিয়াল মানুহ কেইজনে আজি-কালি ডাক চকু পাৰি দেখিব নোৱাৰে। তাতোকৈ নীহকুলৰ সকলৈকে সি পলুৱাই অনাটোৱেই তাৰ অপৰাধ হ'ল। কিন্তু এসময়ত সেইসকলেই অপুণ্ডতা-বৰ্জনৰ ধ্বনি দিছিল। সি ছবীয়া মানুহ—নহলে ঘটনা এনে নহ'লহেঁতেন। জ্ঞান-বিশ্বাসত সি আজিলৈকে কাৰো একো অশ্ৰায় কৰা নাই। এয়া তাৰ অপালৰ লিখন, পূৰ্বজন্মৰ পাপৰ ফল; মৌজাদাৰহঁত নিমিত্ত মাত্ৰ। হাইকুলৰ মাটৰ ভাগিনীয়েক বমেনে তাৰ বৰ পুতেক নগেনৰ আগত এইবোৰ ধনীবোৰৰ অশ্ৰায়-শোষণৰ পৰিণাম বুলি কলেই সি মানি লব নেকি? সি 'কমিনিচ' 'চমিনিচ' কাকো ভাল নাপায়। এইবোৰ চৰ মাহখোৱা বান্ধব। যেই এবাৰ গান্ধীত বহিল, বহু হৈ গ'ল আৰু এনেয়ে জানো মানুহে কথাতে কয়—ষেয়ে লংকালৈ যায় সেয়ে বাৰণ হয় অৱশ্যে তাৰমতে ওপৰবৰ্জনে সকলো দেখি থাকে—লুকাই—ক'ত সাৰিবা?

চাকি এটা হাতত লৈ বৈপীয়েক সকলৈয়ে আহি কলেহি,

: ভাগৰ শুচিল নে? হাত-মুখ ধোৱা—এয়া মই পানী, গামোচা দিছো। বাপধনে কালি দি যোৱা ৰবি কোছা, তেনেই তিতিল। এনেকুৱা আচম্বিতে হবহুণাই বৰদুগডাক আহিল—মই চপাওঁ মানে তিতি সাঙেই হ'ল। আখলৰ চাঙৰ ৰবি কেইহলাও সান্ধহ-চিনা জৰ্জোতেই শেষ। কোনো বকমেহে মই পানীটোপা তপতাইছো।

: হৈছে হৈছে, লেকচাৰ মাৰিব নালাগে। মই এতিয়া কি কৰিব লাগে তাকে ক?

: ঠে আই, কথা এবাৰো কৰ নোৱাৰি, এওঁৰ ভৰকটো উঠিলেই। এমাহলৈ বুলি গৈ তিনিমাহৰ মূৰত এতিয়া ঠককাৰ দিনাছে

ওলাইছাহি। নিজৰ ঘৰৰ চাল উদং—ইকালে হেনো ভাগিন-কোঁৱাইৰ বঙলা সজাইছাগৈ। বমেনে মোক সকলো খবৰ দি আছে।...৷

: তহঁত ডিবোতা মানুহবোৰ বৰ হিংসাকুবীয়া অ'। লোকৰ সামাইন ভাল হোৱাও দেখিব নোৱাৰ।

. বাক বাক, সময়ত সকলো পৰমাণ ওলাই পৰিব। পিছে... ঘৰত গুব তেল একোৰে একোটো নাই—কাইলৈ বছৰেকৰ বিহটোত মই ল'ৰা-ছোৱালী কেইটাক কি দিম?

: এই বতৰত এতিয়া মই দুই মাইল বাট কুৰি বাই কেঞা গোলালৈ গৈ গুব, তেল আনিবগৈ নোৱাৰোঁ। ল'ৰা-ছোৱালীমখা গ'ল কটলৈ?—হাইজাত মৰিল নেকি?

: উস বাম, কি যে আপদীয়া কথাবোৰ মুখলৈ আনিছে।... হুলত কিবা এছেকাই নে চেছেকাইৰ মিটিং থকা বুজি ডাঙৰ ছটা কালিয়েই গ'ল। সক হালৰ গাত বিহ লাগিছে, কোনে কি নতুন কাপোৰ ললে তাৰ হিছাপ দি মোৰ কাণ ধোলা কৰিছে। তুমিতো বঙা চকু দেখুৱায়ে সকলো দাই সাৰা। বাপেকীটে হৈ ল'ৰা-ছোৱালীৰ মন। খবৰ এধানিকে নাৰাখিলে কেনেকৈ হয়?

: এই, মই সদায় ডোক পুতেবহঁতক সেইবোৰ মেল-মিটিঙত লাগিবলৈ মনা কৰিবলৈ কৈ থাকোঁ।—অখচ তই একো এয়াৰ নামাত। এইবোৰ হৈছে ককাইদেউহঁতৰ দৰে ডাঙৰ মানুহৰ কাম। আশাৰ দৰে খাবলৈ নোপোৱাবোৰে মেল মাৰি কুৰাৰ দৰ্কাৰ কি!

: তুমিনো নিজে পুতেবহঁতক বাৰণ নকৰা কিয়?

: মই নিজে কবলৈ হ'লে একেবাৰে কুকৰ্কে হৈ যাব, ভেটিয়া আকৌ ডয়ে বেজাব পাৰি।

দুইবৰপৰা চিকিৰি চিকিৰি আইজনী আৰু সকৰাপ সোমাই আহিল।

: আই, পিতাই আহিল নে নাই? বিহৰ কাপোৰ চৰেৰে আনিলে...

বাপেকক দেখাৰ লগে লগে ডাঙৰতৰ সুখৰ মাত হবিল।

চাৰি-পাঁচতে পোন হৈ বহি সকলো আকৌ জাবিবলৈ ধৰিলে।

ইহঁতক বিহ বুলি কিবা একো একোটা দিয়াটো ভাল হ'ব। গামোচাকে একোখন দিবলৈ তুডাব যোগাব দিবলৈ সি ঘৰভেই নাই। সকলৈয়েনো আক কিমান সহিব। তাৰ লগত সংসাৰ কৰাবপৰা তাই কেৱল ছুখহে ভুগিছে। নীহকুলীয়া বাবে তাইতো ভালৈ আহিব খোঁচাই নাছিল। সিহে জোৰকৈ আনিলে। তাই ভালৈ নাছিলে সি তেতিয়া আপোনযাতী হোৱাৰ কথাই ভাবিছিল। এতিয়া সি সেই বুকুৰ জীউজনীকে কথাই কথাই কেতেবা মাৰে। কি দিন কি হৈ গ'ল।

মনলৈ অনুশোচনা অহাৰ লগে লগে সি বৈশীয়েকে খৈ যোৱা লোটাটো লৈ চকু-মুখ ধুলেগৈ। পাকঘৰত গুৰ এচেলেকেৰে সৈতে কিকা চাহ এবাতি যতনাই সকলৈয়ে তাৰ বাবেই উৎকৰ্ণাবে বৈ আছে। ল'ৰা-ছোৱালীহালে ঠেন-ঠেনাই মাকক দিগ দি আছে।

চিৰা ছুটামান মুখত লৈ চাহৰ বাতিটোত শোহা মাৰি পাৰ্ধ্যমানে মাতটো মিহিকৈ (বাগধনৰ জন্মদপৰাই বৈশীয়েকক মিহি মাত দিবলৈ সি পাহৰিছেই) সকলনে কলে,

: ইয়েৰ আইজনীৰ মাক, কি হৈছে—ইহঁতক কি লাগে নিদিয় কিয় ?

: কৰপৰা দিম ? ইহঁতকো তোমাক দিয়াৰ দৰে গুৰেৰে চিৰা লাগে। গুৰ যিকেবি আছিল তোমাকে দিলো।

: আহ সকলাপ, এইখিনিকে খাহি।

: নালাগে, তোৰ ভাগবখিনি নেখাং।

: আহ অ' এইটো—মই তহঁতৰ বিহৰ চোলা আনিবলৈ যাম নহয়।

বিহৰ চোলাৰ নাম ললত সকলাপ আহি সিকি এটাৰ আন্দাজৰ গুৰ চিকট বুটলি ললেহি।

: হৌ, এই চিৰাৰ বাতিটোও নে—মোৰ এতিয়া খাবৰ মন যোৱা নাই।

কিকা চাহব বাতিটোত শেষ শোহাটো মাৰি অৱশিষ্টকণত হাতৰ আঙুলি কিটা তিয়াই সৰুখন উঠি আহিল। ল'ৰা-ছোৱালীহাল পাক-ঘৰত থাকোঁতেই মাকো লগে লগে ওলাই আহি কলেহি,

: আজি দেখোন সৰু পুতেকলৈ বৰ চেনেহ।

কৃত্ৰিম ভেকাহি মাৰি সৰুখনে কলে,

: চূপতি মাৰি থাকিব নালাগে—দোকানৰপৰা কি ক'ত আনিব লাগে যতন উলিয়াই দে।

: আজি গোটেই দোকানখনকে তুলি আনিবা নে কি? চহৰীয়া ভাগিন ছোৱালীয়ে টকা বাককৈয়ে দি পঠাইছে যেন পাইছে।

: কিয় নিদিব—নগদ তিনিবুৰি দি পঠাইছে। তইতেহে তাইক দেখিব নোৱাৰ। তাইৰ আমালৈ কমটো ভাব নাই! আমাৰ কিজনৰহে খবৰ নাই, কেৱল মন্দ বুদ্ধি। সামাইন কথাতে ককায়েভো শতক ভাব নেবিলেই।

: ইহ হয়তোন, ভাগিন ছোৱালীক বোলে আমিহে দেখিব নোৱাৰোঁ। সদায় এবাৰ তাইক চাবলৈ চহৰলৈ যাওঁ যাওঁ কৰিয়ে থাকোঁ—খন ভগাৰ ভয়ত তুমিহে নিব নোখোজ।

: হ'ব দে, তই যোৱা আৰু মই যোৱাৰ পভেদটোনো কি?

খন্তেক চিন্তা কৰি সৰুখনে আকৌ কলে,

: শুনিছ—ইঠত ডাঙৰ ছুটালৈ গেলি একোটা আৰু সৰুৰূপ-আইজনীলৈ চোলা একোটাকে আনো।

ভিতৰৰপৰা কেঁৱা-কোৱাই ওলাই আহি সৰুৰূপে কলেহি,

: মোলৈ পেনো আনিব লাগিব পিতাই। মই পৰীক্ষাত পাছ হ'লে দিম বোলা পেন-চোলাঘোৰ আজিলৈকে নাপালোৱেই। এতিয়া বিহুতো মোক অকল চোলা দিলে নহব। আপা পেনটোৰ বুটাম-চুটাম চব হিগিলে, পায়তলিত কিটিকিছেও।

: ব'হ অ' এইটো, টকাই আটিলে পিতাবে আনিব নহয়।

: তোলৈ বেলাউজকে এটা আনিব নেকি?

: নেলাগে নেলাগে, আমিহো আক বেলাউজ পিঙ্গি ক'ত পা-
বেলাবলৈ যাম। আক ডেওজবেলি পূজাত বমেনে দিয়া বেলাউজটো
মোৰ নতুনেই হৈ আছে। কাইলৈ বিহ বুলি সেইটোকে খন্তেক
পিঙ্গিম। তোমালৈ গেজি এটাকে আনিবা। ইকালে-সিকালে
যাওঁতে কেৱল কামিজটো পিঙ্গি থাকিলে সোনকালে কাটিব।

: মই গেজি পাছতো লব পাৰিম। এতিয়া নামকৰলৈ যাবলৈ
নতুন গামোচা এখন হলেই হ'ল। ঘবৰ কি কি আনিব লাগিব
বুলি কলি ?

: গুব এসেবে মিঠাডেল আধেবে আনিবই লাগিব। পইচাই
জোৰে যদি মাটিডেল এবটলো একেবাবে লৈ আহিবা। তেতিয়া
আক দিনচেৰেকলৈ গেলাৰ কালে সু নকবাকৈয়ে চলি যাব। মোৰ
হাতত সাঁচতীয়া টকা পাৰ্টোটা আছে। তাৰো তিনি টকা লৈ যোৱা।
চুটকা মোৰ হাতত থাকক। বিহত কেনেবাকৈ হ'চৰি-চুচৰি
আহিলে আকৌ দিগদাবখন হব। তাতে এইবেলি গামোচাও ব'বলৈ
নহ'ল।

মোনা, বটল আক কটা ছাতিটো হাতত লৈ চো'তালত ভৰি দিয়েই
সকধনে আকাশখনলৈ চালে। এতিয়া বচ কৰকাল। কেৱল অতি
পাতলীয়াকৈ বিজুলীয়াই আছে, সম্ভৱতে বৰষুণ নিয়াৰ সম্ভাৱনা
নাই। ছাতিটো অথবা ভাব বৰব সকধনৰ মন নগল। বাবাগোতে
ছাতিটো জপাই থৈ ঘৈণীয়েকক ভিতৰলৈ লৈ যাবলৈ কৈ দি খোজ
চলালে। দুবৰ পথাৰত কোনোবা ঘোৱন-বলিয় ডেকাই বংগী
মাতেবে বিননি জুৰিছে—

চমকত চাবলৈ নহওঁ মই বিজুলী

নহওঁ মই বোষ্টনী নৈ।

চবায়ে নহলো উৰি তোক চাবলৈ

ছুকাৰে ছপাখি লৈ।

কেঞা গোলালৈ গৈ সৰুধনে আগৰ বাকী পৰিশোধ কৰিব নোৱৰাৰ বাবে উৰুকাৰ দিনাই কথা শুনিব লগা হ'ল। সিহঁতৰ বোলে কিবা হালখাটা নে কি আহিছে। তাৰ আগতে সকলো লেন-দেন শেষ কৰিব লাগে। অতি বিনয়তাবে সি মহাজনক আৰু কিছু দিন বাট চাবলৈ অনুৰোধ কৰিলে। মহাজনে অতি বিবক্তিতে কলে,

: দিন বঢ়াই থাকিলে কি হ'ব দাদা। আপনি টকা দিবৰ মন নকৰে। হঠাৎ দিন ইনিচপেট্টৰ ভাগিন জামাইৰপৰা টকা আনিয়ৈ আছে। আমাক দিবৰ কাৰণহে আপোনাৰ টকাটো নাই হৈছে। বাক ইতিয়া নিব লগা মালৰ টকা দি লিষ্টি বনাই লওক।

সৰুধনে নিব লগীয়া বস্ত্ৰৰ নাম আৰু পৰিমাণ কৈ গ'ল। বজীনাথে দীঘলীয়া কাগজ এখিলাত নাম, দাম, পৰিমাণ লিখিলে। কাপোৰ কানিও সি হেনেকৈ চাই-চিতি পছন্দ কৰি সময় নষ্ট নকৰিলে। ল'ৰা-ছোৱালীৰ কাপোৰ কিনাৰ লগতে সি ঘৈণীয়েকলৈ ব্লাউজ এটাও কিনি পেলালে। ডাঙৰ চাইজৰ ব্লাউজ মাত্ৰ এটাহে আছিল বাবে তাক প্যাঁচটকাতে মহাজনে দি দিলে। আলহী-হুলহী আহিলে লাগিব বুলি সি বিৰি এমুঠাও ললে। মুঠ ৫৮-২৫ টকা হ'ল। ভাগিনীয়েকে দি পঠোৱা দহটকীয়া নোট ছখন সি মহাজনৰ টকাৰ বাকচটোৰ ওপৰতে পেলাই দিলে। টকা কেইটা গনি মহাজনে কলে,

: ঘূৰাই দিবলগীয়া একটকা বাৰ অনাটো আগৰ বাকীত জমা কৰি দিওঁ।

ইমানবোৰ মাজুহৰ আগত প্ৰতিবাদ কৰিবলৈ তাৰ লাজ লাগিলেও সি মহাজনক সৰু সৰুকৈ ক'লে,

: নাৰাখিব মহাজন, বিহুৰ দিন কেনেকাকৈ দিবলৈ হ'চৰি আহিলে অনুবিধাত পৰিম।

মহাজনে সকলোৰে কাণ চুই বোৱা শব্দেৰে ডাঙৰ ডাঙৰকৈ কলে,

: আংসা বাক, এক টকা জমা লগাই দিওঁ। খুচবাটো আপুনি হ'চৰিব বাবে লৈ যাওক। পান-ভাতোলা হুহুৰকৈ দি চাব চাব অনা

লগাই দিলে ডিনঘোৰা হ'লবিব বাবে হৈ বাব। আজি কালি হামি
লোকভি এই বকৰ খুচৰা পইচাই দিওঁ। দিন কাল বদলি গৈছে।

তাক আক একো কবলৈ সুবিধা নিদি বত্ৰীনাথে পুৰনি বহী এখন
টান মাৰি আনি কিবা এটা লিখা দেখুৱাই তাৰ হাতত তিনিটা সিকি
গুজি দিলে। সি পইচা কেইটা ভেপত নভবাই গামোচাখনৰ আগ
এটাত বান্ধি লৈ ককালত খুচি ললে। বন্ধাখিনি সামৰি-সুতৰি লৈ
সি বাস্তাত উঠিল। আন্ধাৰত প্ৰথমতে বাটটো নেদেখাৰ দৰেই হৈ
পৰিছিল, লাহে লাহে আন্ধাৰবোৰ পাতলি পোহৰ পোহৰ লগা হ'ল।
চোলা-কাপোৰ কেইটা ভবাই কাপোৰৰ লেডেৰা মোনাটো সি গাত
আৰি ডেলৰ বটল ছুটা একেখন হাততে ওলোমাই ললে। ধোজ
কাঢ়োতে থকা-খুলা লাগি বটল ছুটাই শব্দ কৰিছে। কাষৰ পথাৰ-
বোৰত জমা হোৱা পানীত ভেকুলীবোৰে সমন্বৰে চিঞৰিছে। মাজে
মাজে একো একোটা বৰ জেকোলাই ডাঙৰ শব্দ কৰি মাতিছে।
দুৰৈবপৰা ভাহি অহা ঢোলৰ গমগমীয়া ছেৱে পৰিবেশটো আক
অধিক সজীৱ কৰি তুলিছে।

এইবাৰ বহাগবপৰাই বাৰিষা পূৰা হ'লে আৰম্ভ হ'ল। ঘৰ চাবৰ
সময়—মাঘ, ফাগুন, চ'ত এই তিনি মাহ সি ভাগিন জোঁৱায়েকে
নতুনকৈ সজোৱা ঘৰটোত লগোৱা কামলাবোৰক চোৱা-চিহ্ন আক
সহায় কৰোঁতেই গ'ল। নগৈ জানো পাৰি? ভাগিন ছোৱালীজনীয়ে
ঘেনেকৈহে চিঠি দি মাতিলে। তথাপি প্ৰথমখন চিঠিত সি ডলকা মাৰি
আছিল। দ্বিতীয়খন পালত আক নোৱাৰিলে। পোন ছাটেই
সেইখিনি ওলালগৈ। গৈ পায়ে অতি বেয়া ধৰণেৰে সি কামত ব্যস্ত
হৈ পৰিল। পথাৰৰ নৰা কাটি চাব লগা তাৰ উকৰা পজাটোৰ কথা
সি একেবাৰে পাহৰিলে।

চহৰত বেছি দূৰ পাব বুলি সকলৈয়ে দি পঠোৱা একীয়া চাহব-
খনো সেউতীয়েই ললে। উপৰাতি মিলিলে মিনো বাক আপোন
ভাগিনীয়েকজনীক টকাৰ কথা কয় কেনেকৈ? আহিবৰ সময়ত

ভাগিনীয়েকে তার হাতত অন্ততঃ তিনিশ মান টকা দিব বুলি সি আশা কৰিছিল। সি ঘৰত থকা হ'লে এই তিনি মাহে অনায়াসে সেইখিনি উপাৰ্জন কৰিব পাৰিলেহেঁতেন। কিন্তু তাই মাত্ৰ তিনিকুৰিহে দিলে। তাইৰ গাতনো কি দোষ? তাহাঁতৰ যিহে খৰচ। দৈনিক বজাৰ কৰিবলৈকে আটেকুৰি/তিনিহুৰি লাগে। তাতে আকৌ কাৰেঙৰ নিচিনা নতুন ঘৰটো বনোৱাৰ খৰচ। জোঁৱায়েকক লক্ষীয়ে লাগ দিছে বুলিহে সেইটো সন্তৰ হৈছে। নিজে মোমায়েকটো হৈ সেই-কণ সহায়কে নকৰিলে কেনেকৈ? এটা কথাত কিন্তু মনে মনে সি বৰ বেজাৰ পাই আহিছে। সি ইমান কষ্টকৈ তাহাঁতলৈ বনাই নিয়া বেতৰ খৰাহিটো চাকৰি ছোৱালীজনীয়ে জাবৰ পেলোৱা কৰিব লাগেনে? যিমান ভাল নহওক লাগিলে এই চাকৰ-বাকৰবোৰৰ কোনো সঁজাত নাই।

সকলৈৰ লগত সামান্য কথাৰ কটাকটি হলেও মনটো আজি তাৰ ভালেখিনি কৰকাল। আজি কিমানদিনৰ মূৰত সি বিহু বুলি সকলৈলৈ বেলাউজ এটা আনিছে। তাৰ লগত সংসাৰ কৰি এইজনী মানুহে কম কষ্ট ভুগিব লগা হোৱা নাই। গাভৰুকালত তাইৰ কিচমক লগোৱা ৰূপ। সেই ৰূপৰ জুইত জাহ বাবলৈ কিমান চগা উৰিছিল। নতুনকৈ বাগিচাৰ চাকৰিত সোমোৱা মোলোকা মহৰীয়ে তাইৰ মন পাবলৈ কিম্বাখিনি ধন খৰচ কৰিলে? টকা-পইচা বস্তু বেহানিৰে ঘৰ-ঘৰোৱাহা মন জয় কৰিলেও সকলৈৰ মনৰ পথাৰত সি আঁক এটাকে মাৰিব নোৱাৰিলে। মোলোকা মহৰীয়ে বেলেগ ছোৱালীৰ লগত ঘৰ-সংসাৰ কৰিলেও সকলৈৰ দ্বাৰা প্ৰত্যাখ্যাত হোৱাৰ বেদনা সি সমূলকৈ আজিও পাহৰিব নোৱাৰিলে। এতিয়া সি বৰ মহৰীলৈ প্ৰমোচন পাই অগাধ সম্পত্তিৰ গৰাকী হলেও সদৰ বাসীতেই জীৱনটো বুৰাই ৰাখে। ইমানবোৰ সা-সুবিধা নেওচি তালৈ অহা সকলৈক সি ককায়েকৰপৰা বেলেগ হৈ অহিব লগা হবৰপৰা কেতেবা-কেতেবাৰে মাৰি আহিছে। ইয়াকে বোলে উৰহৰ খং ভগা চানিত নৰা।

ভাব ককায়েকটো পঢ়া শুনা কবিলেও একেবাৰে অজ্ঞান। টুটকীয়া মানুহমণ্ডলৰ কথাতে তাক এমা-ডিমা কেচুৰ হালেহে সৈতে ঘৰৰপৰা উলিয়াই দিছিল। এই ক্ষেত্ৰত 'সকলোনে আত্মাৰাম' বুলি নামঘোষাৰ পদব আঠে কুটোৱা নামঘৰৰ বৰমেধিজনেই হাই। তেওঁৰ মতে ডেনেবিলাক কথা পুথিত লিখা থাকিলেও চলন্তি কবিলেই হ'লে সমাজ নচলিব। এইখন বাৰীত নতুনকৈ স'জি উলিয়াওৱা দুকোঠলীয়া খেৰী ঘৰটোলৈ সি লৰা-তিবোতাৰে সৈতে ওলাই আহোঁতে ককায়েক-বৌৱেক দুয়ো চকুপানী টোকাৰ কথা সি জীবনত নাপাহৰে। ককায়েক-বৌৱেকে নাকানিবনে? ককায়েকৰ কাৰণে সিডো কম কঃ। নাই। নিজে পঢ়াশালীলৈ নগৈ সি খেতি-পথাৰ সকলো চম্ভালি ককায়েকক বড়িঙত থাকি সুন্দৰ পঢ়াৰ সুবিধা কৰি দিছিল। মৰম থাকিলেও সকলোৰ দোষৰ বাবে তেওঁতো আক সমাজৰ লগত সম্পৰ্ক ত্যাগ কৰিব নোৱাৰে। তেওঁৰ নিজবোতা ভৱিষ্যৎ এটা আছে। ভাগিন বমেনটোৱে আকৌ সেইবোৰ একো বুজিব নোৱাৰে। জিলাত থাকি পঢ়া-শুনা কৰি তাৰ মতি-গতি সকলো বদলিল। সমাজখনে শ্ৰদ্ধাৰ চকুৰে চোৱা সেই মোমায়েক-টোক সি মানুহ বুলিয়েই গণিতা নকৰে। তালেই হওক বেয়াই হওক এই মাটি চাৰিডবাডো তাৰ ককায়েকেই তাক মাটিহীনৰ লিখিত নাম ভবাই যোগাৰ কৰি দিছে। নহ'লে ভালকৈ আখৰ পঢ়িব নজনা সি মাটিৰ যোগাৰ কবিলহেঁতেন কেনেকৈ?

বৌৱেক-ককায়েকৰ চকুৰ আগৰপৰা আঁতৰি আহি সি তালেই কবিলে। এতিয়া অন্ততঃ আক তাৰ হৃদয় দেখি তেওঁলোকে চকু পানী টুকিব লগা নহয়। ককায়েকৰ দৰে মান-সন্মান থকা মানুহ এজনৰ বাৰীৰ চুকত পজা ঘৰ এটা সাজি সি থকাটোও বেয়া দেখি। ইমান ডাঙৰ মানুহ এজনৰ ককায়েকটোৰ ছবৰতা দেখিলে চৰেই বেয়া বুলিব। কিন্তু ককায়েকেনো কি কৰিব? শুকান বালিডো আক ভাল নিৱাৰ নোৱাৰি। এইবোৰ কথাকে আকৌ ভাগিনীয়েকে বুজি

নাপায়। কিবা যুগধৰ্মহে লবিল। মোমাই-ভাগিনৰ এনে অমিল
আগৰ কালত তেনেকৈ নাছিল।

ভাগিনীয়েক বমেনবমতে তাৰ ভাগৰ মাটিখিনি মহেন্দ্ৰ মৌজাদাৰৰ
সতে চুক্তি কৰি ককায়েকেহে বোলে আত্মসাৎ কৰিলে। হৰি হৰি,
এনেকুৱা কথা সি মনলৈ অনাও পাৰ। এনেকুৱা গছত গৰু উঠা
হোলোভাবে কাণ বিহোৱা কথা জনো বিশ্বাস কৰিব পাৰি ?

নিজৰ জীৱনটোৰ কথাবোৰকে চিন্তা কৰি সৰুখনে ঘৰলৈ খোজ
দিছে। আহি থাকোঁতে ঘপহকৈ ভাগিনীয়েক সেউতীৰ কথা তাৰ
মনলৈ আহিল। ভিনিহিয়েক কেসাৰ হৈ চুকাওঁতে কেও-কিছু
নোহোৱা ভাগিনীয়েক আৰু বায়েককতো ককায়েকেই চপাই ললে।
ভিনিহীয়েকৰ মাটি-বাৰীখিনিৰ দায়িত্বও ককায়েকৰ ওপৰতে পৰিল।
মাটি-বাৰীৰপৰা উপাৰ্জন হলেও এইবোৰ চলাই-কৰাই খোৱাটো
জানো কম লেঠা। তাক দিয়া হলেও সি সেই সম্পত্তি বাধি খাব
নোৱাৰিলেহেঁতেন। তাৰ নিজৰ মাটি কেডবাকৈ সি বাধি খাব
নোৱাৰিলে। তছপৰি ভিনিহিয়েকৰ চিকিৎসাৰ বাবেও ককায়েকে
বহুত কৰিলে। সিহঁত জিলালৈ অকলে গৈ এদিন কেৱল চাই হে
আছিল। ল'ৰা-তিবোতাক নিও দেখুৱাব নোৱাৰিলে।

ভাগিনীয়েক সেউতীলৈ সৰুখনৰ কেৱল মুখৰ মৰমহে আছে।
সেই মৰমৰ প্ৰতিদানতো দি একোকে দিয়া নাই। বিয়াৰ সময়ত সি
তাৰ কপিত মাটি এডবা বন্ধকত দি মাত্ৰ কেইটমান টকাহে দিলে।
ককায়েকে তাহাঁতৰ সকলো দায়িত্ব যুৰ পাতি লৈ পুলিচৰ ডাবোণা,
চাহেবহেন ল'বালৈ ডাইক বিয়াও দিলে। তাৰ ঘৰত সি সেউতীক
বিয়াৰ পাহত বাতি এটাৰ বাবেও বাধিব পৰা নাই। আৰু এতিয়ানে
বাধিব কেনেকৈ ? তাৰ ঘৰত শৌচ কৰিবলৈ পাইখানা, শুৱাবলৈ বিচনা
একোৱেই নাই। খোৱা বস্তুৰ বোগাৰ বেনে ভেনে কৰিব পাবিলেও
সেউতীহঁতৰ ঘৰত থকা বাকীবোৰ ব্যৱস্থাৰ কথা সি কল্পনাও কৰিব
নোৱাৰে। সেয়ে সেউতী কেতিয়াবা আহিলেও তাৰ ঘৰত চাহ

বাতি, ডামোলখন খায়েই যায়গৈ। ভাগিন ছোৱালীজনীক নিজৰ ঘৰখনত এবাতি বাখিবলৈ হেঁপাহ তাৰ জানো নাই ? সেউতীৰ গিৰিয়েকে তো ফুৰা-চকা কৰিবলৈ তেনেকৈ আহবিকে নাপায়। আহিলেও তেনেকুৱা চাহাব জোঁৱায়েকক চাহ এবাতি বাচিবলৈকো তাৰ লাজ লাগিলহেঁতেন।

সেউতীৰ কথা মনলৈ অহাব লগে লগে তাই ককায়েক বমেনলৈ দিয়া চিঠিখনৰ কথা তাৰ মনলৈ আহিল। চিঠিখন কানিলৈকে বমেনক দিব লাগিব। বিহু বুলি সি নিশ্চয় পাক এটা মাৰিব। বায়েকৰ কাজৰ সময়ত ভোজৰ খবচ সি ইচ্ছা কৰিয়েই দিয়া নাই বুলি ধৰি লৈ ককায়েকেটো আজি অত্ৰ বহবে তাৰ বাব কালে মুকে কৰা নাই। ককায়েকৰ তাৰ ঘৰলৈ অহা মানেনো কি ? পদূলিৰপৰাই 'সকল' বুলি মাত লগাই কিবা এমান কৈ উভতি যোৱা। বৰ বেছি আগছালিতে থিয়ৈ থিয়ৈ ডামোল এখন মুখত গুৱোৱা। জোঁৱায়েকৰতো আহিবলৈ সময়ই নাথাকে। বমেন অৱশ্যে আজি কালি তাহাঁতৰ তালৈ প্ৰায়েই আহে। হলেও কি হ'ব—তাৰ বা পেটত কি আছে ? তাৰ কথা মহেশ্বৰ গাওঁবুঢ়াই সিদিনা কৈছে নহয়। সি হেনো আজি-কালি পাপ-পুণা, ইহকাল-পৰকাল একোকে নমনা হৈছে। ভাল আমৰ পুলি হৈ সি বকবানিত গজিল।

কথাবোৰ মনতে পাণ্ডুলি পাণ্ডুলি কোন উলকত সি ঘৰৰ পদূলি সোমালহি উত্তকে ধৰিব নোৱাৰিলে। দোকানৰপৰা অনা বস্তু কেইপদ সি বৈশীয়েকক দিলেহি। ল'ৰা-ছোৱালীহালে কাগজেৰে বেৰিয়াই অনা কাপোৰৰ টোপোলাটো টান মাৰি নিলেই। কামিজটো সৰুবাণে পিন্ধিলেগৈয়ে। শাসনৰ খুবত মাকে কলে,

: সৰুবাণ, আজিয়েই পিন্ধিলি কেলেই ? কাইলৈহে নতুন কাপোৰ পিন্ধিব লাগে।

: পিন্ধক দে। জোখত হৈছে নে নাই চাচোন।

বাণেকৰ লাই পাই সৰুবাণে পেটটোও পিন্ধিলে। ইতিমধ্যে

আইজনীয়েও চোলাটো পিঙ্কিছে। নতুন কাপোৰ পাই সিহঁতৰ মুখ কেখন উজলি উঠিল।

কাপোৰ কেইসাজ মোটামুটিভাৱে জোখতেই হৈছে। গেঞ্জি দুটাৰ সতে অকলশৰীয়াটকৈ পৰি থকা ব্ৰাউজটো হাতত তুলি লৈ ঘৈণীয়েকে কলে,

: মোলৈ বেলাউজ আনিব নালাগে বুলিছিলো নহয়—কিয় আনিলা। বাহিৰত ঘূৰি ফুৰা মানুহ তোমালৈহে গেঞ্জি এটা আনিব লাগিছিল।

ব্ৰাউজটো অনাৰ বাবে আপত্তি কৰিলেও সকলোৰ মুখমণ্ডলত এক সন্তুষ্টিৰ বেখা জিলিকি উঠিল। সকলো লাহেকৈ কলে,

: কম দামতে পোৱা বাবে লৈ আহিলো। বিহু বুলি তয়ো নতুন এটা কিবা ললি যেনিবা।

: সকলোপ, কাপোৰ-চোলা কিম্বোৰ তহঁতে ভিতৰত থৈ দিগৈ। মই পিঠাখনচেৰেকে ভাজিবলৈ যোগাৰ কৰোঁ।

খন্তেক বৈ সকলোয়ে গিৰিয়েকক কলে,

: শাক-ভাত হলেই—এতিয়াই খাবানে ?

: অলপ ব'চোন, কিজানি ইহঁত আহি পায়েই।

: আইজনী, সকলোপ, বল তহঁত দুটাকে ভাত দি দিওঁ। খাই উই থাকগৈ। পুৱা সোনকালে উঠি গক গা-ধুৱাব লাগিব।

: ইহ, আমি অকলে এতিয়া নাখাওঁ। ককাইদেউহঁত আহিলে একেলগে খাম।

ডাঙৰকৈ গাজনি এটা মাৰি ছব-ছবাই বৰষুণ আহিল। বৰটোৰ প্ৰায় সকলো ঠাইতেই উকৰিছে। বৰষুণ দিলেও সকলোৰ মনটো আজি কবকাল।

কীৰ্ত্তনৰ প'ৰ একাকি গুণ-গুণাই সি বিচনীৰ বাবে কাঠী তুলোৱাত লাগিল। বৰষুণ আক কেংকেৰীয়া বতাহে তাৰ গাটো শিৰ-শিৰাই নিলে। বিৰি এটা ছপিবৰ তাৰ মন গ'ল। কেঞা গোলাবপৰা

অনা নতুন বিবিৰ মুঠাটো জেপৰপৰা উলিয়াই হৃদয়খন হাতেৰে
মুঠাটো খন্তেক ঘূৰাই এটা উলিয়াই মুখত লৈ সি জুইললা কাঠী এটা
মাৰিবলৈ লৈও জেপত ভৰাই ধলে। ঘৰত জুই অলি থাকোঁতে
অযথা কাঠী এটা খৰচ কৰাৰ কি দৰ্কাৰ।

বিবিটো হাতত লৈ সৰুখনে চিঞৰিলে,

: ঐ সৰুৰাপ, বিবি অলাবলৈ অঁধৰা এডোখৰ লৈ আহোঁচোন।

সৰুৰাপে ভিতৰৰপৰা অঁধৰা এডোখৰ আনি দি পিঞাক বিবি
অলোৱালৈকে একান্তমনে চাই থাকিল। বিবিটো সম্পূৰ্ণ অলি উঠাৰ
পাছত সৰুৰাপৰ হাতত অঁধৰা ডোখৰ দি পিত্তাকৈ কলে,

: এইডাল থৈ আহগৈচোন—কাগজ এটুকুৰা পঢ়ি দিব লাগিব।
মই আজি-কালি বাতি চকুৰে নমনো।

কীৰ্ত্তন পুথিৰ ছপা আখৰৰ বাহিৰে হাতে লিখা লতা আখৰ
সৰুখনে পঢ়িব নোৱাৰিলেও সৰু পুতেকৰ আগত নিজৰ অজ্ঞতা
প্ৰকাশ কৰিবলৈ টান পায়েই হয়তো সেইদৰে কলে। কামিজৰ
জেপৰপৰা চিঠিখন উলিয়াই সি বিবিত এটা আমেজৰ টান দি
পুতেকলৈ বাট চাই ব'ল। পুতেক আহি চিঠিখন হাতত লৈ লেম্পটো
আনি ভয় ভয়ে চিঠি পঢ়াত লাগিল। সি এক নুখীয়া মাতেৰে
পঢ়াৰ যত্ন কৰিলেও মাজে মাজে ঘেহাঁৰ লগা হোৱাত ক্ৰতিকটু হৈ
পৰিল।

মৰমৰ বয়েন ককাইদেউ,

পত্ৰে বিহুৰ ববীয়া ওলগ জানিবা। ডাঙৰ মামা আৰু মামী-
দেউলৈও মোৰ বিহুৰ ববীয়া সেৱা থাকিল। সম্প্ৰতি আমাৰ ইয়াত
চৰে ভাল। তোমাৰ খবৰ সৰু মোমাইদেইৰ মুখে শুনিছো।

বিশেষ এটা কথাৰ বাবে তোমালৈ এই চিঠি লিখিব লগা হ'ল।
তোমালোকে বাক সৰু মোমাইদেউক কিয় বিহুৱে-সংক্ৰান্তিয়ে টকা
খুজিবলৈ আমাৰ ইয়ালৈ পঠাই থাকা? ইয়াত সেইটো কোনেও
ভাল নাপায়। আমাৰজনে যে সৰু মোমাইদেউক চকু পাৰিয়ে

দেখিব নোৱাৰে। সক মোমাইদেউ অহাৰ বাবে মইহে কথা শুনিব লাগে। মই বৰ লাজ পাওঁ।

আমাৰ জনৰ মতে তুমিও বোলে আজিকালি বৰ বেয়া সংগত পৰিছা। ডাঙৰ মোমাইদেউৰ দৰে ভাল মানুহ এজনৰ লগত থাকিও তুমি হেনো ভহুৱামে গৈছা। তুমি বুদ্ধিমান মানুহ, নিজেই বুজিব পাৰিবা। বেছি লিখি আমনি নিদিওঁ। সক মোমাইদেউক আমাৰ ইয়ালৈ অহাটো যেনে তেনে বন্ধ কৰিবাঁই। ইতি, তোমাৰ স্তনীয়বা—সেউতী।

চিঠিখন পঢ়া শেষ কৰি সৰুৰূপ মনে মনে থাকিল। সৰুখনৰ বুকু ভেদি এটি দীঘল হুয়ুনিয়াহ আপোনা-আপুনি ওলাই আহিল। ওলাই লোৱা বিৰিচো। এসময়ত নিজে নিজেই লুমাই গল।

'নিজৰ বিষয়ে ভাগিনীয়েকে চিঠিত লিখা কথাখিনি শুনি সৰুখনৰ মৰি যাম যেন লাগিল। তাহানিঃৰপৰা আন্তৰিকতাৰে বুকুত পুহি বখা মৰম-চেনেহ সকলোবোৰ তাৰ অবাস্তৱ যেন লাগিল। সৰুৰূপে কেনেকৈ চিঠিখন ভুলকৈ পঢ়িছনেকি বাক? নাই, ভুল কেনেকৈ হ'ব? সি ভাবিলে। বমেনৰ কথাবোৰেই তেন্তে সঁচা নেকি? তাহাঁতে তাক চিঠি লিখি লিখি মাতি নি এয়াহে কৰিলে।

পুতেকহঁত আহিলে ভাত খাব বুলি বৈ থকা সৰুখন কোনোমতে এমুঠি খাই বিচনাত পৰিবলৈ উঠাউল হৈ পৰিল। সি আদেশৰ স্মৰত সক পুতেকক কলে : এই সৰুৰূপ, মাৰক কগৈ হৈছে যদি মোক ওলাই-নিকাই ভাত এমুঠি দিয়ক—নহলে মই এতিয়া শুই থাকিম।

সক পুতেকৰ মুখে পিতাকৰ হঠাৎ হোৱা পৰিৱৰ্তনৰ কথা শুনি সকলৈ হ'বে বন শুভে এৰি খব-খেদাকৈ বাহিৰলৈ ওলাই আহিল। সৰুখনৰ এনে প্ৰকৃতিৰ লগত সকলৈ ভালদৰেই পৰিচিত। সৰুখনৰ দুখখন দেখি খন্তেক আগতে কীৰ্তনৰ পদ আওঁৰাই কাঠী তুলাই থকা মানুহটো বুলি ধৰিবলৈকে নট হ'ল। সকলৈয়ে মুখেৰে একো

নামাতি গিৰিয়েকৰ মুখলৈকে চাই থাকিল । সৰুখনে জে.ডাব্লিউ মাৰি
ঘৈণীয়েকক কলে,

: কি হল ঐ এটজনীৰ । ভাত দিছনে নাই ?

: এবা, দিওঁ বুলিছিলোৱেই দেখোন—তুমিহে নামাওঁ বুলিছিলো,
দিওঁগৈ ।

সৰুদৈয়ে পোন ছাটেই আহি ভাত বাঢ়ি দিলেহি । টোপনিয়াই
থকা সৰুবাপ-আইজনীয়েও বাপেকে ধোৱা দেখি ককায়েকহঁতলৈ
আক নব'ল । ভাত মুঠি নাকে-কাণে গিলি সৰুখন পাটাত পৰিলহি ।
মনৰ সকলো উত্তম তাৰ নাইকিয়া হৈ গ'ল । টোপনি যাব
নোৱাৰিলেও সি টোপনি ঘোৱাৰ ভাও পুৰি মনে মনে পৰি থাকিল ।
নগেনহঁত আহি পোৱাৰ গম পায়ো সি একো নামাতিলে । আন কি
তাৰ বিচনাৰ কাষৰ ছুৱাখনো সৰুদৈয়েহে খুলি দিব লগা হ'ল ।
নগেনে ছুৱাৰমুখতে মাকক সুধিলে,

: আই, পিতাই কেতিয়া পালেহি ?

: অপনিতে আহিল তহঁতে বৰকৈ চিঞা-বাধৰ নকৰিবি ।
কিব এটা কথাত পিতায়েৰ খং উঠি আছে ।

কথাবোৰ তাহাঁতে পাৰ্ধ্যমানে সৰু সৰুকৈ কৈছিল পিতাকৰ
একা-ঢেকা প্ৰকৃতিৰ লগত তাহাঁত ভালদৰেই পৰিচিত । এই মহা
বাতিখন অথবা গণ্ডগোলৰ সৃষ্টি নহ'লেই হয় ।

কিন্তু বাতিৰ নিৰ্জনভাত তাহাঁতৰ প্ৰতিটো কথাই সৰুখনে স্পষ্টকৈ
শুনিবলৈ পালে । ভিতৰলৈ সোমোৱাৰ লগে লগে তাহাঁতৰ গাত
নতুন চোলা দেখি মাকে সুধিলে,

: তহঁতক এয়া নতুন কাপোৰ কোনে দিলে ? নে কোনোবা
লগৰ ল'ৰাৰ চোলা-পেন পিন্ধি আহিছ ?

: নহয়, এই ছোৱাৰ কাপোৰ আমাক মাষ্টাৰ ককাইদেৱে দিবলৈ
বাবে দিছে ।

: এ, হয় নেকি? পিতাবেও তহঁত ছুটাৰ বাবে ছুটা গেজি আনি থৈছে।

: পিতাই ইমান সোনকালে শুলে—গা ভাল নহয় নেকি?

অত্যন্ত সক সকলৈ মাকে কলে,

: গা ভালই। কেঞা গোলাবপৰা ঘূৰি আহি বংমনেবেই আছিল। পাছত কিবা চিঠি এটুকুৰা সৰুৱাপক পঢ়ি শুনাবলৈ দিছিল। সেইখন শুনাৰ পাছতেই কিবা এটা জমক উঠিল। মই পিঠা পুৰি আছিলো বাবে সকলো কথাৰ উমান নাপালে।

: সেউজী বাইদেউৰ তাত যে পিতাই সদায় কিয় গৈ থাকেগৈ নাজানো। সম্বন্ধত বাই হ'লেও সিহঁত আমাৰে সৈতে সমানৰ নহয়। পুলিচৰ চাকৰিয়াল ভিনিহিৰটো বদনামৰ সীমা নাই।

: ভিনিহিয়েৰ কথা কব নোৱাৰোঁ। আমাৰ সেউজীৰ কিন্তু আমালৈ বৰ হেপাহ—পিতাবে কৈছে নহয়।

: বুইছ আই, পিতাই তেনেই সবল মানুহ। নিজৰ মন যেনে আনকো তেনে বুলিয়েই ধৰি লয়। কিন্তু আজি-কালি দিন-কাল বেলেগ। ডেলে পানীয়ে মিহলি হোৱা কাহানিবা দেখিছ জানো? মাটৰ ককাইদেৱে আমাক সকলো কথা বুজাই কৈছে।

পুতেকৰ কথা শুনি সকলনে মনতে ভাবিলে—ঠিকেইটো। ভাগিন-জোঁৱায়েকৰ লগত তাৰ মিল কোনখিনি? সহোদৰ ককায়েক-চৌৱেই তাৰ আপোন হ'ব নোৱাৰিলে—ভাগিনীয়েক বা ভাগিন-জোঁৱায়েক হয় কেনেকৈ? জোঁৱায়েকৰটো তালৈ ভাৱ-ভক্তি একো নাই। সেউজীৰ মুখলৈ চাই সি সকলো সহি আছিল। কিন্তু টকা ছুটামান দলি মাৰি দিয়াৰ বাহিৰে তাইবো যে কোনো আন্তৰিকতা নাই তাৰ শ্ৰেত্যক শ্ৰমাণ সি এইবাবেই পাই আহিছে। আজি অত বহুবে জোঁৱায়েকেডো তাৰ লগত একে লগে ভাত এসাজকে খোৱা নাই। নিজ মুখেৰে তাহাঁতৰ খবৰ এটাকে সোধা নাই। ডেঙে? আক এই চিঠিখন?? চিঠিখনত জানো তাই সেৱা কম কথা

লিখিছে ? সি ভেসে তাঁহাঁতক দিগ দিবলৈহে তালৈ যায় ? এই তিনিমাহ তাৰ নিজৰ সকলো কাম কাতি কৰি দেখা মাৰি খটাৰ পৰিণাম এইটোহে হ'লগৈ ।

নগেনহঁতৰ কথাই হয়তো সঁচা । ডেল-পানী-স্বৰূপ তাৰ আক ভাগিন-জোঁৱায়েকৰ মিল অসম্ভৱ । এইবোৰ আকাশ-পাতাল ভাবি থাকোঁতেই এটা সময়ত সি চোপনি গ'ল ।

বাতিপুৱা সোনকালে উঠি গা-পা ধুই সি নামঘৰলৈ ওলাই গল । নামঘৰতো সি বাহিৰবপৰাহে নামত ভাগ লব লাগে । নীহকুলীয়া ছোৱালী অনাৰ বাবে তাৰ ভিতৰত স্থান নাই । নামঘৰত নাম লোৱাৰ সময়তো তাৰ চিঠিখনৰ কথা মনলৈ আহি থাকিল । যান্ত্ৰিকভাৱে কামখিনি সামৰি সি ঘৰলৈ ঘূৰিল । ঘৰত আহি দেখিলেহি, ভাগিনী-য়েক বমেন আৰু পুতেকহঁতে কিবা আলচ কৰি কৰি পাকঘৰতে চাহ আৰু পিঠা খাইছেহি । গোটেই কেইটাৰ বড়িৱাল মুখ কিখন দেখি তাৰ মনটো ভাল লাগি গ'ল । লবাকৈইটাৰ লগতে সি তাৰ বেজেকৱা বৈশীয়েকজনীৰ মুখখনো পোহৰ হোৱা দেখি আৰু অধিক ভাল পালে । সিহঁত সমূহ বাইছে নামঘৰত ভগৱানৰ নাম লবৰ সময়তো সেই তৃপ্তি পোৱা নাছিল । সি আহি পোৱাৰ লগে লগে সিহঁত কেয়োটা সচকিত হৈ উঠিল । ভাগিনীয়েকে সসজ্জমে ক'লে,

: মোমাইদেউ, নামঘৰবপৰা আহিল ?

: ঐ……আহিলো বোপাই । তোৰ ভালনে ? তোক আজি ভালদিন দেখাই নাই ।

: ভালেই । আপুনি ইয়াত এই তিনি মাহ নায়েই নহয়, কেনেকৈ দেখিব ? ময়ো অৱশ্যে আজি অলপ দিন বাইজৰ কামতেই ব্যস্ত আছো । সময়ৰ অভিপাত অকুলন হৈছে ।……মোমাইদেউ, আজি গধূলিৰ ভাত সাজ ডাঙৰ মোমাইদেউৰ ভাতে আমি সকলোটিয়ে লগ লাগি খামগৈ । আজি আমাৰ আইৰ জিখিত পৰিছে নহয় । ভাতৰ মানীদেউক মই কথাটো কৈ আহিছোঁ ।

: ভই মাতিছ যেতিয়া ভাত খোৱাকৈয়ে যাম বাক । নমতা হ'লেও
বিহু বুলি পাক এটা মাৰিলোহেঁতেন—সেইটো আমাৰ কৰ্তব্য ।
ডাঙৰ মোমায়েৰে বা আকৌ কি বিহু দেখুৱায় । অ' তোলৈ সেউতীয়ে
চিঠি এখন দিছিল । চোলা-জেপতে আছে, ঐ, দে-হি গোন ।

সকলৈয়ে চিঠিখন আনি ভাগিনীয়েকক দিলেহি । চিঠিখন পঢ়ি
ততাওয়াকৈ বমেনে জেপত ভৰাই ধলে ।

কাপোৰ-কানি সলাই চাহ খাবলৈ পাকঘৰলৈ আহি সৰুধনে
শুধিলে,

: বোপাই, চিঠিতনো সেউতীয়ে কি লিখিছে ?

: তেনেকৈ একো নাই—ভাল-বেয়াহে । বিহুববীয়া সেৱা,
মৰম দিছে ।

: মই যোৱাৰ কথা কিবা লিখিছে নে কি ?

প্ৰশ্নটো শুনি প্ৰথমতে সি খতমত খাই গ'ল । নিজকে চম্ভালি লৈ
খন্তেক পাছত সি কলে,

: আপোনাক লগ পাই ভাল পোৱা বুলি লিখিছে হ'বলা ।

: নহয়, ভই চিঠিখন ভালকৈ নপঢ়িলি যেন পাইছো । আকৌ
এবাৰ পঢ়চোন ।

বমেনে সক মোমায়েকৰ বিকছে লিখা কথাখিনি সলনিকৈ চিঠিখন
পঢ়ি জেপত ভৰাই ধলে । সৰুধনে বমেনৰ সেইখিনিত খোকোজা
লগা আৰু মুখাবয়বৰ পৰিবৰ্তনলৈ লক্ষ্য কৰি সন্দেহ কৰিলেও একো
নামাতি মনে মনে থাকিল ।

নগেনৰ সতে বমেন বাহিৰলৈ ওলাই আহি তাৰ হাতত চিঠিখন
দি কলে,

: হৌ নগেন, এইখন পঢ়ি চা ।

নগেনে সেউতীৰ চিঠিখন পঢ়ি ককায়েকক কলে,

: ককাইদেউ, তুমি শিতাইক এইদৰে আতুৱা ভাবিলা কিয় ?

: ইয়াকে নকবিলে মোমাইদেৱে অন্তৰত বৰ ডাঙৰ আঘাত পাব। ইমান প্ৰাণ-চালি মন্য কৰা সেউতীয়ে যে ভেথেকক এনে কবিল পাৰে সেয়া ভেথেকৰ বাবে অকল্পনীয়। শ্ৰেণী-সম্পৰ্কই হে যে আমাৰ প্ৰকৃত সম্পৰ্ক সেই সত্যটো মানি লবলৈ বৰ টান। সেই বাবেই অনেক গুণী, জ্ঞানী, সং মানুহেও ভুল কৰে।

: এইদৰে সঁচা ঘটনাটো আঁৰ কৰি থলে পিতায়ে আচল কথা কেনেকৈ বুজিব ?

: লাহে লাহে সকলো ঠিক হৈ যাব—চিন্তা নকৰিবি। মানুহে নিজৰ অভিজ্ঞতাবেহে বুজে। কথাবে বুজাব নোৱাৰি। মই এতিয়া যাওঁ অথনিটলৈ অলপ সোনকালে যাবি।

মোমায়েক-মামীয়েকক মাত ল'হি বমেন ওলাই আহিল। সকলনে পাকঘৰৰপৰা বমেনহঁতৰ সকলো কথাই শুনি আছিল। কথা-কাণ্ডবোৰ দেখি ভেওঁ ইমান দিনে বন্ধমূলভাৱে ধৰি থকা ধাৰণা কিছুমান ওলট-পালট হৈ গ'ল।

সকলনহঁত সপৰিয়ালে ককায়েকৰ ঘৰলৈ গ'ল। সকলন-সকলদৈয়ে গৈ পায়েই বটা এখনত ডামোল-পাণ আৰু গামোচা এখন দি ককায়েকক সেৱা কৰিলে। ককায়েকৰ কঠিন চকু-বুখত আগ্ৰহতকৈ বিবস্ত্ৰিৰ ভাবহে জিলিকি উঠিল। ইত্যন্ততঃ কৰি থকা সৰুবাণ আৰু আইজনীক বমেনে ভিতৰলৈ মাতি নিলেহি।

বমেন ইয়াত থাকোঁতেই মাজে সময়ে অহাৰ অভ্যাশ থকা নগেন আৰু হেমেন গৈ ইতিমধ্যে বমেনৰ কোঠাত সোমাল। পাক ঘৰৰ পাছকালৰ বাৰাণ্ডাখনতে বহি সৰু মামীয়েকে ডামোলৰ বাকলি শুচাইছে। জা-কৰ সমানে পাকঘৰত প্ৰৱেশ কৰিবলৈ তাইৰ শংকা। জা-কেও তেনেকৈ বিশেষ আগ্ৰহ দেখুওৱা নাই। সৰু মামীয়েকৰ অৱস্থাটো বুজিয়েই কাষলৈ গৈ বমেনে কলে,

: মামীদেউ, ডামোল এখনকে দিয়কচোন, খাই লওঁ।

গাৱঁত মোমায়েক-মামীয়েকক তয়া-ইয়াকৈ সত্যটোৱেই নিৱ্য—

বমেনহে এই ক্ষেত্ৰত ব্যতিক্ৰম । পঢ়ি থকা দিনত ডাঙৰ মোমায়েকে তাক সক মোমায়েকৰ তালৈ যাবলৈকে নিদিছিল । কেতিয়াবা গলেও সি লুকাই-চুবকৈহে যাব লাগিছিল । আজি কালি ছয়োজনৰ ঘৰলৈকে সি আহে । বাতি থাকিব লগীয়া হ'লে অৱশ্যে প্ৰায়েই ডাঙৰজনৰ ঘৰতে থাকে ।

তামোলখন মুখত ভৰাই ওলাই আহোঁতেই নিজৰ পঢ়া কোঠাত বাতৰি কাকতত চকু ফুৰাই থকা ডাঙৰ মামাকে আদেশৰ শ্ৰবত কলে,

: বমেন, চাওঁ এইপিনে শুনি যা ।

সোমাই আহি বমেনে কলে,

: মোক কিবা কব ?

: ইহঁতক সোনকালে জা-জলপান এটা খুৱাই পঠাই দে ।

আজি মোৰ বহুত আলহী আহিব ।

: তেখেতসকলক মই ভাত খাবলৈহে মাতি আহিছো ।

: আজি নালাগে—ভাহাঁতে আন এদিন ভাত খাবহি ।

: বিহৱে-সংক্ৰান্তিয়ে মিতিৰ-কুটুম, ভাই-ককাই লগ লাগি এসাজ খোৱাটোৱেই পূৰ্বাপৰৰ নিয়ম । আজি আমাৰ আইৰ তিথিও পৰিছে বুলি আপুনিয়েই দেখোন কৈছিল ।

: হৈছে হৈছে, তই মোক পূৰ্বাপৰৰ নিয়ম সোৱৰাই দিব নালাগে । মাৰব তিথিত এই মেলেছটোক খুৱালে পাগছে হ'ব । মই বেলেগ মানুহ মাতিছো ।

: আপোনাৰ লগৰ সেই প্ৰৱন্ধকমখাক খুৱালেও একো পুণ্য নহয় । এইখন ঘৰত সকলোৰে ডাঙৰ-দীঘল হৈ আপোন মানুহ কিজনক ভাত এসাজ খাবলৈ মাতিবো মোৰ অধিকাৰ নাই নেকি ?

: কি কলি, কি কলি কৃলাজাৰ ?—মোৰ লগবোৰ চৰ ঠগ-প্ৰৱন্ধক ।...তোৰ দৰে অধপাতে যোৱা এটাক অধিকাৰ দি মই কোবে কাটি গ্ৰহণী চপাই লব নোৱাৰোঁ । তোৰ জ্ঞান-বুদ্ধি থকা হ'লে বছৰেকৰ বিছৰ দিনা এইদৰে নমস্তজনৰ লগত তৰ্ক নকৰিলিহেঁতেন ?

ডাঙৰ মামীয়েকে কোঠালৈ সোমাই আহি কলেহি.

: আপোনালোক মামা-ভাগিনৰ আকৌ কুকৰ্কেত্ৰ আবদ্ধ হ'ল নে? এটা দিন যদি ঘৰখনত শান্তিৰে থাকিব পাৰিলোহেঁতেন।

: তুমি তোমাৰ গুণধৰ ভাগিনক অলপ শাসন কৰা—নহ'লে কেতিয়াবা সঁচা-সঁচিকৈ কুকৰ্কেত্ৰই হ'ব।

: চকচোন ডাঙৰ মামীদেউ, মই আপোনাৰ লগত আলচ কৰিয়েই সক মোমাদেউহঁতক বিহ বুলি একেলগে ভাত এসাজ খাবলৈ মাতি আহিলো। এতিয়া মোমাইদেৱে আকৌ তেওঁলোকক সোনকালে জলপান এটা খুৱাই পঠাই দিবলৈ কৈছে।

: তাহাঁত থাকোঁতেই খানা খাবলৈ মতা মানুহবোৰ আহি পালেহি অনুৰিধা নহ'ব। মই তাহাঁতৰ লগত একেলগে খাবও নোৱাৰোঁ। জাত-পাতৰ চিন নৰখা সেই অধৰমীটোৰ সতে মই একেলগে কেতিয়াও নাখাওঁ। আক ভাত খাবলৈ মাতি আহিলেই হ'ব নেকি? যা-যোগাৰো হ'ব লাগিব।

: আপোনাৰো যে আক কাণ্ড—ভূ-ভাবন্তৰ মানুহে সদায় এইখন ঘৰত ভাত খায়েই থাকে—সিহঁত কেটালৈহে আপোনাৰ নোজোৰে। আপুনি চিন্তা কৰিব নালাগে—আপোনাৰ মানুহ আহি নৌপাওঁতেই মই তাহাঁতক ভাত খুৱাই পঠাম। আপুনি লগত নাখাই বমেনেই খাব। আপোনালোক বেলেগে বেলেগে থাকক—মই ভাত বান্ধোঁগৈ।

: ভাত বান্ধো বুলিলেই হ'লনে? এইখন ঘৰৰ মালিক কোন—মই-নে বমেন? মোৰ ঘৰ মোৰ সিদ্ধান্তমতেহে চলিব লাগিব। আজি সকলহঁতে ভাত খাব নোৱাৰে।

অকলশৰে বাহিৰা মানুহ বহা বেকখনত অহাৰেপৰা বহি থকা সকলৰ অতিষ্ঠ হৈ উঠিল। বমেনহঁতৰ তৰ্ক-বিতৰ্ক সকলো তাৰ কাণত পৰিছে। হঠাতে উঠি আহি সি গদ গদ কৰেবে কলে,

: বাপধন, মাৰক মাত, আমি ঘৰলৈ ওভৰ্তোঁ। লগে-ভাগে এসাজ খাওঁ বুলিহে আজি ইমান দিনৰ মূৰত আহিছিলো। আমি কিবা খাবলৈ নাপাই ককাইৰ ঘৰত চেলেকিবলৈ আহিছোনে ?

: তই কি কলি সৰুধন, কি কলি ? খাবলৈ নোপোৱা কেলে-হুৱাৰ মুখত ইমান বৰ কথা।

: ডাঙৰ মোমাইদেউ, আমি মাত মাতিলেই হ'বলা বৰ কথা কোৱা হয় ? আজি ইমান দিনে নিভে কি কৰিছে—এবাৰ ভাবি চাইছে নে ? সৰু মোমাইদেউৰ ভাগৰ মাটি, মোৰ পিতাৰ নামৰ মাটি এঠৈ সকলোবোৰ আপুনিয়েই আত্মসাৎ কৰা নাই জানো ? সৰু মোমাইদেউৰ পৰিয়ালটো এইদৰে নিঠকুৱা হোৱাৰ কাৰণ কি ? এই সকলোবোৰৰ অতিকাৰৰ ব্যৱস্থা নকৰিলে আমি জীয়াই নাথাকিম—ডাকো কৰাৰ ব্যৱস্থা আৰম্ভ হৈছে।—খঙত একো নাই হৈ বমেনে কলে।

ভাগিনীয়েকৰ কথাৰ চোক দেখি বলেন্দ্ৰ প্ৰথমতে অলপ খতমত খাইছিল। কিন্তু খন্তেক পাছতে দুগুণ ডাঙৰ মাতেৰে তেওঁ গৰ্জি উঠিল।

: পঢ়াই-শুনাই তোক সৰুবেপৰা তুলি-তালি ডাঙৰ কৰাৰ পৰিণাম এয়াহে হ'লগৈ। ওলাই যা, তই মোৰ ঘৰবপৰা ওলাই যা। মই আক তোৰ মুখ নাচাওঁ। ভনীয়েৰ সেউতীয়েইহে যি মোৰ আপোন। তহঁত, তহঁত সকলো মোৰ কাল শতক।

: এবাভো, সেউতীনো আপোনাৰ আপোন নহ'ব কিয় ? তাইৰ গিৰিয়েকেও যে মানুহক ঠগি কোচোনাবে ধন চপায় !

: কুকুৰ ধূলি, তোৰ দৰে কাল সৰ্পক মই ইমান দিনে গাখীৰ খুৱাই ভাল পুহিছিলো। ব, আজি তই বা মই এটাহে জীয়াই থাকিম।

খঙত একো নাই হৈ ডাঙৰ মোমায়েক বমেনৰ কালে চোঁচা ললে। কথা বেগতিক দেখি ডাঙৰ মামীয়েকে আগ ভেটা দিলেহি। সৰুধনৰ পৰিবাৰ আক ল'ৰা ছোৱালী কেইটা ইতিমধ্যে বাস্তা পালেহি।

বমেন আক সকখনো ওলাই আহিল। বোকা পানী কালি দূবন্ত
গতিত আহি ঠিক সেই সময়তে পদূলি মুবত জীপ গাড়ী এখন বলহি।
কাণ তহুতহাই যোৱা বিকুট হাঁহি মাৰি আৰা ডজনমান ডিঙি-মুবৰ
চিন নথকা পেটেলা মাহুহ গাড়ীখনৰপৰা নামি ঘৰটোলৈ সোমাই
আহিল। তাৰে এজন ক'লে,

: কি খবৰ সভাপতি ডাঙৰীয়া— কিহৰ খদম লম লগাইছে?
সভাপতিয়নীওচোন আজি একেবাৰে জাতিকাৰ হৈ আছে।

মুখত এটা কৃত্ৰিম হাঁহি বিবিঙাই বলেস্ত্ৰই ল'ব-লবিকৈ কলে,

: নাই, নাই, আহমদ চাহেব, এনেয়েদে।

ইহাৰ দৰে কৰি ডাঙৰ মামীয়েক ভিতৰ সোমাল।

বমেন সকখনহঁত নিজ বাটেৰে আগ বাঢ়িল। ডাঙৰজনৰে সতে
লগ লাগি এসাজ খোৱাটো আক নহ'ল। আক যে নহবও—এইটো
কাৰো বুজিবব বাকী নবল।

ককাইদেউ আৰু আমি

[১]

পিতাকৰ কথাৰ নতুন শ্ৰবত ত্ৰৈলোক্য আচৰিত হ'ল। যি পিতাকে কংগ্ৰেছ চৰকাৰ, গান্ধী, নেহৰুৰ বিষয়ে এষাৰ সমালোচনা শুনিলে জিকাৰ খাই উঠে সেই পিতাকেই আজি দেখোন ত্ৰিভুৱন ককাইদেউৰ আগত স্বীকাৰ কৰিছে যে জনগণ প্ৰবক্ষিত হ'ল। পিতাক বাইজৰ মাজত 'বাপুৰাম দদাইদেউ' নামে পৰিচিত। সকলো বৰ সকলোৱেই তেওঁক জানে। 'বন্দে মাতৰম', 'ইংৰাজ, ভাৰত ত্যাগ কৰা', 'জয় বা মৃত্যু কৰিছো পণ, ই যে দেশ স্বাধীনতাৰ বণ'—এনে বোৰ জয়ধ্বনি দি তেওঁ ১৯২১ বৰ্ষৰ ১৯৪৪ চনলৈ কিমান বাৰ যে জেল খাটিলে? পাইকাৰী জৰিমনাৰ নামত ঘৰৰ লাম-লাকটুকো ফোক কৰি নিয়াৰ কথা মাকৰ মুখৰপৰা ত্ৰৈলোক্যহঁতে শুনিছিল। অসমীয়া-বঙালী, হিন্দু-মুছলমান, কছাৰী-কলিতা, এনে কাজিয়াৰ বিৰুদ্ধে পিতাকৰ সৰৱ বিবোধিতা সি দেখি আহিছে। মাহমবীয়াৰ দৰত আনুষ্ঠানিকভাৱে ভোজ-ভাত খাই গান্ধীৰ হৰিজন নীতি বাস্তৱত ৰূপায়িত কৰাৰ বাবে বায়েকৰ বিয়া ভাগিছিল আৰু সেই বেজাৰতে বায়েকে আপোনাঘাতী হৈ মৰাৰ কথাও তাৰ মনত আছে। ককাইদেউৰ আগত পিতাকে কৈছে,

: এবা বোপাই, এয়া কি হ'ল? বগা চামৰাৰ ঠাইত কলা চামৰাৰ চাহাব আহিল—বাকী কথা দেখোন একেই থাকিল? হাকিম-আমোলাৰ ছুৰ্ণাতিৰ কোব চৰিল, পুলিচৰ অতপালি নকমিল। যিবোৰে ইংৰাজৰ লগ লাগি বাইজক ঠগিছিল—সেইবোৰেই দেখোন এতিয়াৰ চৰকাৰবোৰ বৰ পুত্ৰ হ'ল। ভোটৰ বাবে জাতি-ধৰ্মৰ নামত বাইজক খানবান কৰাৰ বাট দেখোন ইহঁতেই দেখুৱালে।

পিতাকে ত্ৰিভুবন ককাইদেউৰ আগত ব্যথিত হৈ কথাবোৰ কৈ গৈছে ; যি ককাইদেউৰ কামত অসন্তুষ্ট হৈ আগতে এদিন কৈছিল—

কমিউনিষ্ট নে চমিউনিষ্ট হ'বলৈ তাক কিহে পালে ? এয়া হল বিদেশী আদৰ্শ—হিংসাৰ আদৰ্শ । ইমানদিনে কংগ্ৰেছ কৰি ইমান ত্যাগ স্বীকাৰ কৰি তাৰ মতিছন্ন হ'ল । সি গান্ধী নেহৰুৰ নীতি বাদ দি বিদেশী নীতি ললে ।

পিতাকে ভাবিছিল—বাগিচাৰ মাটিৰ লেঠাটো লগাইছে মণ্ডল-কাননগু-চবডেপুটিয়ে । বুদ্ধৰ সময়ত সেই ঠাইত বগুৱা-বাহৰ সাজিছিল । বুদ্ধৰ পিছত বাগিচাৰ চৌহদত এই প্ৰকাণ্ড পথাৰখন সূমুৱাই ললে । এইখন চৰণীয়া পথাৰ আছিল বুলি কোনে নেজানে ? ককাইদেৱে কৈছিল—ইংৰাজ চাহ কোম্পানী । কথাত চাহাৰ চৰকাৰ পতিয়ন গৈছিল—কিন্তু আমাৰ কংগ্ৰেছ চৰকাৰেও আজি সেই কথা শুনে—শুনিবলৈ বাধ্য । কাৰণ এয়া সাম্ৰাজ্যবাদৰ সতে কংগ্ৰেছৰ আপোছৰ ফলত অহা স্বাধীনতা ।

পিতাকে প্ৰতিবাদ কৰি কৈছিল—ত্ৰিভুবন বোপা, তুমি কথাবোৰ ওলোটা কৈ ভাবিছা । মই নিজে চহৰলৈ যাম । এম. এল. এ., জিলা কংগ্ৰেছৰ নেতাক কথাটো বুজাম । মণ্ডল-চবডেপুটিৰ আচল কথাটো উদঙাই দিম । দৰকাৰ হলে চিলঙলৈ যাম । নেহৰুলৈয়ো লিখিম । মাটি বাগিচাবপৰা উলিয়ামেই ।

নাই, পিতাকে নোৱাৰিলে, বুজিলে চিলঙৰ মন্ত্ৰীৰপৰা গাৱঁৰ মণ্ডললৈ কথাৰ সূৰ একেটা । জিলা বা প্ৰদেশ কংগ্ৰেছৰ বাবে এই সমস্যা গুৰুতৰ নহয় । নেহৰুলৈ আৰু নিলিখিলে । নোৱাৰিলে, সাতামপুকুৰীয়া চৰণীয়া পথাৰখন বাগিচাৰ গবাহৰপৰা উলিয়াই লব নোৱাৰিলে । বাগিচাৰ বৰবাবুৱে দেওবৰীয়া হাটত লগ পাই কলে—মাটি যদি আপোনাক নিজলৈ লাগে, কওক, সেয়া নহলেও আনফালৰ বাগিচা প্ৰান্তৰ পতিত মাটি চাহাবক কৈ কেইপুৰাবান আপোনাক দি দিয়াম ।

ঠিক একেটা কথাকে সংশ্লিষ্ট মন্ত্ৰীজনায়ো কলে—সেইডোখৰ মাটিত আপুনি লাগিছে কিয় ? চাহ শিল্পত আঘাত কৰা দেশৰ নীতি নহয়—চাহৰপৰা কোটি কোটি টকাৰ বিদেশী মুদ্রা অৰ্জিত হয়। আপুনি নিৰ্ধ্যাতিত—নিজৰ বাবে লাগে যদি তাতে দহ-বাৰ পুৰা মাটিৰ ব্যৱস্থা কৰি দিওঁ।

ভলমুৰ কৰি ওলাই আহিল পিতাক। তেওঁ জানে নিজৰ বাবে কিবা বিচাৰিছে ? অপমান !

অলপ পৰ থাকি ত্ৰিভুৱন ককাইদেউ হাবিৰ ফাললৈ আঁতৰি গ'ল। পুলিচে বিচাৰি ফুৰিছে।

পিতাকৰ চিন্তাৰ কথা ত্ৰৈলোক্যাই গম পাইছে। বাগিচাৰ বাহিৰৰ বস্তিৰ মাটিহীন চাহ-বহুৱা সম্প্ৰদায়ৰ মাহুছে সেই মাটি দখল কৰিছে। পুলিচে কমিউনিষ্ট বুলি কেইজনমান বহুৱা নেতাক ধৰি লৈ গৈ অমানুষিক অত্যাচাৰ কৰিছে। এলেকাৰ ন-কংগ্ৰেছী, বাগিচাৰ ঠিকাদাৰ বাজেন্দ্ৰ গাওঁবুটাই গাৱঁৰ মাহুহক লগাই দিছে সেই বঙাল বহুৱাসকলৰ বিৰুদ্ধে। কথা গহীন। সুধিবলৈ, আলচ কৰিবলৈ মাহুহ নাই। নিজৰ দেহতো আগৰ শক্তি নাই।

ককাইদেউৰ পৰামৰ্শমতে বাপুৰাম দদাইদেৱে বহুৱাসকলৰ এখন সমিতি গঠন কৰি মাটি-বিতৰণ কাৰ্য্য সমাধা কৰিলে। তেওঁ নিজে সমিতিৰ সভাপতি হোৱাত বাইজৰ বিবোধিতা সমাকৰূপে ভল পৰিল; কিন্তু চৰকাৰৰ লগত লেঠা ভালকৈহে লাগিল। কোম্পানীৰটো আছেই। গাৱঁৰ কেও-কিছু নোহোৱা শবতকো তাতে এভাগ মাটি দিয়া হ'ল।

ত্ৰৈলোক্যহঁতৰ মাক আগতে ঢুকাইছিল। ভনীয়েক শেৱালী আৰু তাক নিঠকৱা কৰি পিতাকো গ'লগৈ। সংসাৰত সিহঁতহালৰ আপোন বুলিবলৈ কোনো নাই, ত্ৰিভুৱন ককাইদেৱো আত্মগোপন কৰি ক'ত আছে সিহঁতে নাজানে। মৃত্যুৰ আগমুহূৰ্ত্ত পিতাকে তেওঁক বৰকৈ বিচাৰিছিল।

পিতাকৰ দহা-কাজাদি হৈ গ'ল। এইবোৰ কামত একমাত্ৰ শৰতেহে তাক আন্তৰিকভাবে সহায় কৰিলে। বহুৱাসকলৰ লগ লগা বাবে গাৱঁৰ এচাম মানুহে তাহাঁতক বেয়া পাইছিল। খোলাখুলিকৈ সহায় কৰিলে হিতে বিপৰীত হোৱাৰ ভয়তে সি তেনে কৰিলে। কাৰণ গাৱঁৰ মানুহৰ চকুত সি বিধৰ্মী, বিভ্ৰতবীয়া, এটা প'ৰশ।

পিতাকে সিহঁতলৈ ভেটিটোৰ বাহিৰে একো এবি নগ'ল। খবচৰ অভাৱত পঢ়া এবি এবছৰমান আগতে ওচৰৰ এম. ই. স্কুলত চাকৰিটো পাই জৈলোক্য বস্তি গৈছিল। সন্ধিয়া সময়ত এইবোৰকে ভাৰি সি আমন-জিমনকৈ বহি থাকোঁতে কোনোবা এজনেৰে সৈতে ককাই-দেউক অহা দেখি তাৰ মনটো ভাল লাগি গল—সি যেন বুকুৰ আপোনজনক পালে। ঘৰ সোমায়ে ককাইদেৱে কলে,

: খবৰটো মই বাতৰি কাকততহে পালো। মই যে শেষ সময়তো এবাৰ দেখা দিবহি নোৱাৰিলো—তাৰ বাবে বৰ বেয়া লাগিছে।

: পিতাদেৱে আপোনাৰ খবৰ কেইবাদিনো লৈছিল—আপোনাৰ কথা কোনেও কব নোৱাৰিলে।

: এবা, এতিয়া আমাৰ কোনো ঠিকনাই নাই। নহয় জানো কমবেড় সিং! কিন্তু এটা দিন আহিব—সেইদিনা আমাৰ খবৰ প্ৰত্যেকেই জানিব।

লগত অহাজনৰ কালে চাই তেওঁ কথা কেইঘাৰ কওঁতে কিবা এক নিবিড় প্ৰাপ্তি চকুহাল জকমকাই উঠিল।

লগৰজনৰ সতে ককাইদেৱে চিনাকি কৰি দিলে,

: এখেত মোৰ সহকৰ্মী কমবেড় জগৎ সিং—এসময়ত পাহাৰত আছিল। এতিয়া অসমত মজুতৰ সংগঠন কৰিছে। কমবেড়, ই মোৰ ভাই জৈলোক্য। সৌজনী শেৱালী, মোৰ ভনী।

জগৎ সিঙক ককাইদেৱে পজাবৰ বুলি কলেও চেহেৰা কিবা পোছাক পাতিত পাজাবীৰ চিন নাই। অকণমান বৈ ককাইদেৱে পুনৰ কলে,

: এখেত ছুদিনমান ইয়াতে থক। অকলশৰে থকাতকৈ কোনোবা এজন থাকিলে তহঁতৰো ভাল লাগিব। ময়ো থাকিলো-হেঁতেন—পিছে এটা বিশেষ কামত গুৱাহাটীলৈ যাব লাগে! তাৰোপৰি মই থাকিলে তহঁত অনুবিধাতো পৰিব পাব, ইয়াত মোক সকলোৱে জানে। এখেত বহুৱা বন্তিলৈ যাব। তাতে শবৎ থাকে নহয়,—লগ লগাই দিবি। বেজাৰ কৰি নাথাকিবি। দদাইদেউহঁতৰ সপোন এদিন আমিয়েই বাস্তৱত ৰূপান্তৰিত কৰিব লাগিব।

জগৎ সিঙক একান্ত আপোনভাৱে পাব পাৰি ত্ৰৈলোক্যহঁতৰ মনৰ হৃৎ ভালখিনি পাতলিল। তাহাঁতৰ ঘৰতে শবতৰ লগত চাচিনাকি হৈ তেওঁ বহুৱা বন্তিলৈও গ'ল। মানুহজনে অসমীয়া শূন্যৰকৈ জানে। বহুৱাসকলৰ ভাষাতো তেওঁ কথা কব পাৰে।

দদাইদেউ চুকুৱাত শবৎহঁতৰ হাততে মাটি দখলৰ আন্দোলনটোৰ ভাব পৰিল।

আহিন মাহ। পথাৰত বহুৱাসকলৰ খেতি লহ-পহকৈ বাঢ়িছে। অঞ্চলটোৰ জনচেৰেক ধুবন্ধৰ নেতাৰ সহযোগত বাগিচাৰ মালিকে পথাৰত ম'হ উদং মেলি শস্তা নষ্ট কৰাৰ যড়যন্ত্ৰ কৰিলে। খবৰটো পাই বহুৱাসকলৰ মুখৰ মাত হবিল। কচল নাপালে কি খাই জীয়াই থাকিব? শবৎ আৰু জগৎ সিঙৰে সৈতে গৈ বহুৱাসকলে জনোৱা মিনতিয়েও কাম নিদিলে। কি কৰিব কি নকৰিব তাৰি চিন্তি থাকোঁতেই শবতে সজোৰে ঘোষণা কৰিলে: ভাইহঁত সাজু হ,—আমি পথ্যত পহৰা দিম। কোন ছালাই ম'হ মেলি ধান খুৱাবলৈ আহে চাই লম।

কথাটো সকলোৰে মনঃপুত হ'ল।

নিৰ্দিষ্ট দিনা পহৰাদাৰী দলটোৰ আগত মেচী দাখন লৈ শবৎ। তীব-ধেহু-বা-কুঠাৰ লৈ বন্তিৰ সকলো কৰ্মঠ বহুৱা ভাব পাহত। সিকালৰপৰা ম'হ খেদি খেদি ভালেমান মানুহ অহা দেখা গ'ল। সকলোৰে মন উৰ্দ্ধিত। জাকটো আহি ওচৰ পালত শবতে চিঞৰিলে,

: খবৰদাৰ, আৰু আগ নাৰাঢ়িবি—ম'হ ওততাই নে।

মানুহবোৰে তাৰ কথালৈ কাণ নকৰি ম'হ খেদিয়েই থাকিল।
গেঁৰা এটা দৌৰি আহি ধানত মুখ দিওঁতেই শব্দে হাতৰ ডাঙৰ মেচী
দাখনেৰে তাৰ পিঠিত এটা পূৰ্ণহতীয়া কোৰ সোধালে। বিকট
গোজৰণি মাৰি বোকাত চুচৰি চুচৰি ম'হটো চলি পৰিল। পানীখিনি
বক্তিম হ'ল। শব্দৰ চকু-মুখত জুই—দাখন তুলি লৈ সি বাহুহল্লাকৰ
ফালে চোঁচা ললে। মানুহবোৰ বিদ্वा শব্দে বাজ-আলিৰ ফালে
দৌৰিল, অলপ দূৰ গৈ শব্দ থমকি ব'ল। কোনোবা এজনে
দূৰৈৰপৰা ম'হটো তেনেকৈ মৰাত তাক হুইনীত মৰিবলৈ বুলি
শাওপাত দিছে—ম'হটোৰ গৰাকীও হব পাৰে।

ভেতিয়াৰেপৰা বহুৱাসকলে পাল পাতি পহৰা দিলে। ডেওঁ
লোকৰ মানত শব্দ হুঁদাস্ত সাহসী আৰু অতি ভাল মানুহ।

* * *

অঞ্চলটোৰ ঠাই বিশেষত তেলখাদ আৱিষ্কৃত হোৱাত পৰিত্যক্ত
ঠাইডোখৰ পৃথিৱী-বিখ্যাত হৈ পৰাৰ লগে লগে অস্তাবনীয়া পৰি-
বৰ্ত্তনৰ সন্মুখীন হ'ল। ইয়াৰ ভালেমান বাসিন্দা ঘৰ-কুৱাৰ এৰি
আহিব লগীয়া হ'ল। বিনিময়ত জনচেৰেকে কিছু নগদ টকা পালেও,
সৰহভাগে নেপালেই; য়েয়ে পালে সিও সেই টকাৰ সদ্ব্যৱহাৰ
কৰিব নোৱাৰিলে।

নতুনকৈ গঢ়ি উঠা তেল উদ্যোগে অঞ্চলটোৰ পুৰণি ঐতিহ্যৰ অতি
প্ৰত্যাশ্বান জনালে। অভাৱৰ ভাঙনা আৰু আধুনিক জীৱনৰ হাত-
বাউলিত বহুতেই নৈতিক আদৰ্শ তলাতলি দি বিভিন্ন উপায়েৰে ধন
ঘটাত লাগিল। নাৰী দেহৰ বেচা কিনাও অবাধে চলিবলৈ ধৰিলে।
এনেবোৰ অধঃপতনৰ কথা লুকুৱাই ৰাখি কাকতে-পত্ৰই সদায় অঞ্চল-
টোৰ প্ৰগতিৰ খতিয়ানহে দাঙি ধৰা হল।

বহুৱা বস্তিৰ কৰ্মঠ প্ৰায় সকলোৱেই কিবা নহয় কিবা এটা কামত
সোমাল। অসমীয়াসকল কিন্তু যি কোনো কাম কৰিবলৈ বাজি

নহয়—লাগিলে-ভোকে লঘোনেই থাকিব লগা হক। এয়া জীৱনৰ বিকৃত মূগ্যবোধ—পুঁজিবাদী সমাজ-ব্যৱস্থাৰ অভিনৱ অবদান। আকাজিকত চাকৰি পাবলৈ স্বথোপযুক্ত অৰ্থশী নাথাকিলেও আমাৰ মুখৰ ভাত আনে কাঢ়ি খাইছে বুলি নেভাসকলে চলোৱা। আশ্ফালনে নতুন পুৰুষৰ তেজ গৰম কৰি তোলে। সমাজ-ব্যৱস্থাৰ স্থায়ী পৰিৱৰ্তনৰ সংগ্ৰামত কিন্তু আমাৰ নতুন পুৰুষে আগ ভাগ নলয়।

[২]

বহমানে পাটি-অফিচৰপৰা গৰম হৈ আহি কলে—

: তই সঁচা কথা ক'চোন, তহঁতৰ গাঁৱত কমবেড্ জগৎসিঙক তই চিনি পাৱ ? ত্ৰৈলোক্য আৰু শেৱালীক একা ?

: জানো। কিয়, কি হ'ল ?

: তোক চাই চিন্তিহে হেনো পাটিয়ে লব। শেৱালীক যে বদমাচ বাবুৰ হাতত গতাই দিছিল, গুণ্ডাৰ দলত লগ লাগি যে কমবেড্ জিভুবন ককাইদেউক জখম কৰিছিল সেই শব্দ তয়ে নে আন কোনোবা ? জিভুবন ককাইদেউ কখনপিহে জী উঠিল, শেৱালী আন ধৰণৰ ছোৱালী বুলিহে বন্ধা পৰিল। উঃ নামাত দেখোন ? তহঁতৰ ভাত আৰু আন শব্দ আছেনে, তয়েই— ?

বহমানৰ আগত লুকুৱাব নোৱাৰিলে।—সকলো কথা অকপতে স্বীকাৰ কৰিলে।।.....

এবা, ময়েই সেই শব্দ চাংমাই। মোৰ আইৰ কথা কৈ বাবু-সকলে মোক পেংলাই কৰে। পিতাই বাগিচাৰ বৰবাবুৰ ভাত-বাছনি আছিল। সেই বাবুৰ ঘৰত কেইজনীমান বনকা বহুৱা ছোৱালী আছিল। তাৰে দেখনিয়াৰ এজনীক পিতায়ে ভাল পাই পেলালে। বৰবাবুৰ স্বভাৱটো অলপ লুতুৰা বিধৰ। তেৱেঁ ডলে ডলে সেইজনী ছোৱালীলৈকে চকু দিছিল। পিছত বৰবাবুৱে ছোৱালীজনী পিতাইৰ লগত পঠাই দিছিল। সেইজনীয়েই মোৰ আই।

বববাবুৱে পিতাইহঁতক ভালেখিনি টকা-পইচা দি পঠিয়াইছিল। তাৰে তেওঁ ইয়াত অলপ মাটি-বাৰী কিনি লৈ নিগাজীকৈ বসবাস কৰিছিল। বগুৱাৰ বাহিৰে আন মানুহ আমাৰ ঘৰলৈ বৰকৈ নাহে। কেৱল বহুমানহে মোক মৰমৰ চকুৰে চায়। মোৰ শৈশৱটো ভালেৰেই কাটিছিল। আই-পিতায়ে মোক বৰ যত্নত তুলিছিল। মই হাই স্কুললৈকে পঢ়িছিলোঁ। আই-পিতা ছোৱা অনুখত পৰি অগা-পিচাকৈ মৰিলত পঢ়া এৰিব লগীয় হৈছিলোঁ। চিকিৎসাৰ খৰচৰ বাবে মাটিবাৰী সকলো গাৱঁৰ মাজনক গতাব লগা হ'ল। আই-পিতাইৰ এই কাহিনী মই পাছত শুনিছোঁ। বহুমানহে মোক বৰ ভাল পায়। সকৰেপৰা সি আনতকৈ বেলেগ। আত্মিকালি সি গুৱাহাটীত

ত্ৰিভুবন ককাইদেউ আৰু বাপুবাম দদাইদেৱে মোক ইটো-সিটো কামত লগাইছিল। কাম কৰি দিলেও মই তেওঁলোকক বিশ্বাস কৰা নাছিলোঁ। 'বাবু মানুহ' দেখিলেই মোৰ বববাবুৰ কথা মনলৈ আহিছিল আৰু কিবা যিণ যিণ লাগিছিল। স্কুল এৰি মই য'তে যেনেকৈ পাঠ মদ-ভাত খাই অনাই বনাই কুৰিছিলোঁ। পাছলৈ অৱশ্যে বাপুবাম দদাইদেউৰ মোলৈ থকা সঁচা মৰমৰ পট্টিৰ পাব পাৰি তেওঁলৈ শ্ৰদ্ধা জন্মিছিল। ত্ৰৈলোক্য আৰু শেৱালীকে মই মৰম কৰিছিলোঁ। ত্ৰিভুবন ককাইদেউক মই শ্ৰদ্ধা কৰিলেও তেওঁৰ বিষয়ে মোৰ বিশেষ ধাৰণা নাই। নতুনকৈ অহা বগুৱাবোৰে মোক অতি আপোন কৰি লৈছিল। দদাইদেউ মৰাৰ পাছত মই তাঁহাঁতৰ হৈ কৰা কামৰ বাবে সিহঁত মোৰ ওচৰত কৃতজ্ঞ হোৱা দেখি মোৰ নিজকে তাঁহাঁততকৈ ওপৰ যেন লগা হ'ল। সেয়েহে সিহঁতৰ লগতে পোন্ধা ভেলখাদৰ দিনমজুৰী চাকৰিত মই নোসোমালোঁ। মোৰ শৰীৰত থকা বববাবুৰ ডেঙেও হয়তো ক্ৰিয়া কৰিলে।

জগৎ সিং বোলা মানুহটোক মোৰ প্ৰথমতে বৰ ভাল লাগিছিল। বহুমানৰ দৰে এজন সঁচা বন্ধু পোন্ধা যেন মোৰ অনুমান হৈছিল।

শেরালীৰ ব্যৱহাৰে মোক অনুবিধাত পেলালে। সি ইয়াত থাকিবলৈ লোৱাৰ কিছুদিনৰ পাছৰপৰা শেরালীয়ে মোক কৰ্মকৈ বিচৰা হ'ল। এয়া মোৰ বাবে অসহনীয়। কাৰণ শেরালীক মই মনে মনে ভাল পাই পেলাইছিলো। নিজৰ ওপৰত ভৰসা নথকাৰ বাবেই কথাটো খুলি কব পৰা নাছিলো। জগৎ সিঙৰ উপস্থিতিয়ে মোক ভয় খুৱাই দিলে। এদিন অকলশৰীয়াতকৈ পাই শেরালীক মই ভাল পোৱাৰ কথা ক'লো। তাই হো-হোৱাই হাঁহি দিলে। এনেতে কবাবৰপৰা আহি জগৎ সিঙে সুধিলে,

: কি হ'ল শেরালী—ইমান হাঁচি-খুচি কিহৰ ?

শেরালীয়ে কলে,

: এওঁ বোলে মোক বিয়া কৰায়।

আকৌ সেই হাঁহি।

জগৎ সিঙে কলে,

: ঠিক আছে হব, আগেয়ে সমাজখন সলাই লব লাগিব।

কথাবোৰে মোৰ বুকুত শেলে বিকাদি বিকিলে। জগৎ সিঙৰ আগত এনেকৈ ধৰা পৰি যোৱাত মোৰ মৰি যোৱা যেন লাগিল। ডেডিয়াৰেপৰা শেরালী আৰু জগৎ সিং ছয়োটাকে মোৰ ভাল নলগা হ'ল। মোক ইহঁতে হাতিয়াৰ হিছাপে ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ লোৱা যেন লাগিল। মই পৰা পক্ষত তাহাঁতৰপৰা আঁতৰে আঁতৰে কুৰা হলো।

খলুৱা স্বাৰ্থ বন্ধা কমিটি নামৰ কমিটি এখন পাতি উগ্ৰ অসমীয়া প্ৰেমী বুক কেইজনমানে চাকৰিৰ বাবে হলফুল লগাই আছিল। কবাবৰ অভিনাকি নেতা এজন মোৰ ঘৰলৈ আহি মোক ভাল চাকৰি দিয়াৰ প্ৰতিশ্ৰুতি দিলে। কেৱল তাহাঁতৰ কমিটিৰ সভ্য হব লাগে। মই বাজি হৈ পলো। মিচিকিয়াই হাঁহি তেওঁ কলে,

: তুমি কমিটীৰ পুৱা লেবাৰ অফিচলৈ যাব।

তুলনামূলকভাবে ভাল দৰ্মহাবেই চাকৰি পালে। মাহে মাহে সবহীয়া দৰ্মহা পোৱা বাবে মোৰ মদ আৰু জুৱাৰ নিচাও বাঢ়ি গল। নেতাজনৰ নিৰ্দেশমতেই জগত সিংহঁতৰ লগত দেখা-দেখিকৈ শত্ৰুতা নকৰিলো। মই ভাল চাকৰি পোৱাত শেৱালীয়ে এতিয়া মোৰ শ্ৰেয়-নিবেদন হাঁহি উকুৱাই নিদিব বুলিয়েই মোৰ ধাৰণা জন্মিছিল। মনে মনে ভাবিছিলো হয়তো এতিয়া উপৰাচিয়ে তাই মোক বিচাৰিব। ত্ৰৈলোক্যই মোক আগৰ দৰেই ব্যৱহাৰ কৰিলেও শেৱালীক অলপ কঠোৰ যেনহে লাগিল। মোৰ জেদ বাঢ়ি গ'ল। যি কোনো প্ৰকাৰে শেৱালীক জৰু কৰিবলৈ মই আপ্ৰাণ চেষ্টা কৰিলো। কিন্তু কোনো পধ্যেই নোৱাৰিলো। শেৱালীৰ চৰিত্ৰৰ দৃঢ়তাই মোক হতাশ কৰিলে। মাক-বাপেক নথকা এজনী সংল গাষ্টলীয়া ছোৱালীৰ মন জয় কৰাটো সহজ যেন লাগিলেও এয়া কিমান চান সেয়া মই অতি-জ্ঞাতাবে উপলব্ধি কৰিছো। তথাপিও মই নিবাস নহৈ মাজে-সময়ে আহ-মাহ কৰি থাকিলো।

ঘড়ীৰ কাটাৰ লগে লগে ঘূৰিব লগীয়া আমাৰ চাকৰি। তেনেকৈ চলা মোৰ অভ্যাগ নাই। প্ৰথম অৱস্থাত সহকৰ্মীসকলে কষ্ট স্বীকাৰ কৰিও মোৰ চাকৰি বৰ্তাই ৰাখিছিল। কিন্তু মোৰ গাফিলতি কড়-পকৰ দৃষ্টিগোচৰ নোহোৱাকৈ বেছি দিন নাখাছিল, সাময়িক হিছাপে কামৰপৰা বৰ্খাস্তৰ জাননী মোৰ হাতত পৰিলহি। মই কৌশলেৰে ঘটনাটোৰ অশ্লু ৰূপ দিলো। ময়েই তাত একমাত্ৰ অসমীয়া চাকৰিৱাল বাবে তেনে কৰিছে বুলি জোৰ প্ৰচাৰ কৰিলো। মোৰ আত্মানে অকৃতপূৰ্ব সহীৰি পালে। অশ্লু অসমীয়া-প্ৰেমী এতাক বুকুৰ একত্ৰিত হৈ সমগ্ৰ অকলটোত বিতৰীকৰ নৃষ্টি কৰিলে। যি-সকলে এদিন মোক অসমীয়া সমাজত স্থান দিয়া নাছিল সেইসকলো উৰুৰি খাই পৰিল। গোটেইবোৰতে দাঙ্গা-হাংগামা সংঘটিত হ'ল। বাতৰি কাকতবোৰতো আমাৰ কলীয়া খবৰ ডাঙৰকৈ ওলাল। সমগ্ৰ অসমতে এক তৱাহৰ পৰিবেশৰ নৃষ্টি হ'ল। সংখ্যালঘুসকল আনত

আতঙ্কিত। চাৰিওকালে বিদ্বেষৰ জুই—পৰিস্থিতি প্ৰায় নিয়ন্ত্ৰণৰ বাহিৰ।

ককাইদেউহঁতৰ দলে গঠন কৰা ইউনিয়নখন তেতিয়ালৈকে তিমান শক্তিশালী হোৱা নাই। ইখন ইউনিয়নৰ সভ্য-সংখ্যাও বেছি আৰু কৰ্তৃপক্ষই স্বীকৃতিও দিছে। মোক চাকৰি দিয়া নেতাজনৰ লগত আলচ কৰি কৰ্তৃপক্ষই মোৰ বৰ্খাস্তৰ আদেশ তুলি লবলৈ বাধ্য হ'ল। বাইজৰ মাজত দেখাত সম্প্ৰীতি প্ৰতিষ্ঠিত হলেও ভিতৰি ভিতৰি বিদ্বেষৰ তুঁহ জুই উমি উমি জ্বলি থাকিল। আমি সেই জুই জ্বলাই ৰাখিবলৈ যত্নবান হলো। ইখন ইউনিয়নেহে সঁচা সম্প্ৰীতিৰ বাবে আন্তৰিকতাৰে কাম কৰি ভালেখিনি সফলতা লাভ কৰিছিল। শেৱালী আৰু ত্ৰৈলোক্যায়ে সম্প্ৰীতিৰ বাবে কাম কৰিছিল। সিহঁতে মোকো মাতিছিল। মই অজুহাত দেখুৱাই আঁতৰি ফুৰিছিলো। সেই নেতাজনে এদিন কলে,

: তোমালোকে মন কৰিছানে? এই কমিউনিষ্ট ইউনিয়নখনে অসমত অসমীয়াৰ অস্তিত্ব কেনেকৈ বিপন্ন কৰিবলৈ ওলাইছে। ইহঁত বৰ চয়তান—জাতি-ধৰ্ম একোকে নামানে। ইহঁতৰ কবলবপৰা বাইজক বন্ধা কৰাটো আমাৰ পবিত্ৰ দায়িত্ব। ইয়াৰ মূলতে যে এই ত্ৰিভুবন বকুৱা সেই কথাটো তোমালোকে ধৰিব পাবিছাই। তাক ভালকৈ এলিকনি দিলেই সকলো ঠাণ্ডা হৈ যাব। কথাটো মোৰ সঁচা যেন নালাগিলেও প্ৰতিবাদ নকৰিলো।

ইউনিয়নৰ প্ৰতিষ্ঠা বাৰ্ষিকীৰ কেইদিনমান আগতে নেতাজন আহি আমাক কলেহি.

: এই পৱিত্ৰ দিনৰ আগতে আমাৰ প্ৰধান শত্ৰুক কাবু কৰিবই লাগিব।

আমাৰ লগৰ গদাধৰে কৈ উঠিল,

: সেইটো একো ডাঙৰ কথা নহয়—আমি ভেনেকৈ যত্ন কৰা নাই বাবেহে……নে কি কৰা নহয়?

মই একো নকলো। নেতাজনে মেলৈ এখন কাগজ আগ বঢ়াই ক'লে,

: শবৎ, এয়া তোমাৰ ভাল খবৰ। বৰ্খাস্ত হৈ থকা সময়ৰ গোটেইখিনি দৰ্মহা বনাছ সহ তুমি পাবা।

মই মনে মনেই থাকিলো। মানুহজন উঠি গৈ চুটকেছ খুলি দুটা বিলাতী মদৰ বটল মোৰ কাষৰ টেবুলখনতে থলেহি। আমাৰ সকলোৰে লোলুপ দৃষ্টি একত্ৰিত হ'ল। ডেও পুনৰ ক'লে,

: বুজিছা শবৎ, কামটো তোমালোকে আভিয়েই সমাধা কৰিব লাগিব।

মই কলো,

: নহব ককাইদেউৰ গাভ মই হাত তুলিব নোৱাৰোঁ। ইহঁতে কৰিলে কৰক।

নেতাজনে কিছু সময় মোৰ ভবিষ্যতৰ মূৰলৈকে চাই কলে,

: ঠিক আছে, তুমি নিজে নকৰিলেও কথা নাই— ইহঁতক সহায় কৰি দিবা। যি কোনো প্ৰকাৰে কামটো হাচিল হ'ব লাগে। যোৱা, এতিয়া কৰবাত খাই-বৈ গাটো টঙাই লোৱাগৈ। মাংসৰ বাবে এই কেইটকা নিয়।

নেতাজনে তিনিখন দহটকীয়া নোট টেবুলৰ ওপৰত থলে। গদাধৰেই সকলো সামৰি ললে।

ককাইদেউৰ এতিয়া বয়স যথেষ্ট। অত্যধিক পৰিশ্ৰমৰ বাবে তেওঁৰ স্বাস্থ্যও ভাগি পৰিছে। তথাপিও তেওঁৰ কথাৰ খোলা প্ৰতিবাদ কৰাৰ কাৰো সাহস নাই। ঔজ্জ্বল অকলৰ আঁতৰৰ পাৰ্টলৈও মাজে সময়ে তেওঁ যাব লগা হয়। বহুৱা বস্তিৰ বাসিন্দা-সকলৰ মাজতো তেওঁলোকৰ পাৰ্টিৰ প্ৰভাৱ জোৰদাৰ। এইবিলাক দেখিও মই তেওঁলোকৰ লগত সহযোগিতা নকৰাৰ কাৰণ মোৰ নতুনকৈ পোৱা বাবুৱাৰ্কা চাকৰি আৰু মোৰ গ্ৰেম-নিবেদন উল্লাই কৰি সিঙৰ লগত কৰা শেৱালীৰ হলি-গলি। মই শেৱালীক দেখুৱাই

দিব খোজোঁ। যে তাহাঁতৰ সহায় নোলোৱাকৈও মই কিবা-কিবি কৰিব পাৰো।

আমি কেয়োটাই ককাইদেউ বাতি ভাত খাই পাৰ্টি অকিচত শুবলৈ ঘূৰি অহাৰ পথত খাপ দি থাকিলো। সেইডোখৰ ঠাই বেচ নিৰিবিলি—বাতি মানুহৰ সমাগমো নাই। যথাসময়ত নিৰ্ভীক পদ-ক্ষেপেৰে তেওঁ সেই বাটেদিয়েই আহিল। মই লগৰ কিটাক ইংগিত দি একাষৰীয়া হৈ বুলো। মুহূৰ্ত্ততে তিনিওটা ককাইদেউৰ ওপৰত জঁপিয়াই পৰিল। এক ভয়াবহ আৰ্ত্তনাদ কৰি ককাইদেউ মাটিত ঢলি পৰিল। খন্তেকতে আমি আন্ধাৰত হেৰাই গলো। জংঘলৰ মাজৰপৰা জুমি চাওঁতে সিকালৰপৰা জগৎ সিং আৰু ত্ৰৈলোক্য হাতত লেম্প লৈ কোবা-কুৰিকৈ অহা আমাৰ ফুত পৰিল।

পিছদিনা আমাক নেতাজনে কলে যে ককাইদেউক হস্পিটেলত ৰখা হৈছে। তেওঁ গৈ হেনো দেখাও কৰি আহিছে।

এই দুৰ্ব্বটনাত আমাৰ মজত্বৰ ইউনিয়নৰ হাত থকা বুলি বহুতেই মনে মনে সন্দেহ কৰিলেও প্ৰকাশ্যে কবলৈ কোনেও সাহস নকৰিলে। তেওঁক চক্ৰান্ত কৰি অনা-অসমীয়া চাকৰিয়ালে মৰা বুলি আমাৰ নেতাসকলে চলোৱা জোৰ প্ৰচাৰে অসমীয়াসকলৰ মনবোৰ বিদ্বেষেৰে ভৰাই তুলিলে। পুলিচো নীৰৱ হৈ থাকিল।

এদিন বাটতে লগ পাই ত্ৰৈলোক্যই মোক তাহাঁতৰ ঘৰলৈ মাতি নি কলে,

: তই আজিকালি আমাৰপৰা পলাই ফুৰা হলি কিয় ?

মই কলো,

: আজিকালি প্ৰায়েই অ'ভাৰটাইম কৰিব লাগে, সময়কে নাপাওঁ।

সি কলে,

: এই নেভাবোৰৰ কাণ্ড-কাৰখানা তই মন কৰিছনে ? উদ্ভোগ প্ৰতিষ্ঠানটোত কাম কৰিবলৈ বিভিন্ন প্ৰদেশৰ মানুহ অহাৰ বাবেহে বোলে বস্ত্ৰৰ দাম বাঢ়িছে। চোবাং কাৰবাৰীয়ে কৰা অপকৰ্ম তেওঁলোকৰ চকুত পৰা নাই।

শেরালীয়ে আমাৰ ছয়োকে চাহ দিলেছি। মই কলো,

: তহঁতৰ এই ডাঙৰ ডাঙৰ কথাবোৰ আজিকালি তুবুজা হ'লো।

শেরালীয়ে কলে,

: কথাবিলাক ওলোটাকৈ বুজাত এওঁ কিন্তু আজিকালি বৰ পাঠকত। তুমি ইমান ডললৈ নামিবা বুলি ভবাই নাছিলো।

এদিন মোক অপদস্থ কৰা কথা মনত পৰি মোৰ টিঙিচকৈ খং উঠি গ'ল। মই কলো,

: হৈছে, হৈছে, ইমান কথা কবৰ দৰ্কাৰ নাই। আমি বেয়া মানুহ বেয়া হৈয়েই থাকিম। ...মই যাওঁ, তহঁতৰ লগত চুপতি মাৰি থাকিবলৈ মোৰ সময় নাই। তহঁতে তহঁতৰ মতে চলি থাক—ময়ো মোৰ মতেই চলিম।

শেরালীহঁতৰ ঘৰবপৰা ঘূৰোঁতে বাটত বহুৱা বস্তিৰ বলবীৰে লগ পাই কলে,

: তই আজি-কালি পাকা বাবু হৈ গলি।

বাবু শব্দটো শুনি মোৰ অসন্তুৰ খং উঠিছিল। কিন্তু একেই নামাতিলো।

আমাৰ অভাৱনীয় সকলতাত নেতাজন অতিশয় আনন্দিত হৈ এক বিৰাট পাৰ্টিৰ আয়োজন কৰিলে। বাতি বাই-বৈ আমন্ত্ৰিতসকল, ঘৰা-ঘৰি যোৱাৰ পাছত মদৰ নিচাত মহগুল হৈ থকা নেতাজনে মোক কাষলৈ মাতি নি কাপে কাপে কলে,

: এজনী ভেৰেণীয়া মাইকী আনিব নোৱাৰিনে? মনটো ইমান পাতল লাগিছে—বাতিটো অকলে কটোৱা টান। টকা দিলেই হেনো ইয়াত নতুন ছোৱালী পোৱা যায়।

হঠাৎ মোৰ শেরালীৰ কথা মনলৈ আহি গ'ল। তাইৰ বৰ ফুটনি, চোৱা ব'ক। ত্ৰৈলোক্য হস্পিতেলবপৰা মাজ বাতিহে ঘূৰে বুলি মই গম পাওঁ। মই কলো,

: চেঁচা কৰি চাব পাৰোঁ—কিন্তু গোটেই বাতিৰ বাবে নহয়।

: এবাৰে আহি গ'লেই হ'ব। যোঁৱান—বেগেতে লৈ আহাঁগৈ।

মই পোনছাটেই শেৱালীহঁতৰ ঘৰ পালোহি। বাহিৰৰ কোঠাত লেম্পৰ পোহৰ দেখি মনটো দমি গ'ল—মনতে ভাবিলো—হয়তো ত্ৰৈলোক্য ঘূৰি আহিল। বাহিৰৰপৰা তাৰ নাম ধৰি সৰু-সৰুকৈ মাতিলো। শেৱালীয়ে হ ছৱাৰ খুলি ভিতৰলৈ সূমুৱাই নিলে। তাইৰ চকু-মুখত কিবা এক যন্ত্ৰণা আৰু অসহায়তাৰ ভাব। সুধিলো,

: ত্ৰৈলোক্য অহা নাই নেকি?

আবেগ-বিহ্বল কঠেৰে তাই কলে,

: তেওঁলোক হস্পিতেলৈ আবেলিতেই গ'ল। ককাইদেউৰ অৱস্থা বৰ বেয়া। মোৰ মনটো বৰ কিবা-কিবি লাগি আছে। ব'লানা এপাক খবৰ লৈ আহাঁগৈ। এনেয়েতো ইমান পলম কৰাৰ কোনো কাৰণ নাই।

শেৱালীৰ প্ৰস্তাৱত মই হাততে সৰগ ঢুকি পোৱা যেন পালো। তাই ততাতৈয়াকৈ ছৱাৰঘৰ বন্ধ কৰি মোৰ লগত ওলাল। অলপ দূৰ গৈ নেভাজন থকা ঘৰটোৰ কাষত বৈ কিবা এটা মনত পৰা যেন দেখুৱাই কলো,

: এটা কথা নহয় শেৱালী—মোৰ হাতত টকা বৰ কম আছে। কৰবালৈ নিব লগা হলেতো বহুতো টকাৰ প্ৰয়োজন হ'ব। ইয়াত এজন মোৰ চিনাকি মানুহ থাকে—তেওঁক এবাৰ কৈ চাওঁ।

তাই কলে,

: মই বাটতে বৈছো—তুমি গৈ আহাঁগৈ।

ছোখোজমান সোমাই গৈ পুনৰ ঘূৰি আহি কলোহি,

: ওয়ো লগতে আহ—নহলে মানুহজনে মিছাকৈ কোৱা বুলিও ভাবিব পাৰে। তাৰোপৰি টকা-পইচা লওঁতে কিছু সময় লাগিব। তইনো অকলে এই বাতিখন কি বাটত বৈ থাকিবি।

একো নামাতি তাই মোৰ পাছে পাছে আহিল। নিগনি জোঁপা বেকুৰীৰ দৰে বৈ থকা নেভাজনৰ কোঠাত আমি সোমাই পৰিলো। শেৱালীক ডাঙে বহুৱাই মই মানুহজনক একাৰবীয়াকৈ মাতি নিলো, মোৰ সৰলভাৱে তেওঁ অতি আনন্দিত, চকুৱে-মুখে তেওঁ সন্তষ্টিৰ

আমেজ। কথা কবলৈ নোপাওঁতেই তেওঁ মোৰ হাতত এখন এশটকীয়া নোট গুজি দিলে। মই কলো,

: বজকৰা নহয়—সারধান।

: চেহেৰা দেখিয়েই জানিছো। চিন্তাৰ কাৰণ নাই শবৎ, দেখিলেই ভয় লগা বহুত চহৰীয়া ছোৱালী অমুকাই কাবু কৰিছো।

মানুহজনৰ দাস্তিক উক্তিৰোৰ মোৰ অসহ্য লাগিল। মই বেগাই হস্পিডেলৰ কাল খোজ চলালো।

হস্পিডেলৰ বাবাণ্ডাত জগৎ সিং আৰু ত্ৰৈলোক্যক উৎকৰ্ণাবে অহা-যোৱা কৰি থকা দেখিলো। মই গৈ পোৱাৰ লগে লগে আবেগ-বিহ্বল স্বৰে ত্ৰৈলোক্যক কলে,

: তই আহি ভালেই কৰিলি। মহা বিপদত পৰিছো। ডাক্তৰে এতিয়াই মেডিকেল কলেজলৈ নিয়াৰ কথা কৈছে। তোৰ হাতত টকা আছে যদি দেখোন। চিন্তা নকৰিবি, মই যেনে তেনে ধৰা মাৰিম; যি কোনো উপায়েৰে ককাইদেউক বচাবই লাগিব।

মই মানুহজনে দিয়া এশটকীয়া নোটখন উলিয়াই দিলো। সি কৃতজ্ঞতা আৰু আনন্দত আত্মহাৰা হৈ গ'ল। গাড়ী এখন আনি ছয়োটাই ধৰা-ধৰিকৈ ককাইদেউক তুলি দিলে। ককাইদেউৰ অৱস্থা যুতপ্ৰায়। মোৰ মনটো কিবা লাগি গ'ল—ইমান শক্তিসম্বল মানুহটোৰ এয়া কি ৰূপ। গাড়ী ষ্টাৰ্ট দিয়াৰ লগে লগে মুখখন উলিয়াই ত্ৰৈলোক্যক কলে,

: তই পাৰ যদি শেৱালীক ধৰবটো দি মাৰিগৈ।

গাড়ী চলিল। মই খোজ চলালো। হুখোজমান গৈ বেঙ্গলাইনৰ পাছফালে থকা মদ বেচা পাণ-দোকানখনলৈ চালো। ভিতৰত পোহৰ দেখি জপনাখনত টোকৰ দিলো। মূষ্টি এটাই মূৰটো উলিয়াই কিমান লাগিব বুলি শ্বুধিলে। 'ইয়াতে থাও' বুলি ক'লত, ডাঙৰ সিলচ এটা মোটল আগ বঢ়ালে। মোটেইখিনি কোট-কোটকৈ পি পকেটৰপৰা টকা তিনিটা উলিয়াই আপবন

ভিতৰলৈ পেলাই গুচি আহিলো। মদ নেথালে মই পাগল হৈ গলো হয় কিজানি! ঘৰলৈ ঘূৰোঁতে শেৱালীহঁতৰ তাত এজাক মাহুহে কৰ্কশ শুবন্ত কিবা-কিবি কৈ থকা কাণত পৰিল। মোৰ মূৰ তুলি চাবলৈ সাহস নহল।

ঘৰ সোমাব খোজোঁতেই বস্ত্ৰৰ লছমনে আহি কলেহি,

: উই শেৱালী বহিনক কি কবিলি? আজি তোৰ জ্ঞান খটম কৰিব—লবাসবৰ লগত বলবীৰহঁতে খুজি ফুৰিছে।

নিজকে অত্যন্ত সাহসী বুলি ভবা মোৰ তাৰ কথা শুনি বুকু কঁপি গ'ল। বলবীৰে কৈছে যেতিয়া নিস্তাৰ নাই। বাচিব লাগিলে পলাই যাব লাগিব। লবা-লৰিকৈ লাগতিয়াল কাপোৰকানিখিনি ছুটকেছ এটাড শুমুৱাই পা-পইচা কিটা জেপত লৈ পথাৰৰ মাজে মাজে ষ্টেচনৰ ফালে দৌ'বিলো। আহি পাই দেখিলো বলবীৰহঁতে ষ্টেচনৰ পাচ-ফালৰ মদৰ দোকানৰ আশে পাশে মোক বিচাৰি চলথ কৰিছে। বিফল হৈ সিহঁত ঘূৰি যোৱাত টিকেট এটা কিনি গুৱাহাটী অভিমুখী বেলখনত উঠিলো।

মোৰ বন্ধু বহুমান আজিকালি গুৱাহাটীতে কৰবাত প্ৰেছত চাকৰি কৰি থাকে বুলি শুনিছো যদিও থকা ঠাই নজনাৰ বাবে অনুবিধা হ'ব বুলি ভাবিছিলো। কিন্তু আচৰিত, ইয়াত তাক বিস্মাৱালায়ে চিনি পায়। মই তাৰ বৰ্ণনা দি সোধাৰ লগে লগে বিস্মাৱালাই ঠিকেই আনি উলিয়াই দিলেহি। মাক দেখাৰ লগে লগে আনন্দিত হৈ সি চিঞৰি উঠিল,

: আবে, উই কৰপবা ওলালিহি। আহ, আহ, হুদিনমান থাকিবি নহয়।

: হুদিনমান নহয়—সন্ধ্যা থাকিম বুলি আহিছো।

: বব ভাল কথা—মোৰ লগ হবি। মুখ হাত ধুই ল—মই ওচৰৰ দোকানখনৰপৰা চাহ লৈ আহোঁ।

চাহ আনি দি সি কলেহি,

: মোৰ অলপ দেৰি হ'ব পাবে, তই ভাত খাই শুই থাকিবি।
পাকঘৰতে ভাত বান্ধি থোৱা আছে।

বহমানৰ আন্তৰিকতাই মোক মুগ্ধ কৰিলে। এই কেইদিনতে
জানিলো যে সি এই চহৰখনৰ বৰ দৰ্কাৰী মানুহ। পঢ়াশুনাত সি
প্ৰায় মোৰ সমান। সি ইমান কথা জানে কেনেকৈ ? সি এদিন কলে,

: তই চাকৰি কৰিবি নেকি ?

মই কলো,

: পালে কৰিম। সদায়নো তই পুহিবিনে।

বহমানেই চাকৰিৰ যোগাৰ কৰি দিলে আৰু ইউনিয়নৰ কামত
লগালে। ইয়ালৈ অহাৰপৰা মদৰ কথা একেবাবেই পাহৰি গ'লো।
ইয়াত বহমানহঁত কোনেও মদ নাখায়। সি প্ৰায়েই আহি মোক
পাৰ্টি-অফিচৰ আলচৰ কথা কয়হি। কথাবোৰ শুনি মোৰ এনে
লাগে যেন ময়ো পাৰ্টিত সোমাম। মতি ভাল থকা হলে ককাইদেউতৰ
লগতে পাৰ্টি কৰিব পাবিলোহেঁতেন, মোৰেই স্বভাৱৰ দোষ।
বহমানৰ নিৰ্দেশমতেই এদিন মই পাৰ্টিত ভৰ্তিৰ আবেদন কৰিলো।
পাৰ্টিয়ে মোক সভ্যপদ নিদিলে, বিবেচনাৰ বাবে থৈ দিলে। বহমান
আচৰিত হ'ল। বোধ কৰোঁ সি কথাটো পাৰ্টিক সুধিয়ে পেলালে।

[৩]

সি কলে,

: তই এনে কাপুকুৰ বুলি কল্পনাও কৰিব নোৱাৰি। ডোৰ দৰে
সৰ্বহাৰা এটাক সাম্যবাদী আদৰ্শ ই সং সাহস দিব নোৱাৰাটো অতি
পৰিতাপৰ কথা।

মোৰ ওপৰত ক্লৰ হৈছে বুলি ভৱ কৰিছিলো। কিন্তু তাৰ
ব্যৱহাৰ-পাতিত কোনো পৰিবৰ্তন নেদেখি আশ্চৰ্য হ'লো। মোৰ
অকণ্ট স্বীকাৰোক্তিৰ হঠাতে বহমানে মোক বৃত্তিলে।

কাকতত এটা বাতৰি ওলাল...পুৰণি কৰ্মী জিভুবন বৰুৱাৰ
অৱস্থা সংকটজনক...থবৰটো দেখি বহমানক কলো,

: মই ককাইদেউৰ ওচৰলৈ যাওঁ বুলি ভাবিছো। তই কি কৰ ?

: তই তালৈ আগতেই যাব লাগিছিল। এসময়ত এটা ভুল কৰিলি বুলি এইদৰে পলাই ফুৰাব মানে কি ? কথাবোৰ বুজাই কলে বলবীৰহঁতে অন্তত: ভোক বুজিব পাৰিব। সকলোৰে মাক ভনীয়েক একে, তই নিজহাতে শেরালীক লম্পটৰ হাতত কিয় তুলি দিলি মই আজিও ভুবুজিলো। জীৱনৰ অভিজ্ঞাবে তই তাৰ পৰিণতি উপলব্ধি কৰিব পাৰিব লাগিছিল। ...যা, ককাইদেউৰ যাতে উপযুক্ত চিকিৎসাৰ ব্যৱস্থা হয় তালৈ চকু দিবি। ময়ো চিঠি দিম।

শেরালীহঁতক লগ পাবলৈ মনটো উদ্বাউল হৈ পৰিল। মনতে শংকা হ'ল—সিহঁতে মোক ক্ৰমা কৰিবনে ? বলবীৰহঁতৰ হাতত মাব খাব লগীয়া হলেও মই যামেই। এটা মকামিলা হৈ বোৱাই ভাল। বহুমানৈ ঠিকেই কৈছে—মই কাপুকম। মই আগতেই দোষ স্বীকাৰ কৰিব লাগিছিল। মানুহৰ ভুল হয়েই।

মই শেরালীহঁতৰ ঘৰতেই উঠিলোঁগৈ। ভিতৰৰ কোঠা এটাত ককাইদেউৰ লেবেলা শৰীৰটো শুৱাই থৈছে। কামতে পৰিচৰ্চাবতা এগৰাকী অচিনাকি মহিলা। বাহিৰৰ কমত ভালেমান মানুহ উৎকৰ্ণাবে বৈ আছে। সোমাওতেই বলবীৰৰ লগত মুখামুখি হলো। সি পোনছাটেই মোক এটা পূৰ্ণহতীয়া ঘোঁচা সোধাই দিলে। মই কৰ্কাঁল খাই প্ৰায় পৰি যোৱাৰ অৱস্থা। কমত বহি থকা বেনাৰ্জী বাবুৱে ধৰাৰ বাবেহে মাটিত পৰি নোযোৱাকৈ কোনোবাকম ব'ব পাৰিলো। মোৰ নাকবপৰা ডেজ নিগৰি নিগৰি ওলাই আহিল। মোক অকণ্য ভাষাবে গালি পাৰি পাৰি বলবীৰ কোঁ-কোঁৱাই কেনিবা ওলাই গ'ল। বেনাৰ্জীয়ে মোক হাতত ধৰি বাহিৰলৈ উলিয়াই আনি মোৰ ডেজ লাগি থকা চকু-মুখ আলফুলে ধুৱাই দিলে। বলবীৰৰ আঘাতৰ কোবতকৈ কৃতকৰ্মৰ অনুশোচনাই মোক একেবাৰে কাহিল কৰি পেলালে। খোজ কাঢ়িবলৈকে মোৰ শক্তি-সামৰ্থ্য নোহোৱা যেন লাগিল। মই হতভম্ব হৈ বাবাগাত খালী হৈ থকা বেকখনতে বহি

পৰিলো মোক তাতে এৰি বেনাৰ্জী ভিতৰ সোমাল। ভিতৰতে
তেওঁলোকে কি কথা পাতিলে মই জুবুজিলো। তল-মূৰকৈ জুপুকা
মাৰি থকা মোৰ কান্ধত কোনোবা এজনে হাত ষোৱাত উপ খাই
চাই দেখিলো—জগৎ সিং তেওঁ মৰমেৰে সুধিলে,

: দৰদ বেচি হৈছে নে কি ?

: নাই, মনটোহে বৰ কিবা-কিবি লাগিছে।

: কোনো কমিউনিষ্টেই বিশ্বাসঘাতকক কমা নকৰে ইয়াই।
তুমি এনে ধিণ লগা কাম কৰিবা বুলি আমি কোনেও কল্পনাই কৰিব
পৰা নাছিলো।

কিবা এক গভীৰ বেদনাত মোৰ মনটো জটৰ হৈ যোৱা যেন
লাগিল। ধোকা থুকি মাতেৰে মই ক'লো,

: মোক আক মাৰক, মোক একেবাৰে শেষ কৰি দিয়ক, কমবেড
সিং। মই শেৱালীৰ আগত আক এই মুখ নেদেখুৱাওঁ।

সকলো সমস্যাৰ মুখামুখি হ'ম বুলি স্থিৰ সিদ্ধান্ত লৈ অহা মোৰ
মনটো একেবাৰে ভাগি পৰিল। আবেগ জড়িত কণ্ঠেৰে মই কৈ
গ'লো,

: বৈ নাথাকিব কমবেড সিং, বলবীৰক মাতক, মোক শেষ কৰি
পেলাওক।

এনেতে কোলাত কেচুৱা লৈ প্ৰথমে দেখা মামুহ গৰাকী ওলাই
আহিলত চিনি পালো—সেইজনী শেৱালী : এই তিনিটা বছৰতে
চেহেবা একেবাৰে বদলি গ'ল—ভালকৈ নাচালে ধৰিবই নোৱাৰি।
ওলাই আহিয়েই তাই সমজুৱাকৈ ক'লে,

: ককাইদেউ টোপনি গৈছে—তোমালোকে বৰকৈ ছহুপুল
নকৰিবা।

শেৱালীৰ মাত শুনি মোৰ বুকখন ধহমহাই উঠিল—মোৰ বাবে
এক উত্তেজিত যুহুৰ্ত। তাই মোক ভাঙিলাব সুৰত ক'লে,

: শবৎ ককাইদেউ, তুমিও তেন্তে আহিলা ? তোমাৰ দৰে

স্বার্থপর এটা আমার লগ লাগিব নোৱাৰা বুলি আমি কলেও ককাইদেৱে কিন্তু মানি নলয়। সদায় তুমি আহিছানে নাই খবৰ লৈ থাকে। এতিয়া দেখিছোঁ, ককাইদেউৰ ধাৰণাই সঁচা প্ৰমাণিত হ'ল।

শেৱালীয়ে এয়া! পোন-প্ৰথমবাৰৰ বাবে মোক 'ককাইদেউ' সম্বোধন কৰিলে—আগেয়ে 'ভোমা-ভূমি'হে কৰিছিল। ককাইদেউৰ মোৰ ওপৰত থকা গভীৰ আস্থাৰ যথাস্থ মূল্য দিব নোৱাৰাৰ বাবে মোৰ মৰি যাম লাগিল। কন্দনামুৱা হৈ মই ক'লো,

: শেৱালী, মোক আক ভহঁতে বেপি বেপি নাথাকিব। নিজে নোৱাৰ যদি বলবীৰক মাত, মোক একে ঘাপে ছুছোৱা কৰি পেলাওক। নহ'লে মই নিজেই...

মই কথা শেষ কৰিবলৈ নৌপাওঁতেই বেনাৰ্জী সোমাই আহি ক'লেহি,

: কমবেডসকল, যথেষ্ট হৈছে আক। চাংমায়ে ভুল বুজিব পাৰি নিজেই সকলো অকপটে স্বীকাৰ কৰিছে যেতিয়া তেওঁক ক্ষমা কৰা উচিত। ইতিমধ্যে কমবেড বহমানেও সকলো কথা আমালৈ লিখি জনাইছেই। আমাৰ সহযোগী বঢ়া-হে লাগে। কথাটো বুজাই কলত বলবীৰেও এতিয়া অনুভাপ কৰিছে।

বেনাৰ্জীৰ কথাৰ পাছত পৰিবেশটো একেবাৰে সলনি হৈ গ'ল। মোৰ মন তেতিয়াও সম্পূৰ্ণ কৰকাল হোৱা নাই। সকলো খন্তেক নিমাত শেৱালীৰ কোলাত উঠি থকা ল'ৰাটোৱে হুঁহুক ঠানাক মাতেৰে মোলৈ আঙুলিয়াই ক'লে,

: এয়া কোন মা?

: এয়া ভোমাৰ শ্বৰং মামা।

: শ্বৰং মামা আমাল ফললৈ নাহে কিয়?

: এনেয়ে।

: কিয় এনেয়ে?

: বহুত দূৰৈত থাকে, সেই কাৰণে।

: সেই কালনে কিয় ?

এনেতে কুহব-কুহবকৈ কাহি ককাইদেৱে সাৰ পোৱাৰ উমান দিলে। আমি ভিতৰলৈ সোমাই গলো। মোৰ কালে চাই অক্ষুট স্বৰে ভেঙ কলে,

: শঃ আহিলি ? তই এনে নিমখহাবামী কবিতা বুলি ভাবিবই পৰা নাছিলো। তোৰ এতিয়াৰ খবৰ বহমানৰপৰা পাইছো। উত্তৰ দিব নোৱাৰি মই হকহকাই কান্দি দিলো। ২-কিম শুবত ককাইদেৱে কলে,

: সঁচা কথা কলে আকৌ, কান্দিবৰ কি হ'ল। ভুল কবি মানুহ পলাই ফুৰিব নালাগে নহয়। সাহসেৰে ডাক শুধবাই আগ বাঢ়ি যাব লাগে।

মই কান্দি কান্দিয়েই কলে,

: ভেতিয়াৰেপৰা মই মদ একেবাৰে এৰি দিলো ককাইদেউ। মদেহে মোক ভেনেদৰে অমানুহ কৰিছিল। আজিকালি মই মদ মুখভেঁই নিদিওঁ।

নবম শুবত ককাইদেৱে কলে,

: তোৰ সেইবোৰ খবৰ বহমানৰ পৰা পাই আহো। তই নিজে নাছিলে ইয়াৰ বাইভে বুজিব কেনেকৈ ?

ককাইদেউৰ মৰম সনা কথাই মোক সাহস দিলে। মই কলো,

: ককাইদেউ, সেইটো মোৰ ভুল হৈছে,—তাৰ বাবে মই অপোনালোক সকলোৰে ওচৰত কমা বিচাৰিছো।

একো নামাতি ককাইদেউ নিচুপ হৈ থাকিল। কলেক বৈ মই শূধিলো,

: গা কেনে পাইছে ককাইদেউ ?

: গা আৰু ক'ত ভাল পাম চাটৈ—বয়সোতো যথেষ্ট হ'ল। বহুত কাম বাকী থাকিল। ককাইদেউইডৰ সপোন—আমাৰ সপোন-বোৰ সপোন হৈয়েই থাকিল। আধুৰা কামবোৰ তইভেই কবিত

লাগিব তহঁতে পাৰিবি—তহঁতৰ ওপৰত মোৰ ভৰসা আছে।
শাসনৰ সুৰত শেৱালীয়ে কলে,

: অকণমান মনে মনে থাককচোন ককাইদেউ।

মই সমবেত সকলোকে উদ্দেশ্য কৰি কলো,

: ককাইদেউক মেডিকেল কলেজলৈকে লৈ যাওঁ। কমবেড
বহমানহঁতেও কথাটো কৈ পঠাইছে। সকলোৱে মোৰ প্ৰস্তাৱটো
সমৰ্থন কৰিলে।

ইউনিয়ন চেক্ৰেটাৰী বেনাৰ্জীৰ আমন্ত্ৰণক্ৰমে মই বাতিটো ডাঙে
কটোৱাৰ সিদ্ধান্ত কৰিলো। পুৱাই ককাইদেউক নিম।

ছয়ো ওলাই গলো। চাহ-দোকান এখনৰ কাষত বেনাৰ্জীয়ে কলে,

: বলক, একাপ চাহকে খাই লওঁ।

দোকানত আমি ছয়ো মুখামুখিকৈ বহিলো—তেতিয়া তাত আন
কোনো গ্ৰাহক নাই। মন কৰিলো—বেনাৰ্জীয়ে আজিকালি
সলসলীয়াকৈ অসমীয়া কব পাৰে। চাহৰ অৰ্দ্ধাৰ দি উঠি তেওঁ কলে,

: আমি আপোনাৰ খবৰ পাই থাকোঁ।

মই সুধিলো : কেনেকৈ ?

: বহমানৰ যোগেদি। ভাল লাগিছে আপোনাক আকৌ সহযোগী
হিছাপে পাব পাৰি। তাৰপৰা, খবৰ-ভবৰ ক'ক।

শেৱালীৰ বিষয়ে জানিবলৈ মোৰ মনটো উচলিচাই আছিল।
ব'ব নোৱাৰি সুধিয়েই পেলালো,

: অচ্চা, বেনাৰ্জী বাবু, জানেনে কি—শেৱালীৰ কাৰ লগত
বিয়া হ'ল ?

: কিয়, জগৎসিংহৰ লগত ?

মোৰ বুকুখন বৰকৈ বিঘোৱা যেন লাগিল। বেনাৰ্জীৰ আগত
খবৰ নপৰিবলৈ জোৰকৈ চাহড শোহা মাৰিলো। চৰ্চচৰি খাই
কাহোঁতে কিছু চাহ টেবুলখনত পৰি গ'ল। শেৱালীক হেৰুৱাই
নিদৰা চকুপানী চৰচৰিৰ চকুপানী বুলিয়েই হুজুতা বেনাৰ্জীয়ে

ভাবিলে। নিজৰ কৃতকৰ্মৰ বাবেই আজি মই সকলো পাই সকলো হেৰুৱাইছো। মৌন হৈয়েই বেনাৰ্জীৰ ঘৰ পালোঁগৈ।

পাছদিনা পুৱা গাড়ী অহাত ককাইদেউৰ মুখতো প্ৰসন্নতাৰ টাঁহি বিৰিঙি উঠিল। হয়তো এয়া জীৱনৰ মোহ। মই ডামোল এখন খাবলৈ বুলি পাণ দোকানৰ কালে ওলাই গলো। বাকীসকল ককাইদেউক নিয়াৰ আয়োজনত লাগিল। লছমনহঁতক লগ পাই কথা পাতিতে সামান্য পলম হৈছিল। সিহঁতে হেনো মোৰ ম টোবাৰী ঘৰ ছুৱাৰ সকলো বাখি আছে। মানুহবোৰৰ মোলৈ থকা মৰম দেখি বিস্মিত হৈছিলো। কিন্তু মই? মই জানো বেনে মৰমৰ মূল্য দিব পাৰিলো? পাটিৰ মানুহবোৰৰ ওচৰত নিজকে সঁচাকৈয়ে বৰ স্বাধৰণ যেন লাগিল। এনেতে বেনাৰ্জীয়ে চিঞৰিলে : বেগাই আহক—কমৰেড।

যাবৰ সময় হ'ল বুলি কোৰাকুৰিকৈ আজি দেখিলো। হাহাকাৰ লাগিছে সেই প্ৰশান্ত টাঁহিটো ওঠত লৈয়ে ককাইদেউ চকু মুদিলে—দূৰৈপৰা শুই থকা যেনহে দেখি। কেইপাহমান ফুল দি আমি অনা ভেনেটখনতে ককাইদেউক পাটি অফিচলৈ লৈ যোৱা হ'ল। খবৰটো সদৰি হোৱাৰ লগে লগে চৌহদটো মানুহেৰে ভৰি পৰিল। মুন্সৰকৈ সেইখন গাড়ীতে লটো সজাই শ্ৰমিকসকলে অঞ্চলটো পৰিভ্ৰমণ কৰাৰ আয়োজন কৰিলে। দুবৰিৰ পাঠ আৰু বস্ত্ৰবপৰাও বহুত মানুহ আহি সমবেত হলহি। ল দেহ স্পৰ্শ কৰি ভালেমান পাটি কমৰেডে তেওঁৰ আধৰুৱা কাম সম্পূৰ্ণ কৰাৰ সংকল্প ললে। পাটিৰ বাবে সৰ্বস্ব ত্যাগ কৰাৰ দৃঢ় সংকল্পেৰে এটি মৌন মিনতি জনাই মই আঁতৰি আহিব খোজোঁতেই সেই ডাহানিৰ নেতাজন এটা শকত ফুলৰ তোৰা লৈ আগ বাঢ়ি অহা মোৰ চকুত পৰিল। টিঙিচ কৰে মোৰ পূৰ্ণি খংটো উঠি গ'ল। ফুলৰ তোৰাটো আঁকুৰি লৈ আহিলো। তেওঁ চিঞৰিব খুজিছিল যদিও মোৰ মুখলৈ চাই শুক হৈ গ'ল। কেই মুহূৰ্তমানৰ মূৰত কঁপা কঁপা মাতেৰে তেওঁ কলে,

: তুমি……

মই গৰ্জি উঠিলো : খবৰ্দাৰ, তুমি নহয়……

: আ……আপুনি আজি কালি ক'ত ?

: নতুন পৃথিবীত । পুৰণি পৃথিবীখন তহঁতৰ বাবেই আছিল
দুৰ্গন্ধত মানুহ থাকিব নোৱৰা হৈছে ।

সি একো নেমাতি মানুহৰ মাজত লুকাই পৰিল, ফুলৰ তোৰাটো
দূৰৈৰ পিতনিখনলৈ দলিয়াই দিলো । এজাক কাউৰীয়ে কিবা খোৱা
বস্তু বুলি অগুৰি ধনিলে ।

*

*

*

শুশানৰপৰা উভতিলো ।

ত্ৰৈলোক্যই কলে—ব'ল আমাৰ ঘৰলৈ ।

মোৰ মন নগল ।

বলবীৰে কান্ধত হাত থৈ কলে,

: তোৰ ঘৰলৈ নাযাৱ নে কি ?

: মোৰ ঘৰ ? ককাইদেউবটো ঘৰ নাছিল, পৰিয়াল নাছিল, তেওঁৰ
দেখোন সমাজখনেই পৰিয়াল, পাৰ্টি অফিচেই ঘৰ ।—মোক নো ঘৰ
কেলেই ?—চাকৰিৰে কি কৰিম ? পাটিয়ে জানো মোক নলব ?

বলবীৰক কলো, —ব'ল তহঁতৰ তালৈ ।

মানুহ

শৰীৰৰ ভিতৰত   দৈ বান্ধি আছিলে
প্ৰেমেৰে স্তুগন্ধি তেল ।
আশা দি মৰমী   তুমিয়ে গলালা
দেখুৱাই প্ৰেমেৰে মেল ॥

দূৰৈত কোনোবাই মিহি মাতেৰে গাইছিল ।

বছৰৰ প্ৰায় বাবেওটি মাহেই (দিহিঙৰ জুয়ো পাৰে) এনে
প্ৰেমৰ বিননি শুনিবলৈ পোৱা যায় । মান বিহু আহিবলৈ কিছুদিনৰ
আগৰেপৰা এনে বিননি ঘনীভূত হৈ আছে । ধান চপোৱাৰ পাছৰ
ফাগুন মাহৰ উদং পথাৰে মানুহৰ মন কমোৱা তুলাব দৰে উৰায় ।
বাটে ঘাটে অ'ত ত'ত ফুলি উঠা বঙা মদাৰে ডেকা-গাভৰুৰ মনলৈ
কঢ়িয়াই আনে বঙীৰ সপোন । বহাগত ফুলে-পাতে স্নাতিকাৰ হৈ
পৰা প্ৰকৃতিৰ পৰলত মানুহৰ মন হয় সেউজবুলীয়া । ভেঠ মাহৰপৰা
খেতিত কৰিব লগীয়া কঠোৰ পৰিশ্ৰমে মাহচেৰেকৰ বাবে সকলোকে
বাতি-বালু কৰি ৰাখে । আকৌ আহিন মাহত পাতল ঝুৱলীয়ে দেখা
দিয়াৰ লগে লগে ডেকা-গাভৰুৰ মন বননিত উখল-মাখল লাগে ।
অভাৱ-অভিযোগে এই প্ৰাণ-প্ৰাচুৰ্য্যক দমাই ৰাখিলেও নিঃশেষ কৰিব
পৰা নাই, নোৱাৰেও ।

দিহিং নৈ এবিৰ   পাৰে মই লাহৰী
দিচাং নৈ এবিৰ পাৰে ।
ভোমাৰে ভাৱনা   এবিৰ নোৱাৰে ।
নেখায়ো থাকিব পাৰে ॥

কাবোৰৰ লাহৰীৰ দৰেই দিহিং, দিচাং আদি নদীসমূহ বাসিন্দা-
সকলৰ হৃৎ-মুখ, ওমলা-জানলাৰ লগৰী ।

নৈখনৰ নাম দিহিং। এই নদী—পাৰৰ বাসিন্দাসকলৰ দৰেই গতিময়, চঞ্চল। বালিজান হাটলৈ এই নদী পাৰ হৈয়েই যাব লাগে। এইখন নৈ পাৰ কৰিবলৈ আজিৰ মাৰ নারক উপেক্ষা কৰিও পদেশ্বৰ ঘাটৰ টুলুঙা নাও চলি আছে। মাৰ নাও চলিবৰপৰা পদো ঘাটৰ উপাৰ্জন কমি আহিলেও পূৰ্বাপৰ বৃত্তি পদো ঘাটেয়ে এৰিব খোজা নাই। একমাত্ৰ জীয়েকেৰে সৈতে পদো আৰু প্ৰেমদাৰ সংসাৰ ঘাটৰ উপাৰ্জনৰ ওপৰতে নিৰ্ভৰশীল।

দিহিঙৰ দৰেই সময়ৰ গতিও কোবাল। সময়েই পদো ঘাটৰ দেহৰ শক্তি কমাই আনিলে। আজি-কালি উপাৰ্জনো নোহোৱাৰ দৰেই। চাওঁতে চাওঁতে প্ৰেমলতা মানুহ হোৱাও বছৰচেৰেক হ'ল। প্ৰেমলতাৰ শাস্তি-বিয়াৰ বাবে দণ্ডী মহাজনৰ ওচৰত লগোৱা ধাৰৰ টকা পদোৱে কিন্তু আজিও পৰিশোধ কৰিব পৰা নাই। মাজে-সময়ে যি ছুই চাৰিটকা মহাজনে জোৰ জুলুম কৰি নিয়েছি তাৰেই সুদৰ লেঠাকে নামাবে।

গাৰ বিষ মাৰিবলৈ পদো ঘাটেয়ে নেপালনীৰপৰা নিয়মিতভাৱে মদ কিনে। কেতিয়াবা সময়ৰ অকুলন হ'লে মদ আনিবলৈ প্ৰেম লতাকে পঠায়। নেপালনীয়ে মদ বনাই থাকোঁতেই কেতিয়াবা তাই পায়গৈ। এইদৰে অহা যোৱা কৰোঁতেই তাই মদ তৈয়াৰ কৰা প্ৰক্ৰিয়াটোও শিকি পেলালে।

গাভৰু প্ৰেমলতাক অভাৱে অহৰহ আমনি দি থাকে। বুঢ়া বাপেকক অকমান সকাহ দিব নোৱাৰি তাই পেটে সমৰিতে বিষৰ পায়। এদিন মদ লৈ আহি তাই মাকক কলেহি,

: আই, চেৰাপখিনি দেখোন আমি ঘৰতে কৰিব পাৰোঁ।।
পিভাইক লগাখিনিৰ বাহিৰে বাহি হোৱা ছুই এবটল বেছিলে ছুই এপইচা ওলাবও।

: বহ অ' এইজৰী, ভই কৰো বুলিলেই হ'ল নে? পিতাবক নোসোধাকৈ মই একো কৰ নোৱাৰোঁ।।

সেইদিনাই বাতি মাকে পিতাকৰ আগত ভয়ে ভয়ে কথাটো উলিয়ালে। বেবখনৰ সিপাৰৰ ঢাৰি-পাটীত টোপনি যোৱাৰ চলেৰে প্ৰেমলভায়ে কাণ উনাই থাকিল। একে আষাৰেই বপেন্কে ক'লে,

: কথাটো ময়ো পেটে পেটে পাভিয়েই আছিলো। আইজনীয়ে আজল-মঠালিখন কৰে বুলিহে কোৱা নাই। ডাই কৰোঁ বুলিহে যেতিয়া কালিলৈকে সকলো যোগাৰ কৰি দিম :

পাছদিনা আগবেলাতেই পদেদ্বৰে ফটিকা বনোৱা শিঠা আৰু লেতেৰা গুব কেইগৈবমান আনি প্ৰেমলভাৰ হাতত নিঙেই তুলি দিলেহি। তেতিয়াৰপৰা ঘাটৰ উপাৰ্জনৰ লগতে চুলাই মদৰ উপাৰ্জনো লগ লাগি তাহাঁতৰ সংসাৰখন টুক-টুককৈ চলি থাকিল।

অতি হেপাহৰ হ'লেও অনিয়ন্ত্ৰিত দিহিং নদীয়ে পাবৰ বাসিন্দা-সকলক জুলুকি-জুলুকিকৈ লিকাইছে। পক্ষাধৰ বৰ ভুঁইকপৰ সময়তে চেঙেলীয়া পৰশুৰ ভাই-ভনী, আই-বোপাই সকলোকে এই দিহিঙেই সামৰি লৈ তাক নিঠকৱা কৰিলে। তেতিয়াৰেপৰা সি অলপ বেপবোৱা স্বতাৰৰ হৈ পৰিল। খেতি-পথাৰৰ কাম-বনো সি নিজৰ খুচিমতেহে কৰে। কেতিয়াবা তৰ খেতিৰ দিনতো শুই-বহি কটায়। কেতিয়াবা আকৌ বাতিয়ে-দিনে কামৰপৰা সুৰকে নাদাঙে। চুলাই মদ আৰু নগাইতৰ ঘৰত বহা জুৱাখেলেই তাৰ সংগী। ঘাট-মাউৰা পৰশুলৈ গঞা বাইজৰ মৰম বিহান ভৰো সিহান। গাঠৰ মুখিয়াল কেইঘৰৰ লগতো সি সমানে কেপেৰি পাতে।

কোনোবা এবাতি ; নগাইতৰ ঘৰত জুৱাৰ আড্ডা বহিছে। থুলেশ্বৰ, টিপিকা, লঠৌ, টংক সকলোৱে ডাচ-পাতৰ মাধ্যমেৰে ভাগা পৰীক্ষা কৰাত ব্যস্ত। জুৱাখেলত থপা পইচাৰ অলপ অলপকৈ চান কাঢ়ি কিছু টকা জমাই মদ আৰু মাংসৰ ব্যৱস্থা কৰাৰ আয়োজন চলিল। এপাকত থুলেশ্বৰ উঠি গৈ ওচৰৰে খাদুবাৰহঁতৰ ঘৰতপৰা নগদ সাত টকা দি এটা বুকুত ধৰণৰ কুকুৰা লৈ আহিল। মদ প্ৰেমলভা-হঁতৰ ঘৰৰ। তেতিয়া সময় প্ৰায় পূৰ্ণতি নিশা। কুকুৰাটো মাৰিবলৈ

কেইবাজনকে কেইবাবাৰো কোৱাৰ পাছত টিলিকা উঠি গৈ কুকুৰাটো আফাল মাৰি পঠালে। ধপধপাই পাখি কোবাই কুকুৰাটোৱে মৰ বাউচি জুৰিলে। হাতৰ তালপাত কেইটা দলিয়াই পৰশু উঠি গৈ খালোৰ খালোৰকৈ কেইবাটাও চৰ টিলিকাৰ গালত সোধাই দিলে। কি হ'ল কোনেও ডকিবই নোৱাৰিলে। সকলো বিস্ময়াভিভূত হৈ পৰিল। তালখেল বন্ধ কৰিলে। টিলিকা জলকা লাগিল। বহু সময় পাৰ হৈ গ'ল। কি কাৰণেনো সি টিলিকাক চৰিয়ালে কাৰো শুধিবৰ সাহস হোৱা নাই। শেহান্তৰত সাহসত ভৰ দি সিহঁত কেয়োটাতকৈ বয়সত ডাঙৰ ঘনকান্তই মাত লগালে,

: হয়নে পৰশু, তইনো বাক তাক কিয় চৰিয়ালি ?

কঁকালৰ খোচনিত ফাকেৰ সৈতে ওলোমাই থোৱা মিটখন উলিয়াই চোতালৰ দাঁতিত থকা ভলুকাছোপাৰ চেকনি এডাল কাটি টুকুৰা-টুকুৰ কৰি পৰশু নিজৰ ঘৰৰ ফালে আগ বাঢ়িল; মুখেৰে তুকে নকৰিলে। সকলোৱে নিষ্পলক দৃষ্টিৰে অনুশ্ৰু নোহোৱালৈকে তাৰ ফালেই ভেবা লাগি চাই থাকিল। মুহূৰ্ত্ততে ভোজৰ আয়োজনৰ আনন্দ ম্লান হৈ পৰিল। একো নকলেও ঘনকান্তহঁতে বুজিব পাৰিলে যে মধ্যৰাত্ৰিৰে কুকুৰাটো মুচৰি নামাৰি থেকেচি মৰাৰ বাবেই তাৰ খং উঠিল।

অন্য এবাতি।

তালখেল আৰম্ভ হোৱাই নাই। খেলিবৰ বাবে বাইজ গোট খাইছেহিহে। ঘনকান্ত তেতিয়াও আহি পোৱাহি নাই। লঠোৱে ক'লে,

: এই ধুলে, মন কৰিছনে নাই—প্ৰেমলতাজনী মানুহ হববেপৰা বেচ চিকুণ হৈ পৰিছে দেই।

: কেলেই নহবনো; আমাৰ বিছনামত কোৱা নাট জানো—
“ছমাহৰ ভিতৰত বৰণটি সলালি ললি বঙাবিহা গাত”। গাভৰু হলে ছোৱালী চিকুণ হয়েই।

: চাই থাকেওতেই কুলপাহ বাককৈয়ে কুলিল । আমি ভোমোবা-
বোবেহে একো কবিব পৰা নাই ।

: আমাব কালে সেই অনা ডে'লে আক , তাইব ওশবত বালে
দণ্ডী মহাজনব চকু পৰিছে ।

: কি, সেই বুঢ়া পাতবহে চকু পৰিলগৈ । আমি ডেকা'ল'মথা
মৰিলো নেকি ?

: কি কৰিবি ভাই, আজি-কালি টকাৰ বুগ টকা বাকিলে
বুঢ়াও ডেকা হয়—টকা নহলে ডেকাও বুঢ়া । প্রেমলতাক জালত
পেলাব পৰাকৈ তোৰ মোৰ জানো ধন আছে ? নেকি কৰ পৰত-
কাই ?

পৰশুরে কঠুর মাতেবে ক'লে,

: কিনো কেপকেপাই আছ অ' ? মনে মনে থাক ।

ঘনকান্ত আহি পোৱাত কোনেও বাক বায় নক'লি গেল আশ্চ
কৰিলে ।

নগাঠতৰ ঘৰৰ জুৱাৰ আড্ডাত কেতিয়াবা কেতিয়াবা প্রেমলতাক
লৈ কোনোৱে অশ্লীল মন্তব্য কৰে । এনেবোৰ মন্তব্য শুনিলে
প্ৰায়েই পৰশুক গহান তৈ পৰা দেখা যায় । তাৰ মুখৰ পৰিবৰ্তন
দেখি আলোচনাত ভাগ লোৱাসকলে প্ৰসঙ্গ সলনি কৰিবলৈ বাধ্য
হয় । তাৰ এনে বারম্বাৰলৈ লক্ষ্য কৰি ঘনকান্তৰ্ত্তে সি প্ৰেমলতাক
ভাল পায় বুলিয়েই সিদ্ধান্ত কৰি পেলালে । কোনোবা এবাৰি
হয়তো সি তাইক লগত লৈ নিকৰ্দ্দেশ হব ।

আন এদিন—

পৰশুরে প্ৰেমলতাঠতৰ ঘৰৰ ভিতৰত বহি মন খাট আছিল
দিপাৰৰ দণ্ডীমহাজন আহি পদেদ্বৰক বিড়িয়ালে,

: পদেদ্বৰ, ঐ পদেদ্বৰ, ঘৰত আছ নে ?

: আছো মহাজন কাঠ, আই ।

: ঐ অধৰমী, মোৰ টকা কি কৰিলি ? আনিবৰ সময়ত হাতে-ভৰিয়ে ধৰি আনিবি—এতিয়া দিবৰ সময়ত ঘৰলৈ তাত-বাটি কৰিও পাবলৈ নাই।

: কেলেইনো তেনেকৈ কোঁৱা ? মই কিবা আগতে কেহানিবা তেনে কৰিছিলো নে ? নিকপাইত পৰিহে দিব পৰা নাই। কেইদিন মানলৈ ক্ষেমা কৰা—টকাৰ যোগাৰ হলেই মই নিজেই দি আহিমগৈ।

: হৈছে হৈছে, কতা নিধক, কথাৰ বকল। মেলিব নেলাগে। মোৰ কিবা তহঁত অগুণকাৰীমখাক চিনিবলৈ বাকী আছে নে ? দোকানৰপৰা ঘৰমুৱা হ'লেই তহঁতে সকলো পাহৰি যায়। কৈ দিলো একা—দগুী মহাজন আহি কাৰো ঘৰৰপৰা শুদা হাতে ঘূৰি যোৱা ভকত নহয়।

: তুমিয়ে কোৱাঁচোঁ—হাতত টকা নাথাকিলে মই কৰপৰা দিওঁ।

: নাথাকিলে কৰপৰা দিম বুলিলেই হ'ল ? আনিবৰ সময়ত কি কৈছিলি ? টকা দিব নোৱাৰ যদি জীয়েককে ছুৰাতিমান মোৰ তাত থাকিবলৈ পঠাই দিবি, টকা এৰি কিম।

এনেতে পদেদ্বৰক কোনোবাই ঘাট পাব কৰাবলৈ চিঞৰিলে। মিনতিৰ শুবত পদেদ্বৰে ক'লে,

: মহাজনকাই, তুমি খস্তুক বহাঁচোন, মই মানুহখিনি পাব কৰি আঠোঁ।

পদেদ্বৰ ওলাই গ'ল। খস্তুক বৈ মহাজনে মিহি শুবত মাতিলে,

: প্ৰেমে, বোলে। ঐ প্ৰেমলতা, ভিতৰত সোমাইনো কি কৰিছ ? আলহী অতিথি আহিলে সোধ-পোছ কৰিব নাপায় নে কি ?

গৈছো বৰ পিডাই' বুলি হাতত ডামোলৰ বটা লৈ প্ৰেমলতা চুচুক-চামাককৈ ওলাই আহিল।

: সেয়া কি আনিছ ? ডামোল। আই হেবেই, তই জানই দেখোন—ডামোলত মোৰ ডিমান বাপ নাই।

: তেনেহ'লে ফিকা চাহকে এবাতি...

: নেলাগে, নেলাগে, হ'ব। আহচোন কথাকে পাওঁ। মাৰে কি কৰিছে ?

: আই আপলত সোমাইছে।

: মই তহঁতৰ ঘৰলৈ কিয় আহিছো তই জানিছই। বাপেৰৰ লগত হোৱা কথা-বতৰাত তই শুনিছ। মই ডাক, ডোক মোৰ ডাক ছাতিমান থকাকৈ পঠাবলৈ কৈছো। বাপেৰেতো একপ্ৰকাৰ সন্মতি দিছেই। এতিয়া তই কেতিয়ালৈ যাব পাৰ খবৰ পঠাবি। মই নিজেই লৈ যামহি। তই এতিয়া ডাঙৰ হৈছ—বাপেৰ-মাবৰ খাৰ সাজিবলৈ পোৱাটো সোঁতাগাৰ কথা। এই অশিষ্ট ডেকা ল'ৰা-মখাক মহগুলকৈ মদ খুৱাই কেলেংকাৰী হপাই লোৱাতকৈ মোৰ ডাক থকাটো তোৰ বাবে ভাল কথাহে হ'ব। ডাবোপৰি কথাটো মই একেবাৰে গোপন কৰি থম। কোনেও গম নাপায়। আক কিবা অনুবিধা হ'লেতো মই আছোৱেই।

মহাজনৰ কথাৰ আলা সহিব নোৱাৰি প্ৰেমলতাই উচুপিবলৈ খবিলে।

: আঁকবীজনী ক'তা, কান্দিবলৈ কি হ'ল ? মই কিবা ভূ-ভাবন্তত নোহোৱা নোপজা কথা ক'লো নে ? তই একো ভাবিব নালাগে, কেৱল সোনকালে খবৰ দিবি—মই এতিয়া যাওঁ।

প্ৰেমলতা কান্দি কান্দি ভিতৰ সোমাল। কীৰ্ত্তনৰ পদ একাকি গুণ-গুণাই মহাজনে খোজ চলালে। কেঁকুৰীটো বুৰিছেহে—এনেতে কোনোবাই এটা প্ৰকাণ্ড ঘোঁচা সোধালে। মহাজনে হস্তস্তৰ হৈ বুৰি চাই দেখিলে—স্বয়ং পৰশু গুপ্তা, কৰীলত হাত দি থিয় হৈ আছে। লৰ-চৰ কৰাৰ উপায় নাই। চকুত জুই লৈ সি গজি উঠিল,

: চালা বেইমান, বুঢ়া হসিহি—লাজ-চৰম নাই। গাঁৱৰ ছোৱালীৰ মান-ইজ্ঞত নোহোৱা কবিলি। মহাজন চেলাইছ—এলা টকা বেছি হ'ল।

কন্দনামুৱা হৈ মহাজনে ক'লে,

: ভই মোক এইদৰে কয় মাৰিলি পৰন্তু ? ভোৰ ভাইৰ লগত
কিবা আছে বুলি মই নাজানো নহয় ।

: পৰদাৰ. কথা নকৰি । চুপ থাক ।

: আজিৰপৰা ইহঁতৰ ঘৰলৈ আক নাহেঁ, মোক যাবলৈ দে
বোপাই । পাৰিলে তয়ে মোৰ পাওনা টকা কেইটাৰ কিবা এটা
কৰিবি ।

: যা...আজিৰপৰা কোনোবা ছোৱালীক তেনেকৈ কোৱা শুনিলে
ভোৰ মূৰ ছিঙিম ।

লাজে অপমানে অধোমুখ হৈ মহাজন পাৰঘাটৰ ফালে আগ
বাঢ়িল । সেই ঘটনাটোৰ পাছৰপৰা সকলোৱে পৰন্তুৰ লগত
প্ৰেমলতাৰ পিৰীতি গাঢ় হোৱা বুলি স্থিৰ কৰিলে...কিন্তু... ..

আৰু এদিন—

জাবকালিৰ বাতিপুৱা । শেষ নিশালৈ কিনকিনিয়া বৰষুণ
হৈছিল । কাঁহী-বাতি ধুবলৈ গৈ প্ৰেমলতা নৈত পৰিল । গোটেইখন
ছৱা-ছৱা লাগিল । মাহুহ ভালেকেইজন গোট খালেও কোনো
এজনেই এই ঠাণ্ডাত পানীত নামি প্ৰেমলতাক তুলি আনিবলৈ সাহস
কৰা নাই । বাপেক পদেধৰৰ শেষ নিশা খোৱা মদৰ বাগী তেতিয়াও
যোৱা নাই । জীয়েকৰ দুৰ্গতি দেখি অস্থিৰ হৈ ইনাই বিনাই কান্দি
মাকে কৈছে,

: মোৰ আইজনীক তুলি আনহঁত এ, কোনে পাৰ বইখা কৰ
এ...পৰন্তু এ...মোৰ বোপাইটো, ভই কলৈ গ'লি এ...বাপেকীটো
হৈ তুমি এইদৰে মদৰ জালত পৰি থাকিলে মোৰ আইজনীক
কোনে তুলিব ?

জীয়েকৰ বেজাৰত মাকে ছকছকাই কান্দি দিলে । ওৱাক ওৱাক
কৈ বমি কৰি ধমকি দিয়াৰ সুৰন্ত পদেধৰে ক'লে.

: এই মৰতীজনী, মৰ বাউচি জুৰিছ কেলেই ? সিহঁতমখা গৈছে

নহয় মোর নাওখনো নাই—কেনেকৈ তাইক তুলিমগৈ। ইকালে
দেহাৰ এই ভাল-লো বাম-লো অৱস্থা।

পানাবপৰা প্ৰেমৰ্ণতাই চিঞৰিছে,

: মৰিলো ঐ আই। আহ ঐ পিতাই, পৰন্তু কাই ঐ।

কোনোবা এজনে কৈছে,

: সাঁতোৰ, সাঁতোৰ—ভাললৈ নাযাব। কোনোমতে ওপৰি
থাকোঁচান। ঐ থানু, কি কৰিছ ? নাওখন বেগাইটো আৰু
দূৰৈপৰা নাম গাই গাই পৰন্তু সেইফাললৈকে আহিল—

বেলিব পোনে পোনে চাব মই নোহোৱোঁ।

চকু জিলে-মিলে কৰে।

তোমাৰে মুখলৈ চাবকে নোহোৱোঁ।

লোকে খুন্দা মাৰি ধৰে

পৰন্তু ওচৰ পালত প্ৰেমদাই কান্দি কান্দি ক'লে,

: বোপাই ঐ, মোৰ আটভনীক বহুখা কৰ।

কি হ'ল খুৱী ? ...প্ৰেম ?

লগে লগেই পৰন্তু পানাত ক'পিয়াহ প্ৰেমলতাক আনি উৰুনি ক
দাঙি ধৰিলে। ভ্ৰান্ত খব ৭বকৈ কপি প্ৰেমলতা কিছু বেলিলে
কেঁকাই থাকিল। পেটৰ পানীখিনি ওচাই মাৰাৰ পাছত কিছু
প্ৰকৃতিস্থ হ'ল। প্ৰেমলতাৰ মাকৰ চকুৰে মুখে আনন্দৰ চিন ফুটি
উঠিল। মাকে কলে,

: আজি তই ভাল বহুখা কৰিলি বোপাই, ভাল উবাৰি। তই
আমাৰ কোনোবা কালৰ বুকুৰ কুটুম আছিলি।

পদেদেৰে অক অকাই আকোঁ বমি কৰিলে। পৰন্তুৱে ক'লে,

: বৰ ঠাণ্ডা লাগিছে খুৱী...অলপ খাব লাগিছিল।

ভিতৰদপৰা বটল এটা আনি মাকে ক'লে,

: হেঁ বোপাই, এইকাকে খা

পৰন্তুৰে বটলটো লৈ গোটেইখিনি কোঁতকো ডকৈ গিলি ঘৰলৈ
 দৌৰ মাৰিলে । ঘৰ সোমায়েই সি ছৰাওৰায়ে কান্দিবলৈ ধৰিলে ।
 তাৰ মনত পৰিল সেই পঞ্চাশ চনৰ কাল বাতিটোৰ কথা । সেইদিনা
 সি যথা সময়ত আহি পোৱাহি হ'লে এইদৰে নিঠকুৱা হ'ব নালাগিল
 হেঁতেন । ...কিন্তু সেই হতশ্ৰীহঁতীজনীৰ মুখখনৰ লগত প্ৰেমলতাৰ
 মুখখনৰ ইমান মিল । এইব চকু-মুখ, চাৱনি সকলো দেখোন একেই ।
 তাইক তুলিব নোৱৰা হ'লে ময়ো আজি আপোনঘাতী হ'লোহেঁতেন ।
 ...এই চকু চৰহাহঁতে আকৌ ভাবিছে, মই তাইক পলুৱাই নিম ।
 এই মানুহমখাৰ মগজুত একো নাইকিয়া হ'ল নে কি ? ... মই গুণ্ডা,
 মই মদাহী, মই জুৱাৰী ... মই, মই, মানুহেই নহওঁ । কিন্তু এই
 ইহঁতবোৰ, এই দণ্ডী মহাজনৰ দৰে অত্যাচাৰীমখা হ'ল ভাল মানুহ
 মানী মানুহ । আক.....
